

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

**ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΕΙΟΝΟΜΙΑΣ, ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ
ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑΣ**

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ

Διπλωματική εργασία

**«ΑΠΟΔΗΜΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΥΣΤΡΑΛΙΑΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΑΡΧΕΣ
ΤΟΥ 20^{ου} ΑΙΩΝΑ ΜΕΧΡΙ ΤΟ 1967: ΤΑ ΑΡΧΕΙΑΚΑ ΤΕΚΜΗΡΙΑ ΤΗΣ
ΠΑΡΟΥΣΙΑΣ ΤΟΥΣ»**

ΠΑΠΑΠΕΤΡΙΔΟΥ ΜΑΡΩ

alm.mpci2102

Κέρκυρα 2023

«ΑΠΟΔΗΜΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΥΣΤΡΑΛΙΑΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΑΡΧΕΣ
ΤΟΥ 20^{ου} ΑΙΩΝΑ ΜΕΧΡΙ ΤΟ 1967: ΤΑ ΑΡΧΕΙΑΚΑ ΤΕΚΜΗΡΙΑ ΤΗΣ
ΠΑΡΟΥΣΙΑΣ ΤΟΥΣ»

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή

1. Παππάς Θεόδωρος, Επιβλέπων Καθηγητής, Τμήμα Αρχειονομίας, Βιβλιοθηκονομίας και Μουσειολογίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο
2. Δρακάκης Εμμανουήλ, Τμήμα Αρχειονομίας, Βιβλιοθηκονομίας και Μουσειολογίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο
3. Μεταλληνός Δημήτριος, Τμήμα Αρχειονομίας, Βιβλιοθηκονομίας και Μουσειολογίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Με το παρόν κείμενο βεβαιώνω ότι εγώ η Παπαπετρίδου Μάρω είμαι συγγραφέας της παρούσης πτυχιακής εργασίας, η οποία εκπονήθηκε στο πλαίσιο των απαιτήσεων του διατμηματικού μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών "Διατήρηση & Διαχείριση Πολιτισμικής Κληρονομιάς" του Τμήματος Περιβάλλοντος και του Τμήματος Αρχαιονομίας, Βιβλιοθηκονομίας & Μουσειολογίας του Ιόνιου Πανεπιστήμιου και η οποία παραδόθηκε, μετά από έγκριση του επιβλέποντα καθηγητή μου, σε έντυπη και ψηφιακή μορφή στη Γραμματεία του Τμήματος Περιβάλλοντος. Επίσης δηλώνω πως κάθε πηγή που χρησιμοποίησα (βιβλιογραφία, αρθρογραφία, δικτυογραφία), για την υποστήριξη των υποθέσεων της μελέτης και της ερευνάς μου, είναι πλήρως συμβατή με τα ακολουθούμενα επιστημονικά πρότυπα και, επιπλέον, αναφέρεται ρητά, υπό μορφή αναφοράς-παραπομπής, σε όλο το φάσμα κειμένων της παρούσης εργασίας. Το αυτό ισχύει για τη χρήση δευτερογενών δεδομένων (πινάκων, διαγραμμάτων και εικόνων), ιδεών και λέξεων, τα οποία και αναφέρονται είτε ακριβώς όπως υπάρχουν στις πηγές είτε μεθερμηνεύονται από εμένα.

Κέρκυρα, Φεβρουάριος 2023

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου, Θεόδωρο Παππά, για τη λεπτομερή καθοδήγηση και ανατροφοδότηση που μου παρείχε σε όλα τα στάδια εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας, για το ειλικρινές ενδιαφέρον του για την πορεία της υλοποίησής της και για την άμεση και ευγενική ανταπόκρισή του στις ανησυχίες και τους προβληματισμούς που αντιμετώπισα.

Επίσης, ευχαριστώ θερμά τους ανθρώπους του στενού μου περιβάλλοντος για την κατανόηση και την υποστήριξη που μου πρόσφεραν σε όλο το χρονικό διάστημα των μεταπτυχιακών μου σπουδών.

Περίληψη

Στην παρούσα εργασία γίνεται αναφορά στους απόδημους Έλληνες Αμερικής και Αυστραλίας από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα μέχρι το 1967. Στο πρώτο μέρος αναλύονται τα αίτια της μετανάστευσης, οι συνθήκες ζωής και εργασίας στους τόπους μετανάστευσης καθώς και στοιχεία πολιτισμού που ανέπτυξαν οι Έλληνες απόδημοι στις μακρινές χώρες εγκατάστασής τους. Στο δεύτερο μέρος υπάρχουν τα αρχειακά τεκμήρια της παρουσίας τους σε Αμερική και Αυστραλία. Πρόκειται για επιστολές Ελλήνων μεταναστών σε συγγενικά κυρίως πρόσωπα, ο σχολιασμός και η σύνδεσή τους με την ιστορία. Οι επιστολές αυτές βρίσκονται στο Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης της Θεσσαλονίκης. Έχουν μεταγραφεί αυτούσιες χωρίς να έχει γίνει παρέμβαση στο πρωτογενές υλικό και για τον τονισμό τους χρησιμοποιείται το μονοτονικό σύστημα. Το ιδιωτικό Αρχείο στο οποίο περιλαμβάνονται οι επιστολές είναι του Πλούταρχου Πανέρη και περιέχει αλληλογραφία του Πλούταρχου Πανέρη και της συζύγου του Παρασκευής το γένος Μαρούκη με συγγενείς και φίλους που χρονολογούνται από το 1929 μέχρι το 1953. Στο τρίτο μέρος βρίσκεται φωτογραφικό υλικό της μετανάστευσης. Η εργασία ολοκληρώνεται με τα συμπεράσματα που έχουν εξαχθεί.

Abstract

The present paper refers to the Greek emigrants/immigrants living in America and Australia from the beginning of the 20th century till 1967. The first part of this thesis focuses on the causes of immigration, the living and working conditions in the receiving countries as well as on the elements of culture developed and preserved by the Greek emigrants in these distant host countries. The second part presents archival documents of the immigrants' presence in America and Australia. These records are mainly letters written by Greek immigrants to their relatives including commentaries and connection with history. These letters are retained at the Educational Foundation of the National Bank of Thessaloniki. The letters have been transcribed unabridged with no intervention in the original material and as far as word intonation is concerned a single diacritic has been employed to indicate stress. The private Archive in which the letters are included belongs to Plutarchos Paneris and contains correspondence of Plutarchos Paneris and his wife, Paraskevi, nee Maroukis, with relatives and friends dating from 1929 to 1953. In the third part of this paper, there is photographic

material on immigration of Greek people. Finally, the paper presents conclusions deriving from the bibliographical research conducted.

Λέξεις κλειδιά

Μετανάστευση, Αμερική, Αυστραλία, εργασία, πολιτισμός, Κοινότητες, Ελλάδα

Περιεχόμενα	
Εισαγωγή.....	8
ΜΕΡΟΣ Α΄	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο : Εννοιολογικές προσεγγίσεις.....	11
1.1. Ο ορισμός της Μετανάστευσης	11
2.1. Τα είδη της μετανάστευσης	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο : Οι Έλληνες της Αμερικής.....	13
2.1. Περίοδοι Ελληνικής Μετανάστευσης και προορισμοί μεταναστών	13
2.2. Αίτια μετανάστευσης.....	15
2.3. Αίτια μετανάστευσης Ελλήνων στον Καναδά.....	16
2.4. Το ταξίδι, η άφιξη των μεταναστών και οι δυσκολίες που αντιμετώπισαν	18
2.5. Ελληνικές κοινότητες, οργανώσεις και σύλλογοι στις ΗΠΑ	26
2.6. Μετανάστευση και εργασία	33
2.7. Συνθήκες ζωής στη νέα πατρίδα	39
2.8. Συνθήκες διαμονής μεταναστών	40
2.9. Οι Έλληνες της Αμερικής και ο πολιτισμός.....	44
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο : Οι Έλληνες της Αυστραλίας.....	50
3.1. Εισαγωγικά στοιχεία	50
3.2. Αίτια μετανάστευσης και τόποι προορισμού.....	51
3.3. Επαγγέλματα και κοινωνική ζωή.....	54
3.4. Ελληνικές Κοινότητες της Αυστραλίας.....	58
3.5. Λογοτεχνία, θέατρο, τύπος, αθλητισμός	61
ΜΕΡΟΣ Β΄	68
Αίγα λόγια για το MIET.....	68
ΕΛΙΑ.....	69
ΕΛΙΑ Θεσσαλονίκης	70
Αίτια μετανάστευσης των κατοίκων της Σάμου.....	70
Περιεχόμενο του αρχείου	73
Περίληψη επιστολών.....	74
Αρχειακά τεκμήρια της παρουσίας απόδημων Ελλήνων σε Αμερική και Αυστραλία από τις αρχές του 20ού αιώνα μέχρι το 1967	75
Συμπεράσματα	132
Ελληνική Βιβλιογραφία	140
Ξένη Βιβλιογραφία	142
Ηλεκτρονικές Πηγές.....	142

Κατάλογος Εικόνων

Εικόνα 1 Ο ένας πάνω στον άλλον Έλληνες μετανάστες στο μακρύ ταξίδι για την Αμερική.....	1344
Εικόνα 2 Δεκαετία του '30. Diner Ελληνοαμερικανών στην περιοχή District Hill του Πίτσμπουργκ, οι οποίοι δέχονταν σε εποχές απόλυτου φυλετικού διαχωρισμού μαύρους πελάτες	1344
Εικόνα 3 Έλληνες μεταλλωρύχοι στη Μοντάνα. Οι πιο άτυχοι από τους μετανάστες. Εξαντλητικά ωράρια, ομαδική κατοίκηση σε άθλια παραπήγματα, αρρώστιες και ακρωτηριασμοί.....	1355
Εικόνα 4 Σιδηρουργοί σε ελληνικό καφενείο Aliquippa, PA, Ιανουάριος 1941.....	1355
Εικόνα 5 Παιδιά που δούλευαν ως λούστροι στην Ινδριανάπολη και έρχονταν από την Ελλάδα ειδικά γι' αυτό τον σκοπό	1366
Εικόνα 6 Έλληνες γιορτάζουν στο κέντρο του Detroit κατά τη διάρκεια του «Greek Town Freedom Festival», 7 Ιουλίου 1966.....	1366
Εικόνα 7 Το πλοίο «Patris» που μετέφερε χιλιάδες Έλληνες στην Αυστραλία	1377
Εικόνα 8 Έλληνες μετανάστες φτάνουν στην Αυστραλία	1377
Εικόνα 9 Υποψήφιος Ελληνίδες νύφες στην Αυστραλία.....	1388
Εικόνα 10 Ο Μικ Γεωργιάς, μια σερβιτόρα και ο μάγειρας Τζον, στα μέσα της δεκαετίας του '50 στο Busy Bee Café, 400 χιλιόμετρα βορειοδυτικά του Σίδνεϊ ..	1388
Εικόνα 11 Το «Black and White Fruit Milk Bar» στο Wollongong, το πήραν το 1956 τα αδέρφια Πέτρος, Χάρης και Τεό Ταμπάκης και σύντομα έγινε από τα πιο πετυχημένα γαλακτοπωλεία	1399

Εισαγωγή

Στις αρχές του 20ού αιώνα, κορυφώθηκε η μετανάστευση των Ελλήνων προς τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, η οποία είχε ξεκινήσει προς το τέλος του 19^{ου} αιώνα. Έλληνες από απομακρυσμένες περιοχές της Ελλάδας αλλά και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, κυρίως 14-44 ετών, μετέβησαν προσωρινά προς την άλλη πλευρά του Ατλαντικού. Πίστευαν ότι με τη σκληρή εργασία στις βιομηχανικές πόλεις της Αμερικής, θα κατάφερναν να βελτιώσουν την οικονομική τους κατάσταση, να βοηθήσουν οικονομικά τις οικογένειές τους και να αποπληρώσουν τα χρέη τους.

Από το 1768 Έλληνες από τη Σμύρνη αρχικά εγκαταστάθηκαν στη Φλόριντα και μέχρι το 1890 περίπου 2000 Έλληνες βρίσκονταν στην Αμερική, ενώ ακολούθησαν τα αμέσως επόμενα χρόνια Έλληνες έμποροι, ναυτικοί και νησιώτες. Οι πρώτοι αυτοί μετανάστες δούλεψαν σε σιδηροδρόμους, στην υφαντουργία, σε ορυχεία χαλκού, σιδηρομεταλλεύματος και άνθρακα. Άλλοι έχτιζαν μετρό και ουρανοξύστες. Οι πόλεις εγκατάστασης κι εργασίας τους ήταν η Γιούτα, το Κολοράντο, η Μασαχουσέτη, η Πενσυλβάνια και το Οχάιο.

Στο διάστημα 1900-1920 οι Έλληνες που είχαν μεταναστεύσει στις Ηνωμένες Πολιτείες ήταν περίπου 350.000, στη συντριπτική πλειοψηφία τους άνδρες. Οι περισσότεροι προέρχονταν από την ύπαιθρο, στη νέα πατρίδα όμως δεν ασχολήθηκαν με αγροτικές αλλά με χειρωνακτικές εργασίες. Οι συνθήκες εργασίας ήταν αντίξοες και οι αμοιβές χαμηλές.

Όπως προκύπτει από στατιστικά στοιχεία, οι περισσότεροι ήταν εγκατεστημένοι στη Νέα Υόρκη, τη Μασαχουσέτη, το Ιλινόις και την Καλιφόρνια. Αρκετοί εγκαταστάθηκαν στην Ουάσινγκτον, τη Γιούτα, την Πενσυλβάνια, το Όρεγκον, τη Νεμπράσκα, την Αϊόβα, ενώ λιγότεροι στο Μισούρι και το Οχάιο.

Οι Έλληνες αναχωρούσαν από τα λιμάνια του Πειραιά και της Πάτρας αλλά και από ευρωπαϊκά και συγκροτούσαν οργανωμένες ελληνικές κοινότητες στους τόπους προορισμού όπως στη Νέα Υόρκη, το Σικάγο, τη Βοστώνη και άλλες πόλεις. Ήταν δεμένοι μεταξύ τους και προσπαθούσαν να στηρίζουν και να βοηθούν ο ένας τον άλλο (Χατζηαθανασίου, 2022).

Η μετανάστευση των Ελλήνων στις ΗΠΑ στις αρχές του 20ού αιώνα αποτέλεσε από νωρίς αντικείμενο μελέτης Ελλήνων και Αμερικανών επιστημόνων λόγω της ρατσιστικής αντιμετώπισης που δέχτηκαν και της αμφισβήτησης της

αφομοιωσιμότητας εν γένει των μεταναστών που προέρχονταν από τις χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Οι Έλληνες αντιμετώπιζαν δυσκολίες ενσωμάτωσης στην αμερικανική πραγματικότητα εξαιτίας των ρατσιστικών συμπεριφορών εις βάρος τους.

Στην Ελλάδα γίνονταν εκείνη την περίοδο δημόσιες συζητήσεις που είχαν ως θέμα τη σχέση της μαζικής μετανάστευσης με το δημόσιο συμφέρον καθώς και τις επιπτώσεις της σε οικονομικό, δημογραφικό, στρατιωτικό και πολιτισμικό επίπεδο. Μελέτες που έγιναν την ίδια εποχή για το μεταναστευτικό φαινόμενο, καθώς προκαλούσε ιδιαίτερο ενδιαφέρον στο ελληνικό βασίλειο, εστίασαν περισσότερο στο ότι οι Ελληνοαμερικανοί του Μεσοπολέμου θα μπορούσαν να παίξουν σημαντικό ρόλο στην αναμόρφωση της ελληνικής κοινωνίας παρά στην ανακούφιση της οικονομίας του ελληνικού κράτους ή ακόμη και στην ανακούφιση των οικογενειών τους.

Η ελληνική μετανάστευση, η δημιουργία κοινοτήτων και τα κατορθώματα των Ελλήνων της ομογένειας στην Αμερική, αποτέλεσαν επίσης αντικείμενο μελέτης και έρευνας όπως επίσης και η επανένταξη των παλιννοστούντων στην Ελλάδα και στον εργασιακό χώρο. Αναμφισβήτητα θεωρήθηκαν τα οικονομικά και πολιτισμικά οφέλη που καρπώθηκαν οι κατά τόπους κοινωνίες της Αμερικής από τους Έλληνες. Αντικείμενα έρευνας αποτέλεσαν επίσης η επιρροή της πατρίδας στον νέο τόπο εγκατάστασης σε διάφορους τομείς (κοινωνικό, επαγγελματικό, πολιτικό) όπως και η γλώσσα, η λογοτεχνία, η εκπαίδευση και η καλλιτεχνική δημιουργία των Ελλήνων ομογενών.

Μεταπολεμικά, στην ελληνική ιστοριογραφία η μετανάστευση των Ελλήνων στις ΗΠΑ, αποτέλεσε μέρος της νεοελληνικής διασποράς. Τα επόμενα χρόνια, παρατηρήθηκε μια τάση να εξετάζεται η μεταναστευτική εμπειρία σε σχέση τόσο με το κράτος υποδοχής όσο και με το κράτος προέλευσης των μεταναστών. Οι σχετικές μελέτες όμως είναι περιορισμένες. Στη διεθνή βιβλιογραφία, εξίσου περιορισμένες είναι οι μελέτες που αφορούν τις σχέσεις των μεταναστών με τους τόπους καταγωγής τους στις αρχές του 20ού αιώνα και τις επιρροές που άσκησαν σε αυτές (Τουργελή, 2020).

Ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της υπερπόντιας ελληνικής μετανάστευσης προπολεμικά και μεταπολεμικά, ήταν ο μόνιμος χαρακτήρας της. Οι Έλληνες μετανάστες φτάνοντας στους νέους τόπους εγκατάστασης πολιτογραφούνταν πολίτες

των νέων χωρών διαμονής, αποκτούσαν πλήρη πολιτικά δικαιώματα, αφομοιώνονταν κοινωνικά και η προοπτική επιστροφής στην πατρίδα υπήρχε μόνο μετά την συνταξιοδότησή τους. (Πετρόχειλος, 1985) Ο Έλληνας μετανάστης αν ήθελε να αφομοιωθεί κοινωνικά και να ανελιχθεί στη νέα πατρίδα, δεν αρκούσε μόνο να δουλεύει ως Αμερικανός, αλλά έπρεπε και να μοιάζει με Αμερικανό (Καλογεράς, 2021).

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου}, οι Έλληνες αναζητώντας διέξοδο στα προβλήματα της γενέθλιας γης στράφηκαν προς την Αυστραλία. Στη δεκαετία του 1870 οι Έλληνες εμφανίστηκαν στο Σίδνεϋ και την Πέρθη, ενώ μετά το 1880 στη Μελβούρνη. Οι περισσότεροι προέρχονταν από τη Σάμο, τα Κύθηρα και την Ιθάκη. Ασχολήθηκαν με τα επαγγέλματα που ασκούσαν και στην Ελλάδα: ζαχαροπλάστες, καφεπώλες, εστιάτορες και ψαράδες. Το 1916 υπήρχαν στην Αυστραλία 3.800 Έλληνες, αριθμός που αυξήθηκε το 1923 μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή. Μέχρι το 1974 οι Έλληνες της Αυστραλίας ήταν περίπου 16.000 άνθρωποι σε σύνολο 7.000.000 κατοίκων της μακρινής ηπείρου (Ξανθοπούλου-Κυριακού, 2004).

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο : Εννοιολογικές προσεγγίσεις

1.1. Ο ορισμός της Μετανάστευσης

Μετανάστευση είναι η προσωρινή μετακίνηση και αλλαγή τόπου κατοικίας ενός προσώπου ή μιας ομάδας ατόμων. Είναι μία βασική δημογραφική διαδικασία που σχετίζεται με τη ροή ανθρώπων προς και από έναν άλλο τόπο κι έχει ως αποτέλεσμα την ανανέωση, μεταβολή και φθορά ενός πληθυσμού.

Η μετανάστευση αλλάζει αποκρυσταλλωμένες αντιλήψεις του τόπου καταγωγής όσο και του τόπου προορισμού. Η «παλιννόστηση» είναι βασικό στοιχείο των κοινωνικών ομάδων που προήλθαν από τη μετανάστευση και πολλές φορές δεν γίνεται πραγματικότητα. Ακόμη όμως κι όταν γίνεται πραγματικότητα, ουσιαστικά είναι μια νέα μετανάστευση αφού μετά από ένα πολύ μεγάλο διάστημα απουσίας, οι μετανάστες αισθάνονται «ξένοι» ακόμη και στην πατρίδα τους (Πετρόχειλος, 1985).

2.1. Τα είδη της μετανάστευσης

Το φαινόμενο της μετανάστευσης που εμφανίζεται σε διάφορες περιόδους της ελληνικής και παγκόσμιας ιστορίας των λαών, έχει πολλές μορφές. Οι μορφές αυτές έχουν κάποια διακριτά χαρακτηριστικά που τις διαφοροποιούν μεταξύ τους.

α) Αναγκαστική

Πρόκειται για μια βίαιη μορφή μετανάστευσης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι 1.200.000 Έλληνες που το 1922 μετά τη μικρασιατική καταστροφή αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την πατρογονική γη και να μετακινηθούν στην Ελλάδα. Στη θέση τους 300.000 Τούρκοι έφυγαν από την Ελλάδα προς την Τουρκία. Παρόμοια, στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, το γερμανικό Ράιχ, μετέφερε περίπου 9.000.000 ανθρώπους από την κατεχόμενη Ρωσία, Πολωνία, Γαλλία στη Γερμανία ως εργατικά χέρια (Λαμπριανίδης, 2017).

β) Εκούσια

Η εκούσια μετανάστευση γίνεται για οικονομικούς λόγους. Οι άνθρωποι μετακινούνται για εύρεση εργασίας και για να βελτιώσουν την ποιότητα της ζωής τους. Την εκατονταετία 1815-1915, 60.000.000 άνθρωποι από την Ευρώπη, μετανάστευσαν στην Αμερική, την Αυστραλία και την αφρικανική ήπειρο, 10.000 Ρώσοι μετανάστευσαν στην Κεντρική Ασία και 12.000.000 Κινέζοι στη νοτιοανατολική Ασία και Αφρική. Το φαινόμενο της μετανάστευσης

επανεμφανίστηκε σε παγκόσμια κλίμακα με το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου εξαιτίας των δυσμενών οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών που δημιούργησε ο πόλεμος. Κάτοικοι της Μικράς Ασίας, της Νότιας Ευρώπης και της Βόρειας Αφρικής μετανάστευσαν σε χώρες της Δυτικής Ευρώπης για να εργαστούν όμως σε πολύ υποβαθμισμένες εργασιακές θέσεις (Λαμπριανίδης, 2017).

γ)Εποχιακή

Σε αυτό το είδος μετανάστευσης ανήκουν όσοι μεταναστεύουν σε μια χώρα για να εργαστούν για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα σε εποχιακή δραστηριότητα και με το τέλος της δουλειάς, επιστρέφουν στις πατρίδες τους. Παράδειγμα αυτού του είδους της μετανάστευσης αποτελούν οι εργάτες από τη Βουλγαρία ή Αλβανία που έρχονται στην Ελλάδα τους καλοκαιρινούς μήνες για να απασχοληθούν σε αγροτικές εργασίες και το φθινόπωρο με το τέλος των εργασιών επιστρέφουν στις πατρίδες τους (Ruhs & Anderson, 2010).

δ) Θρησκευτική

Η θρησκευτική μετανάστευση αφορά ανθρώπους που εγκαταλείπουν τα μέρη τους γιατί διώκονται για τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις. Χριστιανοί και Ισλαμιστές είναι χαρακτηριστικά παραδείγματα ανθρώπων που υπέστησαν διωγμούς στη διάρκεια της ιστορίας του ανθρώπινου πολιτισμού εξαιτίας της πίστης τους. Βέβαια, πίσω από τα θρησκευτικά, πολλές φορές τα αίτια τέτοιων διωγμών στην πραγματικότητα ήταν οικονομικά (Κτενάς, 2017).

ε) Μετανάστευση μετά τη συνταξιοδότηση

Αρκετοί άνθρωποι που ζούσαν κι εργάζονταν σε μεγαλουπόλεις, την περίοδο της συνταξιοδότησης επιλέγουν να μετακινηθούν για μόνιμη εγκατάσταση σε πιο ήσυχες περιοχές και σε χωριά κοντά στη φύση αναζητώντας πια σωματική και ψυχική ηρεμία. Επίσης, κάποιοι συνταξιούχοι πηγαίνουν να ζήσουν κοντά στα παιδιά τους ή σε κοντινούς συγγενείς. Μάλιστα, εξαιτίας αυτού του είδους μετανάστευσης, υπάρχουν στοιχεία που δείχνουν ότι κάποιες χώρες παρουσιάζουν αυξανόμενη γήρανση του πληθυσμού τους (Λαμπριανίδης, 2017).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο : Οι Έλληνες της Αμερικής

2.1. Περίοδοι Ελληνικής Μετανάστευσης και προορισμοί μεταναστών

Η μετανάστευση των Ελλήνων μετά την απελευθέρωση από τον τουρκικό ζυγό, διακρίνεται σε τρεις περιόδους και ακολουθεί η περίοδος της μετανάστευσης μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Η πρώτη περίοδος καλύπτει το χρονικό διάστημα από το 1830 μέχρι το 1890. Στη δεκαετία του 1830 παρατηρήθηκε μεγάλο κύμα μετανάστευσης προς τις ΗΠΑ κυρίως από χώρες όπως η Ιρλανδία, η Βρετανία και η Γερμανία σε ποσοστό μάλιστα 93% του συνόλου της μετανάστευσης προς τις ΗΠΑ. Κατά τη δεκαετία του 1860 σημειώθηκε αύξηση της μετανάστευσης από τη Νορβηγία, τη Σουηδία καθώς και από χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Τα αίτια της μετανάστευσης οφείλονται κυρίως σε οικονομικούς, θρησκευτικούς και πολιτικούς λόγους. Στα τέλη της δεκαετίας του 1840, για παράδειγμα, μετανάστευσαν πολλοί Ιρλανδοί λόγω του λιμού της πατάτας που έπληξε την Ιρλανδία το διάστημα 1845-1847 (Παλυβός, 2003).

Το χρονικό διάστημα από το 1890 μέχρι το 1922 είναι η δεύτερη περίοδος μετανάστευσης η οποία είναι σημαντικά διαφορετική από την προηγούμενη καθώς έχει έντονη αυξητική τάση και ο τόπος προορισμού είναι σχεδόν αποκλειστικά οι ΗΠΑ. Οι μετανάστες προέρχονταν από το ελεύθερο ελληνικό κράτος αλλά και από περιοχές που βρίσκονταν ακόμη υπό τουρκικό ζυγό κι ενώθηκαν με την Ελλάδα με τους Βαλκανικούς Πολέμους (1912-1913) όπως η Ήπειρος και η Μακεδονία. Σύμφωνα με πληροφορίες εκείνη την περίοδο μετανάστευε ένας στους τέσσερις άντρες. Είναι χαρακτηριστικό ότι από το 1899 μέχρι το 1914 μετανάστευσαν στις ΗΠΑ περίπου 100.000 Έλληνες, ενώ το διάστημα 1901-1921 ο αριθμός των μεταναστών έφτασε τις 400.000 (Πελαγίδης, 2006).

Η τρίτη περίοδος μετανάστευσης εκτείνεται χρονικά από το 1922 ως το 1940. Τα κύρια γνωρίσματα της υπερπόντιας ελληνικής μετανάστευσης αυτής της περιόδου είναι δυο. Καταρχήν οι συνέπειες του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (1914-1918) μείωσαν τη μετανάστευση στο $\frac{1}{4}$ σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο. Το 1929 μετανάστευσαν συνολικά μόλις 9.710 άνθρωποι. Το δεύτερο χαρακτηριστικό ήταν ότι το μεγαλύτερο μέρος των μεταναστών δεν κατευθυνόταν πια προς τις ΗΠΑ αλλά σε άλλες υπερπόντιες περιοχές όπως ο Καναδάς, η Αυστραλία και η Αφρική.

Η αλλαγή προορισμού οφειλόταν σε νόμους που ψήφισαν οι ΗΠΑ με σκοπό να περιορίσουν τον αριθμό των μεταναστών. Σύμφωνα με τους νόμους αυτούς, απαγορευόταν η είσοδος στη χώρα σε αναλφάβητους μετανάστες και σε κάποιες χώρες απαγορευόταν να εισέλθουν μετανάστες σε ποσοστό μεγαλύτερο του 2% όσων μετανάστευσαν στη χώρα το 1890 (Πελαγίδης, 2006).

Οι Έλληνες που μετανάστευσαν την περίοδο 1922-1940 ήταν περίπου 90.000. Με δεδομένο όμως ότι την ίδια περίοδο η Ελλάδα είχε δεχθεί 1.500.000 λόγω της Μικρασιατικής καταστροφής, γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι ο περιορισμένος αυτός αριθμός μεταναστών, στην πραγματικότητα αντιστοιχούσε σε πολύ μεγαλύτερο μέρος του ελληνικού πληθυσμού εν συγκρίσει με την περίοδο 1890-1922 (Πελαγίδης, 2006).

Η σύγχρονη περίοδος της ελληνικής μετανάστευσης περιέλαβε ένα νέο κύκλο μεταναστεύσεων. Ξεκίνησε μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και αυξήθηκε σε μεγάλο βαθμό στη δεκαετία του 1950, ακόμη περισσότερο στη δεκαετία του 1960. (Χασιώτης, 1993). Υπολογίζεται ότι το 1965 μετανάστευσαν 117.167 άτομα. (Πελαγίδης, 2006) Ολοκληρώθηκε δε, στη δεκαετία του 1970. Ένα τμήμα μεταναστών ακολούθησε την παραδοσιακή μετανάστευση προς τις ΗΠΑ, αρκετοί επέλεξαν τον Καναδά και κάποιοι την Αυστραλία. Οι περισσότεροι όμως ακολούθησαν τη μεταπολεμική τάση που ήταν η μετανάστευση στη Δυτική Ευρώπη και κυρίως στη Γερμανία. (Χασιώτης, 1993) Αξίζει να σημειωθεί ότι η μετανάστευση προς την Ευρώπη μειώθηκε το 1967-1968 στο 1/3 σε σχέση με το 1966 εξαιτίας των ελεγκτικών μέτρων που επέβαλε η Χούντα των Συνταγματαρχών (Πελαγίδης, 2006).

Η Νέα Υόρκη το 1910 αριθμούσε περίπου 12.000 Έλληνες καθώς στις αρχές του 20ού αιώνα έμεναν εκεί ένας στους επτά Έλληνες. Οι κυριότεροι προορισμοί των Ελλήνων εκείνης της περιόδου ήταν α) οι βιομηχανικές πόλεις της Νέας Αγγλίας, β) η Νέα Υόρκη και το Σικάγο που βρίσκονταν στο Βορρά και γ) οι Δυτικές Πολιτείες. Από τις Δυτικές Πολιτείες οι Έλληνες μετανάστες, κατευθύνονταν σε πόλεις όπως η Φιλαδέλφεια, το Πίτσμπουργκ, το Ντιτρόιτ, το Μπάφαλο, το Κλίβελαντ, το Γκάρνι και το Τολέδο. Επίκεντρο βέβαια ήταν το Σικάγο και η Νέα Υόρκη όπου το 1920 υπήρχαν περίπου 50.000 Έλληνες. Αντίθετα, στο Νότο ο αριθμός των μεταναστών ήταν πολύ μικρότερος. Μόνο ένας στους 15 από όσους έφταναν στην Αμερική ως το 1920 κατευθυνόταν στις Νότιες Πολιτείες της Αμερικής (Ταμπούρης, 2008).

2.2. Αίτια μετανάστευσης

Τα σημαντικότερα αίτια της υπερπόντιας μετανάστευσης των Ελλήνων στην Αμερική στις αρχές του 20ού αιώνα, θα πρέπει να αναζητηθούν στις εσωτερικές, εγγενείς αδυναμίες του ελληνικού κράτους εκείνη την περίοδο όσο και σε εξωτερικούς παράγοντες (Χασιώτης, 1993). Μικροϊδιοκτήτες από την Πελοπόννησο, τα Ιόνια νησιά και τη Δυτική Στερεά Ελλάδα ζούσαν από την καλλιέργεια των δημητριακών, την ενασχόληση με την νομαδική κτηνοτροφία και τις εμπορευματικές φυτείες. Τα εισοδηματικά πλεονάσματα που δημιουργήθηκαν όμως από τη διάθεση των προϊόντων τους στις διεθνείς αγορές είχαν σαν αποτέλεσμα να πληγούν από τη σταφιδική κρίση που ξέσπασε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Η μέση αγροτική οικογένεια προσπαθούσε να επιβιώσει και να αντιμετωπίσει την κρίση επιλέγοντας την εξωτερική μετανάστευση (Τουργελή, 2020). Επιπλέον, οι αγροτικές οικογένειες είχαν να αντιμετωπίσουν κι άλλα προβλήματα όπως ήταν η τοκογλυφία, οι μεγάλες οικονομικές επιβαρύνσεις, η θεσμοθετημένη προίκα των γυναικών, κάποια στρατολογικά ζητήματα και διάφορα άλλα (Χασιώτης, 1993). Στις αρχές του 20ού αιώνα η μετανάστευση επεκτάθηκε και σε άλλες γεωγραφικές περιοχές και κοινωνικές ομάδες όπως δασκάλους, μικροεμπόρους, επιστήμονες, φοιτητές και εμποροϋπαλλήλους (Τουργελή, 2020). Παρόμοια, με κάποιες τοπικές ιδιομορφίες, ήταν τα αίτια της μετανάστευσης και σε πληθυσμούς που βρίσκονταν ακόμη υπό οθωμανική κατοχή. Στη Μακεδονία, για παράδειγμα, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα υπήρξε οικονομική κρίση λόγω της πτώσης των τιμών των μακεδονικών δημητριακών και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα οι αντιπαραθέσεις μεταξύ αντάρτικων ομάδων Ελλήνων και Βουλγάρων οξύνθηκε, γεγονός που αύξησε την ανασφάλεια των κατοίκων (Χασιώτης, 1993). Επιπρόσθετα, μετά την επανάσταση των Νεοτούρκων, πολλοί Έλληνες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αποδημούσαν για να αποφύγουν τη στρατολόγηση στον τουρκικό στρατό που είχε πάψει πλέον να είναι εξαγοράσιμη. Μάλιστα, μετά την εκδίωξη των μουσουλμάνων από τις ελληνικές περιοχές που είχαν απελευθερωθεί με τους Βαλκανικούς Πολέμους, οι Τούρκοι αύξησαν τις πιέσεις των χριστιανών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, οι οποίοι επέλεξαν να μεταναστεύσουν. Με την κήρυξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου οι Τούρκοι στρατολογούσαν χριστιανούς και τους έστελναν να εργάζονται νυχθημερόν στην κατασκευή οχυρωματικών έργων κι ακόμη πίεζαν τους Έλληνες που ζούσαν στην Τουρκία ή να αποδεχθούν την οθωμανική υπηκοότητα ή να φύγουν από την Τουρκία (Χατζηαθανασίου, 2022).

Είναι, βέβαια, αναμφισβήτητο ότι η μετανάστευση οφειλόταν και σε εξωτερικούς οικονομικούς και πολιτικούς λόγους. Επιβλήθηκε η μονοκαλλιέργεια της σταφίδας για να εξυπηρετηθούν προσωρινά οι εξωτερικές αγορές. Επίσης, το εμπόριο των σιτηρών και κάποιων αγροτικών προϊόντων όπως το λάδι και το βαμβάκι παρήκμασε επειδή η ελληνική ναυτιλία δεν μπόρεσε να ανταποκριθεί στην εξέλιξη της ναυσιπλοΐας και εξαιτίας της γενικότερης οικονομικής κρίσης της δυτικοευρωπαϊκής οικονομίας στα τέλη του 19^{ου} αιώνα (Χασιώτης, 1993).

Οικονομικά προβλήματα στην Ελλάδα, προκάλεσαν ακόμη, η κρίση του Ανατολικού Ζητήματος, οι συνεχείς ναυτικοί εξοπλισμοί της χώρας εξαιτίας των συνεχών ελληνοτουρκικών εντάσεων, ο ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897, οι Βαλκανικοί Πόλεμοι (1912-1913), η Μικρασιατική Εκστρατεία του 1919-1922, ο Εθνικός Διχασμός και οι μεγάλες εισροές προσφύγων που έφθασαν στην Ελλάδα μεταξύ του 1885 και του 1932 από την Ανατολική Ρωμυλία, τον Πόντο, τη Μικρά Ασία, τη Θράκη και τον Καύκασο. Στους βασικούς εξωτερικούς παράγοντες περιλαμβάνεται και η επέκταση της βρετανικής αποικιοκρατίας και του αμερικανικού καπιταλισμού μετά τον Εμφύλιο πόλεμο. Τα οικονομικά συμφέροντα των Ελλήνων ομογενών συνδέονταν με τη βρετανική αποικιοκρατική πολιτική κι έτσι παρασύρθηκαν από την παρακμή της αποικιοκρατίας σε μια εποχή που το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα βρισκόταν σε κρίση (Χασιώτης, 1993).

2.3. Αίτια μετανάστευσης Ελλήνων στον Καναδά

Η μετανάστευση προς τον Καναδά ξεκίνησε μετά το 1921/22. Οι νόμοι για περιορισμό του αριθμού της εισόδου μεταναστών που είχαν ψηφιστεί εκείνη την περίοδο στις ΗΠΑ, ανάγκασε πολλούς ανθρώπους να αναζητήσουν άλλες υπερπόντιες χώρες για μετανάστευση όπως ήταν η Αυστραλία και ο Καναδάς. Η μετανάστευση πριν τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο δεν ήταν τόσο μεγάλη και είχε κυρίως εμπορικό χαρακτήρα. Στο διάστημα όμως 1946-1970 παρατηρήθηκε μαζική εργατική μετανάστευση με τους Έλληνες που έφθασαν στον Καναδά να υπολογίζονται σε πάνω από 90.000. Οι περισσότεροι από αυτούς εγκαταστάθηκαν στο Τορόντο, το Κεμπέκ, την Οττάβα (πρωτεύουσα του Καναδά), το Βανκούβερ και την περιοχή Χάμιλτον ενώ οι υπόλοιποι διασκορπίστηκαν σε διάφορες άλλες πολιτείες του Καναδά (Πελαγίδης, 2006).

Οι πρώτοι Έλληνες που εγκαταστάθηκαν στον Καναδά τον χαρακτήρισαν «γήινο Παράδεισο» γιατί υπήρχε μεγάλη προσφορά εργασίας και καλή πολιτική απέναντι

στους μετανάστες. Γι' αυτό πολλοί παρακινούσαν φίλους και συγγενείς να μεταναστεύσουν στον Καναδά και κάποιοι άλλοι επέστρεφαν στην Ελλάδα για να πάρουν μαζί τους τις συζύγους τους (Παπαδόπουλος, 1995).

Στις αρχές του 20ού αιώνα η αύξηση της ελληνική μετανάστευσης στον Καναδά υπήρξε σημαντική. Πέρα από την επιθυμία για ταξίδια, περιπλανήσεις και την αναζήτηση μιας νέας τύχης υπήρξαν και πιο σοβαροί λόγοι που έκαναν πολλούς Έλληνες να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους και να εγκατασταθούν στον Καναδά (Παπαδόπουλος, 1995).

Στην περίοδο 1900-1945 οι συνθήκες ζωής ήταν δυσμενείς. Η φορολογία ήταν καταπιεστική, υπήρχαν συνεχείς κακές σοδειές, η φτώχεια αυξανόταν και συντελέστηκαν πολιτικοί διωγμοί που ώθησαν πολλούς Έλληνες να κατευθυνθούν στον Καναδά. Εκτός του ότι πίστευαν πως εκεί θα είχαν περισσότερες ευκαιρίες για οικονομική και κοινωνική βελτίωση της θέσης τους, ο Καναδάς επιθυμούσε την είσοδο φθηνού εργατικού δυναμικού με σκοπό την οικονομική ανάπτυξη της χώρας κυρίως στους τομείς των φορτίων και μεταφορών. Συνεπώς, η μετανάστευση στον Καναδά υπήρξε αποτέλεσμα της αύξησης της ανεργίας και των κακών πολιτικών συνθηκών εκείνης της περιόδου στην Ελλάδα σε συνδυασμό με την οικονομική και βιομηχανική ανάπτυξη που προσδοκούσε ο Καναδάς. Αυτός άλλωστε ήταν και ο λόγος για τον οποίο ο Καναδάς εφάρμοζε καλή μεταναστευτική πολιτική (Clogg, 2004).

Οι Έλληνες μετανάστες συγκεντρώθηκαν κυρίως σε αστικές περιοχές καταρχήν γιατί αποστρέφονταν τη γεωργία λόγω του χαμηλού κύρους και των χαμηλών κερδών. Επίσης, η γεωργία στον Καναδά θεωρήθηκε μια μακροπρόθεσμη επένδυση λόγω των ασταθών κλιματολογικών συνθηκών και οι Έλληνες πίστευαν ότι στις πόλεις θα δημιουργούσαν σχετικά γρήγορα περιουσίες κι έτσι θα επέστρεφαν στην πατρίδα τους (Clogg, 2004).

Η κατοχή των Ιταλών και Γερμανών στην Ελλάδα την περίοδο 1941-1944 και ο εμφύλιος πόλεμος που ακολούθησε από το 1946 μέχρι το 1949, προκάλεσε μεγάλο πλήγμα στην ελληνική οικονομία και ολοένα αυξανόμενους δείκτες ανεργίας. Αυτή η κατάσταση οδήγησε χιλιάδες Έλληνες να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους και να αναζητήσουν καλύτερες ευκαιρίες σε νέους τόπους (Clogg, 2004).

Στη μεταπολεμική περίοδο και συγκεκριμένα στη δεκαετία του 1950, το πλεόνασμα των Ελλήνων εργατών άγγιζε τις 200.000. Αυτό έκανε τις ελληνικές κυβερνήσεις να προωθήσουν ως λύση τη μετανάστευση και να προτρέψουν τους άνεργους προς αυτή την κατεύθυνση. Οι νόμοι που είχαν ψηφιστεί στις ΗΠΑ για περιορισμό του αριθμού εισόδου μεταναστών σε συνδυασμό με την ανάγκη του Καναδά για φθινό εργατικό δυναμικό, έκαναν τον Καναδά να αποτελέσει πόλο έλξης για τους άνεργους και πολιτικά κατατρεγμένους Έλληνες εκείνης της περιόδου (Clogg, 2004).

Η «αλυσιδωτή μετανάστευση» ήταν ένα ακόμη αίτιο που οδήγησε στην ελληνική μετανάστευση προς τον Καναδά. Οι Έλληνες, δηλαδή, που είχαν εγκατασταθεί ήδη στον Καναδά, καλούσαν τους συγγενείς και τους συγχωριανούς τους να μετοικήσουν κι εκείνοι εκεί. Οι ομάδες των ανθρώπων που μετανάστευαν με την παρακίνηση των κοντινών τους ατόμων, ήταν κατά κύριο λόγο άνθρωποι χαμηλού μορφωτικού επιπέδου και γενικά τα προσόντα τους ήταν περιορισμένα για μια αστική κοινωνία όπως ήταν αυτή του Καναδά. Σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία των μεταναστευτικών υπηρεσιών του Καναδά, το 80% των Ελλήνων που μετανάστευσαν στη μεταπολεμική περίοδο, είχαν προσκληθεί από συγγενείς και συγχωριανούς τους (Clogg, 2004).

Το 1951 η κυβέρνηση της Ελλάδας και διάφορες ελληνοκαναδικές οργανώσεις, έκαναν εκκλήσεις στην κυβέρνηση του Καναδά να επιτρέψει την είσοδο σε πάνω από 50.000 Έλληνες μετανάστες, οι οποίοι ήταν κυρίως οικιακοί βοηθοί, αγρότες και εργάτες. Εντούτοις, η Υπηρεσία Καναδικής Υπηκοότητας, δεν μπόρεσε να επιτρέψει έναν τόσο μεγάλο αριθμό μεταναστών την περίοδο 1951-1956 και τελικά υιοθέτησε μια δοκιμαστική πολιτική μετανάστευσης για να αποφασίσει αν τελικά οι Έλληνες ήταν κατάλληλοι για να εργάζονται ως αγρότες, ξυλοκόποι και σε εξωτερικές δουλειές (Clogg, 2004).

2.4. Το ταξίδι, η άφιξη των μεταναστών και οι δυσκολίες που αντιμετώπισαν

Η μετανάστευση στις ΗΠΑ στις αρχές του 20ού αιώνα, έγινε αρχικά με σκοπό την προσωρινή εγκατάσταση. Οι ΗΠΑ δεν ήταν ένας χώρος πολιτιστικά, κοινωνικά και γεωγραφικά οικείος στους Έλληνες. Οργάνωναν τη μετάβασή τους στην αμερικανική αγορά με διάφορους μηχανισμούς όπως ήταν οι ναυτιλιακές εταιρείες, οι τοκιστές, οι εργατομεσίτες, τα συγγενικά δίκτυα και οι εθνοτοπικές κοινότητες (Τουργελή, 2020).

Η μετανάστευση στις ΗΠΑ μέχρι το 1921 ήταν ελεύθερη για τους περισσότερους Έλληνες. Εξαιρέσεις αποτελούσαν οι εγκληματίες, οι γυναίκες του πληρωμένου έρωτα, όσοι νοσούσαν από μεταδοτικές ασθένειες και οι αναρχικοί. Το 1907 αποκλείστηκαν όσοι είχαν σωματικές ή διανοητικές αδυναμίες με την αιτιολογία ότι δεν μπορούσαν να εργαστούν και το 1917 αποκλείστηκαν όσοι ήταν αναλφάβητοι (Παλυβός, 2003).

Το 1921 επίσης, το ελληνικό κράτος απαγόρευσε την έξοδο σε όσους δεν είχαν εκπληρώσει τις στρατιωτικές τους υποχρεώσεις και σε όσους είχαν χρέη. Επίσης απέκλεισε από τη μετανάστευση τις γυναίκες και τα ανήλικα αγόρια και κορίτσια που ήταν πάνω από δεκαέξι χρονών. Στις 18 Φεβρουαρίου του 1921, δημοσιεύθηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως Βασιλικό Διάταγμα που απαγόρευε την έξοδο στους ανήλικους άρρενες ηλικίας άνω των δεκαέξι ετών, ενώ οι γυναίκες και τα ανήλικα κορίτσια ηλικίας άνω των δεκαέξι θα μπορούσαν να μεταναστεύσουν υπό προϋποθέσεις. Πιο συγκεκριμένα, σε αυτή την κατηγορία των γυναικών επιτρεπόταν η μετανάστευση μόνο αν συνοδεύονταν από συζύγους, γονείς, μεγαλύτερους αδελφούς, γαμπρούς από θυγατέρες ή αδελφές ή αν προσκαλούνταν από στενούς συγγενείς ή υποψήφιους μνηστήρες που έμεναν ήδη εκεί και αναλάμβαναν με επίσημες δηλώσεις την προστασία τους (Λαλιώτου, 2006).

Οι πράκτορες και οι ναυτιλιακές εταιρείες

Η οικονομική δυσπραγία της Ελλάδας στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ού} ευνόησαν τη δράση των πρακτόρων. Οι άνθρωποι αυτοί προσπαθούσαν να πείσουν τους κατοίκους των αγροτικών κυρίως περιοχών ότι η μετανάστευση στις μακρινές Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής θα έδινε λύση στα οικονομικά και βιοτικά τους προβλήματα καθώς εκεί υπήρχαν μεγάλες ευκαιρίες για καλύτερη ποιότητα ζωής κι εργασίας. Την προετοιμασία και υλοποίηση ενός τόσο μακρινού ταξιδιού θα αναλάμβαναν οι ναυτιλιακές εταιρείες μέσω των αντιπροσώπων τους. Οι ναυτιλιακές εταιρείες της Ευρώπης και της Αμερικής και τα πρακτορεία της Ελλάδας, παρότρυναν τους Έλληνες να μεταναστεύσουν ώστε να αποκομίσουν οι ίδιοι οικονομικά οφέλη.

Πολλές φορές κάποιοι παρακινούνταν σε μετανάστευση από τις επιστολές που λάμβαναν από συγγενείς και φίλους που βρίσκονταν ήδη στους ξένους τόπους. Φυσικά, σε αυτή την αλληλογραφία οι συνθήκες ζωής στις ΗΠΑ ωραιοποιούνταν.

Για παράδειγμα, επιστολή σταλμένη από το Πίμποντι της Μασαχουσέτης, παρουσίαζε ιδανικά τη ζωή όσων εργάζονταν στη βυρσοδεψία.

Οι μετανάστες εμπιστεύονταν τους πράκτορες κάποιοι από τους οποίους ήταν συγχωριανοί τους που ήταν και οι ίδιοι ήδη μετανάστες. Πίστευαν ότι αυτοί θα τους δώσουν έγκυρες πληροφορίες σχετικά με τις δυνατότητες και ευκαιρίες εργασίας, τις συνθήκες ζωής στον τόπο μετανάστευσης και τις λεπτομέρειες του ταξιδιού. Κάποιοι μετανάστες που δεν είχαν χρήματα για να καλύψουν τα έξοδα του ταξιδιού, παρακινούνταν από τους πράκτορες να υποθηκεύσουν διάφορα περιουσιακά τους στοιχεία για να εξασφαλίσουν χρήματα. Σε κάποιες περιπτώσεις όμως οι πράκτορες δεν τηρούσαν την υπόσχεσή τους και εγκατέλειπαν τους μετανάστες σε ενδιάμεσα λιμάνια αναχώρησης (Χατζηαθανασίου, 2022).

Οι πράκτορες φρόντιζαν ώστε οι μετανάστες να εξασφαλίσουν τα ταξιδιωτικά έγγραφα που ήταν απαραίτητα καθώς και την προπληρωμή του εισιτηρίου η οποία θα γινόταν από τους συγγενείς ή φίλους που είχαν προσκαλέσει τον μετανάστη και θα τον φιλοξενούσαν. Αφού γινόταν η προπληρωμή του εισιτηρίου, ο μετανάστης προμηθευόταν το προσωρινό εισιτήριο από τον πράκτορα στο οποίο αναγράφονταν διάφορα στοιχεία όπως το όνομα του μετανάστη και της ναυτιλιακής εταιρείας, η ηλικία του, τα αναλυτικά έξοδα του ταξιδιού και το όνομα και η διεύθυνση του συγγενικού ή φιλικού προσώπου που τον είχε προσκαλέσει και είχε προπληρώσει το εισιτήριο. Την ημέρα της αναχώρησης η ναυτιλιακή εταιρεία έδινε στο μετανάστη το κανονικό εισιτήριο. Σε περίπτωση που ο μετανάστης δεν είχε καταφέρει να εξασφαλίσει τα χρήματα για το ταξίδι, εργαζόταν στη διάρκεια του ταξιδιού στο πλοίο με το οποίο μάρκαρε για τις ΗΠΑ και με αυτόν τον τρόπο μπορούσε να αντικαταστήσει την πληρωμή του εισιτηρίου.

Οι ναυτιλιακές εταιρείες, κατά τη διάρκεια του ταξιδιού για τις ΗΠΑ, παρείχαν στους μετανάστες συνοδούς. Αποστολή τους ήταν να πληροφορήσουν τους μετανάστες σχετικά με τη νομοθεσία στις ΗΠΑ, τους κανόνες υγιεινής καθώς και τι θα έπρεπε να απαντήσουν στις αρχές κατά την άφιξή τους, ώστε να μη διωχθούν πίσω στην πατρίδα τους (Χατζηαθανασίου, 2022).

Το ταξίδι

Το ταξίδι στη γη της Αμερικής ήταν πολύ δύσκολο ακόμη κι όταν στις αρχές του 20ού αιώνα τα πλοία ταξίδευαν απευθείας προς αυτήν από τα λιμάνια της Ελλάδας.

Το κυριότερο λιμάνι επιβίβασης ήταν της Πάτρας και ακολουθούσε του Πειραιά καθώς οι περισσότεροι μετανάστες προέρχονταν από την Πελοπόννησο, τα νησιά του Ιονίου και τη δυτική Στερεά Ελλάδα. Την περίοδο όμως που εντάθηκε η ελληνική μετανάστευση μέχρι το 1912-1913 (Βαλκανικοί Πόλεμοι), όπου έφευγαν πάνω από 30.000 άτομα ετησίως, χρησιμοποιήθηκαν κι άλλα λιμάνια της Πελοποννήσου για την επιβίβασή τους όπως το Κατάκολο, το Γύθειο και η Καλαμάτα. Το ταξίδι από την Πάτρα μέχρι την Αμερική διαρκούσε περίπου 20 ημέρες με τα νεότερα πλοία να μειώνουν τη διάρκεια του ταξιδιού στις δυο εβδομάδες (Ηλιού, 2008).

Μέχρι το 1900 η μετανάστευση γινόταν με ενδιάμεσα λιμάνια της Βόρειας Ευρώπης, της Χάβρης και του Χερβούργου στη Γαλλία και της Αμβέρσας στο Βέλγιο επί παραδείγματι. Οι μετανάστες δηλαδή, μέχρι να φτάσουν στην Αμερική διέσχιζαν σχεδόν όλη την Ευρώπη. Αυτό άλλαξε στις αρχές του 20ού αιώνα όπου οι αναχωρήσεις γίνονταν απευθείας από τα λιμάνια της Πάτρας και του Πειραιά για την μακρινή Αμερική (Ηλιού, 2008).

Οι μετανάστες έχοντας μαζί τους ελάχιστες αποσκευές, επιβιβάζονταν στις βάρκες για να μεταφερθούν στη συνέχεια στα υπερωκεάνια που θα τους μετέφεραν στις χώρες υποδοχής (Χατζηαθανασίου, 2022). Η πλειοψηφία των μεταναστών ταξίδευε στην «τρίτη θέση» και οι συνθήκες στη διάρκεια του ταξιδιού ήταν οδυνηρές (Ηλιού, 2008). Τα πλοία της περιόδου 1907-1937 ήταν 5-6 χιλιάδων τόνων και μετέφεραν γύρω στους 1300 μετανάστες σε ένα πολυήμερο ταξίδι. Οι μετανάστες στοιβάζονταν κάτω από το κατάστρωμα σε πολύ στενούς χώρους. Τα πλοία ήταν βρώμικα, ο κόσμος πολύς και σε συνδυασμό με την απόπνοια των σωμάτων και τους εμετούς των επιβατών, η ατμόσφαιρα του πλοίου γινόταν αποπνικτική. Κάποιοι, πριν την επιβίβαση, κατάφερναν να υποβληθούν σε εμβολιασμό και ξεψείριασμα (Ταμπούρης, 2008).

Ένας νόμος που ψηφίστηκε στην Αμερική το 1882 με σκοπό την προστασία των επιβατών τρίτης θέσης, προέβλεπε ότι οι επιβάτες έπρεπε να έχουν στη διάθεσή τους γύρω στα 3 κυβικά μέτρα. Αν αυτός ο χώρος δεν υπήρχε, ο πλοίαρχος ήταν υποχρεωμένος να πληρώσει πρόστιμο. Φυσικά, ουδέποτε έγινε σχετικός έλεγχος από τις αρμόδιες υπηρεσίες και πουθενά δεν αναφέρεται να έχει επιβληθεί ποτέ τέτοιο πρόστιμο. Στην τρίτη θέση υπήρχαν σειρές με διώροφα πολύ μικρού πλάτους σιδερένια ή ξύλινα κρεβάτια και οι σειρές είχαν πολύ μικρές αποστάσεις μεταξύ τους.

Ο χώρος ήταν κλειστοφοβικός κι εκεί έπρεπε να περνούν οι μετανάστες όλες τις μέρες και νύχτες του ταξιδιού, εκεί να κοιμούνται, να τρώνε και να ησυχάζουν. Δεν υπήρχαν καρέκλες και τραπέζια και όλες γενικώς οι αποσκευές που κουβαλούσαν μαζί τους οι μετανάστες, καθώς μετανάστευαν για μόνιμη εγκατάσταση, όπως ήταν τα ρούχα τους ή τα σκεύη φαγητού, έπρεπε να χωρέσουν σε αυτούς τους ασφυκτικά μικρούς χώρους.

Διαχωρισμός γυναικών και ανδρών δεν μπορούσε να γίνει κι αυτό δημιουργούσε πρόβλημα στις γυναίκες που ταξίδευαν, όχι τόσο από τους άνδρες που συνταξίδευαν όσο από τα μέλη του πληρώματος που κάποιες φορές η περιέργειά τους έφτανε στα όρια της παρενόχλησης. Σε δυσκολότερη θέση βρίσκονταν οι γυναίκες που ταξίδευαν ασυνόδευτες στην τρίτη θέση.

Οι ανεμοδόχοι που χρησίμευαν για τον εξαερισμό, συχνά έμπαζαν νερά καθώς κατέληγαν στο κύριο κατάστρωμα που απείχε ελάχιστα από τη θάλασσα. Τις κρύες χειμωνιάτικες νύχτες, όπως ήταν επόμενο, οι ταξιδιώτες της τρίτης θέσης βρέχονταν από τα παγωμένα νερά. Οι καταιονιστήρες ήταν κοινοί για γυναίκες και άνδρες και σπάνια τους χρησιμοποιούσαν. Στον ίδιο χώρο υπήρχαν οι λεκάνες όπου πλένονταν τα πιάτα, οι σειρές που έπλεναν τα ρούχα χωρίς όμως να υπάρχει σαπούνι ή πετσέτα παρά μόνο κρύο αλμυρό νερό. Το πάτωμα απολυμαινόταν μόνο την τελευταία μέρα του ταξιδιού καθώς θα γινόταν η επιθεώρηση από το γραφείο Δημόσιας Υγείας. Σύμφωνα με το νόμο οι μετανάστες έπρεπε κάθε μέρα να επισκέπτονται τους γιατρούς του πλοίου και η επίσκεψή τους επιβεβαιωνόταν από ειδικές κάρτες που τις τρυπούσε ο γιατρός. Ο νόμος αυτός όμως δεν εφαρμοζόταν και τις κάρτες τις τρυπούσαν 6 ή 7 φορές για κάθε επίσκεψη οι θαλαμηπόλοι.

Το πρωινό γεύμα το έπαιρναν στις επτά παρά τέταρτο το πρωί. Με την επιβίβαση, έδιναν σε κάθε μετανάστη μια караβάνα μαζί με ένα κουτάλι κι ένα πιρούνι. Τραπεζαρία δεν υπήρχε παρά μόνο ένα μικρός χώρος με λίγα τραπέζια κυρίως για τις γυναίκες και τα παιδιά. Οι άνδρες συνήθως έβγαιναν στο ανοιχτό κατάστρωμα για να φάνε και τότε οι γυναίκες έβρισκαν ευκαιρία να αλλάξουν ρούχα. Αυτό όμως είχε σαν αποτέλεσμα κάποιες φορές να μην προλαβαίνουν τη διανομή του πρωινού. Όσον αφορά το φαγητό, ήταν τόσο κακομαγειρεμένο που πολλές φορές οι μετανάστες δεν το έτρωγαν παρά το έριχναν στον ωκεανό. Υπήρχε καντίνα στο πλοίο ώστε αν ήθελαν να αγοράσουν από εκεί κάτι φαγώσιμο, αυτό όμως έκανε το φαγητό του πλοίου

ακόμη πιο άνοστο προκειμένου να αυξάνεται το κέρδος της καντίνας. Κάπως καλύτερο ήταν το αποχαιρετιστήριο δείπνο πριν την άφιξη για να αφήσει μια νότα ευχαρίστησης στους μετανάστες και φυσικά επειδή επρόκειτο να επιθεωρηθεί από τις υγειονομικές αρχές (Ταμπούρης, 2008).

Η άφιξη των μεταναστών και οι δυσκολίες που αντιμετώπισαν

Με την άφιξη των μεταναστών στο λιμάνι της Βοστώνης, γινόταν η αρχική επιθεώρησή τους από τους υπεύθυνους στη μεγάλη αποβάθρα του σταθμού μετανάστευσης. Οι μετανάστες είχαν καρφίτσωμένη στα ρούχα τους την Κάρτα Ελέγχου όπου αναγραφόταν το όνομα του πλοίου με το οποίο είχαν ταξιδέψει, το όνομά τους και η βεβαίωση εμβολιασμού ώστε να μην τεθούν σε καραντίνα πριν ανεβούν στο τρένο. Εξετάζονταν τα έγγραφά τους, η ψυχική και σωματική τους κατάσταση ενώ στις δεξιότητες των γυναικών περιλαμβάνονταν το πλέξιμο και το ράψιμο. Σε όσους δεν μπορούσαν να γίνουν δεκτοί, τοποθετούσαν στα ρούχα τους ένα σύμβολο με έναν κωδικό που εξηγούσε τον λόγο της μη αποδοχής τους (Χατζηαθανασίου, 2022). Αντίστοιχα, οι μετανάστες της τρίτης θέσης, μόλις έφταναν στο λιμάνι της Νέας Υόρκης ήταν υποχρεωμένοι να ελεγχθούν ώστε να διαπιστωθεί αν ήταν από ηθικής, νομικής και υγειονομικής άποψης έτοιμοι να εργαστούν. Ο έλεγχος διαρκούσε περίπου πέντε ώρες. (Ηλιού, 2008) Οι ιατρικές εξετάσεις γίνονταν σε ομάδες μεταναστών που αποτελούνταν από 30 άτομα η καθεμία. Οι εν λόγω εξετάσεις διενεργούνταν από την Αμερικανική Υγειονομική Υπηρεσία. Άτομα που είχαν επικίνδυνες αρρώστιες όπως το τράχωμα και η φυματίωση, δηλαδή ανήκαν στην «Κατηγορία Α΄», δε γίνονταν δεκτά στη χώρα (Θεοδοσόπουλος, 2012). Όσοι αντιμετώπιζαν προβλήματα στον πρώτο αυτόν έλεγχο, κρατούνταν μέχρι οι αρμόδιοι να επικοινωνήσουν με το φιλικό ή συγγενικό πρόσωπο που είχε δηλωθεί ότι θα τους φιλοξενούσε και σε περίπτωση που δεν κατάφερναν τελικά να επικοινωνήσουν, οι μετανάστες κρατούνταν μέχρι να αποφασίσουν οι αρχές αν θα παραμείνουν ή αν θα απελαθούν από τη χώρα. Στους επιβάτες πρώτης και δεύτερης θέσης η διαδικασία αυτή ήταν συνοπτική καθώς η δυνατότητά τους να πληρώσουν ακριβό εισιτήριο θεωρούνταν εχέγγυο για το «ποιόν» τους (Ηλιού, 2008). Οι επιθεωρητές, σύμφωνα με σχετικές αναφορές, στο λιμάνι της Νέας Υόρκης εργάζονταν σχεδόν 10 ώρες ημερησίως ελέγχοντας περίπου 450 μετανάστες ενώ κάποιοι από αυτούς έχαναν τη δουλειά τους εάν διαπιστωνόταν ότι είχαν εμπλακεί σε σκάνδαλα ή διαφόρων ειδών αυθαιρεσίες (Χατζηαθανασίου, 2022). Στη Νέα Υόρκη αρχικά οι έλεγχοι αυτοί

γίνονταν νότια του Μανχάταν, ενώ από το 1892 μέχρι και το 1954 διενεργούνταν στο νησάκι Ellis Island, νότια του Μανχάταν (Ηλιού, 2008). Κάποιοι μετανάστες ανέφεραν ότι οι δυο εβδομάδες που πέρασαν στο Ellis Island ήταν οι χειρότερες της ζωής τους. Δεν είχαν καθόλου χρήματα και ήταν πολύ φοβισμένοι. Το πλήθος των μεταναστών ήταν μεγάλο ενώ ακούγονταν λυγμοί και ξεφωνητά από μετανάστες που δεν έγιναν δεκτοί κι έπρεπε να γυρίσουν πίσω. Η αβεβαιότητα για το τι θα συμβεί την επόμενη μέρα ήταν μια αίσθηση που δε θα ξεχνούσαν ποτέ τους (Ταμπούρης, 2008).

Από το Ellis Island έφταναν οι Έλληνες στη Νέα Υόρκη ψάχνοντας στους δρόμους να βρουν κάποιον πολίτη στον οποίο θα αναγνώριζαν τα δικά τους εθνικά χαρακτηριστικά με την ελπίδα να τους βοηθήσει στην αναζήτηση εργασίας. Μάλιστα, κάποιοι άλλοι φορούσαν τις τοπικές τους ενδυμασίες π.χ. κρητικά ρούχα, μήπως συναντήσουν κάποιον συντοπίτη τους τυχαία. Μετανάστες προερχόμενοι από αγροτικές περιοχές της Ελλάδας, χάνονταν στο λαβύρινθο της Νέας Υόρκης μέχρι που τους εντόπιζε κάποιος παράγοντας και τους οδηγούσε για εργασία στα εργοστάσια. Άλλοι είχαν την τύχη να βρίσκονται ήδη στη Νέα Υόρκη συμπατριώτες τους οι οποίοι τους πήγαιναν κατευθείαν για δουλειά στα εργοστάσια που δούλευαν και οι ίδιοι, κυρίως εργοστάσια κλωστοϋφαντουργίας. Πολλοί Έλληνες δεν μπορούσαν να συνηθίσουν το θόρυβο των εργοστασίων και της μεγαλούπολης, ενώ δε φαντάζονταν ότι η Νέα Υόρκη θα ήταν μια πόλη με τόσο μεγάλο πληθυσμό και τόση πολιτισμική ποικιλομορφία. Έλληνες μετανάστες κατευθύνθηκαν και στις πόλεις Colorado και Denver όπου υπήρχε οργανωμένη ελληνική παροικία. Εκεί λοιπόν, έκαναν συχνές επισκέψεις πράκτορες εργασίας που αναζητούσαν νέους εργάτες για τα χαλυβουργεία, τα ορυχεία και τα μεταλλεία αργύρου των πόλεων Colorado, Pueblo και Leadville (Θεοδοσόπουλος, 2012).

Σχετικά με τις εγκαταστάσεις υποδοχής μεταναστών, υπήρχε έντονος συνωστισμός και γενικά πολύ κακές συνθήκες στο κέντρο κράτησής τους. Επίσης, ο τρόπος ελέγχου στο συγκεκριμένο λιμάνι μετά την αποβίβασή τους ήταν ανοργάνωτος σε σχέση με το Ellis Island της Νέας Υόρκης. Μετά την αίθουσα ελέγχου στην οποία απαγορευόταν να εισέλθουν άλλα άτομα για να μην καθοδηγούν τους μετανάστες, πήγαιναν στην αίθουσα αναμονής. Στο Ellis Island ο μετανάστης προστατευόταν μετά τον έλεγχο, κάτι που δε γινόταν στο λιμάνι της Βοστώνης όπου οι μετανάστες παρέμεναν αβοήθητοι σχετικά με το ποιες θα ήταν οι επόμενες ενέργειές τους (Χατζηαθανασίου, 2022). Οι μετανάστες που θα επιβιβάζονταν στο τρένο για τον

τελικό τους προορισμό και είχαν ήδη το εισιτήριό τους, δεν ήξεραν πώς να πάρουν τις αποσκευές τους, ενώ αυτοί που δεν είχαν εισιτήριο το αγόραζαν με τη βοήθεια των αρμόδιων υπαλλήλων.

Στην αίθουσα αναμονής υπήρχαν εκπρόσωποι τραπεζών και υπάλληλοι μεταφορικών γραφείων που πλησίαζαν τους μετανάστες αποσκοπώντας να τους αποσπάσουν χρήματα με ανέντιμους τρόπους. Οι τραπεζικοί εκπρόσωποι πήγαιναν τους μετανάστες στις τράπεζες πριν ακόμη συναντήσουν τα συγγενικά τους πρόσωπα και τους χρέωναν και επιπλέον για τη μεταφορά στη διεύθυνση του συγγενούς ή φίλου που είχαν δηλώσει. Τα πρακτορεία μεταφορών και οι τράπεζες πλήρωναν στις αποβάθρες οδηγούς αυτοκινήτων για να μεταφέρουν τους μετανάστες σε διάφορους προορισμούς. Εκείνοι όμως ζητούσαν και επιπλέον χρήματα από τους μετανάστες. Δεν ήταν λίγες οι φορές που εκτός της παράνομης είσπραξης, τους άφηναν και σε λάθος διευθύνσεις.

Κάποιοι μετανάστες είχαν παλιές ή λανθασμένες διευθύνσεις κι έτσι δεν κατάφερναν να συναντήσουν στις αποβάθρες τους συγγενείς τους. Ως συνέπεια, οι πράκτορες τους αναλάμβαναν και τους πήγαιναν (πάντα βέβαια με αμοιβή) σε εργοδότες οι οποίοι τους εκμεταλλεύονταν ηθικά και οικονομικά. Οι παράνομες αυτές ενέργειες από αδιάστατους ανθρώπους έγινε προσπάθεια από την Επιτροπή Μετανάστευσης ώστε να περιοριστούν (Χατζηαθανασίου, 2022).

Με την άφιξή του στο σταθμό των τρένων ο μετανάστης έπρεπε να ανταλλάξει το εισιτήριο του τρένου που είχε προπληρώσει με το κανονικό. Δεν μπορούσαν όμως πάντα να κάνουν μόνοι τους αυτή τη διαδικασία και χρειάζονταν βοήθεια. Όσοι δεν έβρισκαν βοήθεια και δεν έκαναν σωστά τη διαδικασία, αναγκάζονταν να πληρώσουν μέσα στο τρένο επιπλέον χρήματα παρότι διαμαρτύρονταν ότι το εισιτήριό τους ήταν πληρωμένο. Τις αποσκευές τις παραλάμβαναν άλλοτε από τις αποβάθρες κι άλλοτε από την αποθήκη επιδεικνύοντας τη σχετική απόδειξη. Η μετακίνηση των αποσκευών από το λιμάνι στο σταθμό, ενώ είχε προπληρωθεί χρεωνόταν επιπλέον από τις σιδηροδρομικές εταιρείες επειδή δεν υπήρχε έλεγχος από τις αρχές μετανάστευσης.

Με την άφιξή τους έπρεπε να τηλεγραφήσουν στους συγγενείς και φίλους που τους περίμεναν, ότι είχαν φτάσει. Στην αποβάθρα υπήρχε τηλεγραφικό περίπτερο και ο μετανάστης έπρεπε με τηλεγράφημα που κόστιζε 30 σεντς να δηλώσει τη διεύθυνση και το όνομα του προσώπου που τον περίμενε. Αν ο μετανάστης βρισκόταν σε

κράτηση, έπρεπε με επίσημο τηλεγράφημα να ενημερώσει τον συγγενή του για τα αίτια της κράτησής του ώστε να αποφύγει την απέλαση από τη χώρα υποδοχής. Αντίθετα, στο Ellis Island ο μετανάστης επικοινωνούσε πολύ πιο γρήγορα με τους συγγενείς του γνωστοποιώντας τους την άφιξή του. Προβλήματα υπήρχαν και σχετικά με την ακριβή ώρα που θα αναχωρούσε το τρένο καθώς οι μετανάστες δυσκολεύονταν να συνεννοηθούν αφού δε γνώριζαν τη γλώσσα, με κίνδυνο να εξαπατηθούν. Και σε αυτή την περίπτωση, στο Ellis Island τα πράγματα ήταν πιο εύκολα και σαφή απ' ό, τι στο λιμάνι της Βοστώνης (Χατζηαθανασίου, 2022).

Το φαγητό του μετανάστη στο λιμάνι της Βοστώνης ήταν ακριβό και καθόλου ποιοτικό σε αντίθεση με το αντίστοιχο του Ellis Island. Κονσέρβες και αναψυκτικά πωλούνταν στη διπλάσια από την πραγματική τους τιμή ενώ το ψωμί ήταν μπαγιάτικο. Το αντίστοιχο μεσημεριανό γεύμα στο λιμάνι της Νέας Υόρκης κόστιζε το ίδιο αλλά περιλάμβανε λουκάνικα, σάντουιτς, ψωμί και κράκερ και μάλιστα σε μεγαλύτερες ποσότητες. Στον σιδηροδρομικό σταθμό από όπου ο μετανάστης θα έπαιρνε το τρένο για τον τελικό προορισμό υπήρχαν πολλοί επιτήδειοι καθώς μπορούσε να μπει όποιος ήθελε στον σταθμό σε αντίθεση με το λιμάνι όπου γίνονταν σχετικοί έλεγχοι. Έτσι, έγιναν προτάσεις ώστε να ληφθούν μέτρα προστασίας των μεταναστών σε αποβάθρες, σιδηροδρομικούς σταθμούς, τρένα και πλοία. Μάλιστα, το λιμάνι της Βοστώνης είχε μεγαλύτερη ανάγκη προστασίας των μεταναστών παρά το γεγονός ότι οι αφίξεις των μεταναστών ήταν λιγότερες σε σχέση με το Ellis Island της Νέας Υόρκης (Χατζηαθανασίου, 2022).

Στον Καναδά οι πρώτοι μετανάστες, παρότι ήταν η καλύτερη χώρα υποδοχής, συνάντησαν αρκετά προβλήματα. Δυσκολεύτηκαν να προσαρμοστούν σε ένα τόσο καινούργιο περιβάλλον με εντελώς διαφορετικό κλίμα, συνήθειες, φαγητό, γλώσσα. Ο γενικότερος τρόπος ζωής ήταν πολύ διαφορετικός κι επιπλέον είχαν οικονομικές δυσχέρειες και δυσκολεύονταν να βρουν μια καλή δουλειά. Μάλιστα λέγεται ότι πολλοί ήθελαν να επιστρέψουν αμέσως στην πατρίδα τους αλλά δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα να το κάνουν ή δεν είχαν το θάρρος (Παπαδόπουλος, 1995).

2.5. Ελληνικές κοινότητες, οργανώσεις και σύλλογοι στις ΗΠΑ

Από την αρχή της εγκατάστασής τους στις ΗΠΑ και τον Καναδά οι Έλληνες μετανάστες ένιωσαν την ανάγκη να συσπειρωθούν εθνικά. Η πρώτη τους ανάγκη ήταν να καλύπτουν τις θρησκευτικές τους ανάγκες. Γι' αυτό τον σκοπό ίδρυσαν ορθόδοξους ναούς. Το δεύτερο μέλημά τους ήταν η λειτουργία ελληνικών σχολείων.

Γενικώς οι μετανάστες επιδίωκαν τη γενική συνεργασία γιατί είχαν κοινά εθνικά συμφέροντα (Χασιώτης, 1993). Μετά το 1905 όταν δηλαδή η μετανάστευση αυξήθηκε και άρχισαν να έρχονται στις ΗΠΑ και οι γυναίκες και τα τέκνα των μεταναστών άρχισαν να ιδρύονται ελληνικές παροικίες με σκοπό την ενίσχυση της εθνικής κοινότητας και της αλληλεγγύης. Οι πρώτες οργανώσεις των ομογενών συγκροτήθηκαν κατά το διάστημα 1900-1920 με σκοπό τη διασφάλιση και συνέχιση του ελληνικού πολιτισμού. Επίσης, ζητούμενο αποτελούσε και η άρση ή τουλάχιστον ο περιορισμός των προκαταλήψεων και διαχωρισμών που αντιμετώπιζαν οι μετανάστες στην ξένη γη (Clogg, 2004). Επιπλέον, η ίδρυση των συλλόγων οφειλόταν και στον τοπικισμό των Ελλήνων που αποτελεί χαρακτηριστικό τους από τα αρχαία ακόμη χρόνια και η επιθυμία τους να θυμούνται τις ιδιαίτερες πατρίδες τους είτε αυτές ήταν πόλεις είτε κωμοπόλεις ή χωριά (Τουλουμάκου, 1996).

Οι ελληνικές κοινότητες στις ΗΠΑ ήταν πάρα πολλές. Σύμφωνα με στοιχεία της απογραφής που έγινε το 1980, υπήρχαν περίπου 2500 οργανώσεις εκ των οποίων οι 683 ήταν εθνοτοπικά σωματεία, οι 837 ήταν κοινότητες και άλλες 723 με ποικιλία στόχων όπως επιστημονικές, καλλιτεχνικές, φιλόπρωτες, επαγγελματικές, αλληλοβοήθειας και μορφωτικές. Για το συντονισμό αυτών των πρωτοβάθμιων σωματείων συστάθηκαν ομοσπονδίες και συνομοσπονδίες, δηλαδή πρωτοβάθμιες και δευτεροβάθμιες ενώσεις (Χασιώτης, 1993).

Ελληνικές οργανώσεις

Πανελλήνια Ένωσις

Ιδρύθηκε το 1907. Σκοπός της ήταν η αλληλοβοήθεια των μελών της, η σύσφιξη των σχέσεων με τους Αμερικανούς αλλά και η διατήρηση των δεσμών με την πατρίδα και η προσφορά υλικής και ηθικής βοήθειας όποτε είχε ανάγκη το Γένος. Η ένωση αυτή λειτούργησε για περίπου δέκα χρόνια και βασικά ήταν βενιζελική. Διενήργησε εράνους για τις ανάγκες των Βαλκανικών Πολέμων κι έστειλε στην Ελλάδα μεγάλα χρηματικά ποσά. Επίσης, οργάνωσε στρατολογικό γραφείο μόλις ξεκίνησε ο Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος κι έστειλε στην Ελλάδα 25. 000 έφεδρους και εθελοντές στρατιώτες. Το 1915 εξέδωσε βενιζελική καθημερινή εφημερίδα για να εκφράζει τις απόψεις της έχοντας στο αντίπαλο στρατόπεδο την αντιβενιζελική εφημερίδα «Ατλαντίς». Ιδρυτής της εφημερίδας που ονομάστηκε «Εθνικός Κήρυξ», ήταν ο επιχειρηματίας Πέτρος Τατάνης και αρχισυντάκτης ο Δημήτριος Καλλιμάχος που

ήταν ιερέας και ήρθε από την Ελλάδα για να αναλάβει αυτή τη θέση. Καταγόμενος από τη Θράκη και απόφοιτος της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, διετέλεσε αρχισυντάκτης της εφημερίδας το διάστημα 1915-1942 και υπήρξε σπουδαία φυσιογνωμία της ελληνοαμερικανικής δημοσιογραφίας (Ηλιού, 2008).

Η αποτελεσματικότητα της Ένωσης υπήρξε περιορισμένη καθώς αντί να είναι αφοσιωμένη στο στόχο της ενότητας των Ελλήνων μεταναστών και να υποστηρίζει τις ελληνικές διεκδικήσεις, κατέληξε να γίνει όργανο για την εξυπηρέτηση προσωπικών συμφερόντων. Το 1924 έγινε η διάλυση της Ένωσης με βασικό αίτιο την αδυναμία της να ανταποκριθεί στις ανάγκες των Ελλήνων μεταναστών. Η κυβέρνηση της Ελλάδας αναγνώρισε μεν την προσφορά και βοήθεια της Ένωσης κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων, επεσήμανε όμως ότι τα πρόσωπα που τη διοικούσαν δεν αντιλήφθηκαν επακριβώς ποια ήταν η θέση και ο ρόλος τους παρά συμπεριφέρθηκαν σαν να ήταν η Ένωση ο επίσημος αντιπρόσωπος του ελληνικού κράτους στην Αμερική. Ένα ακόμη αρνητικό στοιχείο ήταν ότι προέκυψαν και επικρίσεις για οικονομικές ατασθαλίες των διοικούντων της Ενώσεως (Θεοδοσόπουλος, 2012).

Αμερικανικός Ελληνικός Σύνδεσμος

Η ιδέα της ίδρυσης του Συνδέσμου που έγινε το 1917 ανήκε στον Έλληνα επιτετραμμένο στην Ουάσιγκτον, Γεώργιο Ρούσσο. Τα μέλη είχαν ως στόχο να κερδίσουν τη συμπάθεια της αμερικανικής κοινής γνώμης. Προσπάθησαν να το καταφέρουν με το να προβάλλουν τη συμμαχία της χώρας τους με όσους υπερασπίστηκαν την ελευθερία, πολεμώντας τη στρατιωτική ισχύ και τον αυταρχισμό (Θεοδοσόπουλος, 2012).

Φιλόπτωχος

Πρόκειται για μια οργάνωση που αποτελούνταν από γυναίκες και σχετιζόταν με την Εκκλησία. Μέλημά της ήταν να βοηθά την Εκκλησία και εν γένει την Κοινότητα να πετυχαίνουν τους στόχους τους. Οι γυναίκες της οργάνωσης φρόντιζαν τους ανθρώπους μεγάλης ηλικίας και όσους είχαν οικονομικές δυσκολίες. Επίσης, διοργάνωναν διάφορες κοινωνικές εκδηλώσεις και φρόντιζαν την ελληνική περιουσία. Συμμετείχαν σε πολιτιστικές εκδηλώσεις και οργάνωναν κάθε χρόνο χορούς τα έσοδα των οποίων διατίθεντο σε ανθρώπους που είχαν ανάγκη ή τα έδιναν

στην Εκκλησία ή την Κοινότητα για την κάλυψη των αναγκών τους (Παπαδόπουλος, 1995).

G. O. Y. A. (E.O.O.N.)

Τα αρχικά της οργάνωσης σημαίνουν «Ελληνική Ορθόδοξη Οργάνωση Νέων» και τα μέλη της ήταν νέα κορίτσια και αγόρια. Πυρήνας της ήταν η τοπική Εκκλησία και σκοπός της να φέρει τους νέους κοντά στην εκκλησία, την ελληνική γλώσσα, τον ελληνικό πολιτισμό και το ελληνικό αξιακό σύστημα και να βρουν τους ανθρώπους τους στους κόλπους της Κοινότητας. Επίσης, οργάνωναν ομιλίες με θέμα την Ορθοδοξία και τον Ελληνισμό, ασχολούνταν με το Κατηχητικό, τον αθλητισμό και οργάνωναν, όπως η Φιλόπτωχος, ετήσιους χορούς και συναντήσεις των μελών με νέους που ζούσαν σε άλλες πόλεις (Παπαδόπουλος, 1995).

Θυγατέρες της Πηνελόπης

Είχε παρόμοιους σκοπούς με τη Φιλόπτωχο και τα μέλη της ήταν οι σύζυγοι των μελών της ΑΗΕΡΑ. Τα περισσότερα μέλη ανήκαν και στις δυο οργανώσεις εφόσον οι σκοποί και των δυο συλλόγων έμοιαζαν. Βοηθούσε την ΑΗΕΡΑ να εκπληρώσει τους πολιτικούς, εκπαιδευτικούς, εθνικούς και άλλους σκοπούς της και οργάνωνε χορούς τα έσοδα των οποίων διατίθεντο σε φιλανθρωπικούς σκοπούς. Τέλος, πολύτιμη ήταν η βοήθεια που πρόσφεραν στους συζύγους τους να οργανώνουν συνέδρια, χορούς, συνελεύσεις και διάφορες άλλες δραστηριότητες (Παπαδόπουλος, 1995).

Κόρες της Αθηνάς

Οι σκοποί της εν λόγω οργάνωσης ήταν φιλανθρωπικοί και τα μέλη της ήταν οι κόρες των μελών της ΑΗΕΡΑ ηλικίας 14-23 ετών. Συνεργάζονταν με τους «Γιους του Περικλή» και προσπαθούσαν να φέρουν τους νέους σε επαφή με την ελληνική νοοτροπία, τις ελληνικές αξίες και προωθούσαν τους γάμους μεταξύ των Ελλήνων (Παπαδόπουλος, 1995).

Γιοι του Περικλή

Η οργάνωση αποτελούνταν από μικρούς ενήλικες (14-23 ετών), τα παιδιά των μελών της ΑΗΕΡΑ και η συμμετοχή τους στη συγκεκριμένη οργάνωση αποτελούσε ένα πρώτο βήμα για τη μετέπειτα είσοδό τους στην ΑΗΕΡΑ (Παπαδόπουλος, 1995).

Τοπικοί σύλλογοι

Οι Έλληνες της Αμερικής, όπως είναι γνωστό, προέρχονταν από διάφορα μέρη της Ελλάδας, είτε πόλεις είτε χωριά. Για να διατηρούν μια επαφή με τους τόπους καταγωγής τους και να πληροφορούνται όσα συνέβαιναν εκεί, όπως και για να διατηρήσουν την επικοινωνία τους με συγγενείς και φίλους είχαν ιδρύσει τοπικούς συλλόγους. Σε αυτούς μπορούσαν να συμμετέχουν άνθρωποι που προέρχονταν από το ίδιο χωριό, πόλη, νομό ή ακόμη και ευρύτερες περιοχές. Παραδείγματα τέτοιων συλλόγων ήταν των Πρεσπών, των Ηπειρωτών, των Κορινθίων, η Πανμακεδονική, η Εύξεινος Λέσχη και άλλες.

Οι σύλλογοι αυτοί συνέβαλαν στη διάδοση της ελληνικής κουλτούρας. Διοργάνωναν ετήσιους χορούς για τα μέλη της Κοινότητας. Μπορούσαν όμως να παρευρίσκονται και άνθρωποι που δεν ανήκαν σε αυτήν. Με τα έσοδα από τους χορούς, ενίσχυαν συμπατριώτες τους που αντιμετώπιζαν δυσκολίες και κάλυπταν εκπαιδευτικές ανάγκες. Επιπλέον, αυτοί οι χοροί ήταν ευκαιρία να συναντηθούν οι νέοι, να γίνουν γνωριμίες και να βρουν τον άνθρωπό τους μέσα στην Κοινότητα (Παπαδόπουλος, 1995).

Εθνική Πανηπειρωτική Ένωση

Ιδρύθηκε το 1918 και είχε έδρα τη Βοστώνη. Σκοπός της ήταν να αντιδράσει στην αλβανική προπαγάνδα της οργάνωσης «Εστία» και να προβάλλει τις ελληνικές απόψεις σχετικά με το Βορειοηπειρωτικό θέμα (Θεοδοσόπουλος, 2012).

Ελληνική Ορθόδοξη Αρχιεπισκοπή Αμερικής Βορείου και Νοτίου

Σύμφωνα με την άποψη των Ελλήνων διπλωματών, η Εκκλησία ήταν ο μοναδικός θεσμός που θα μπορούσε να διατηρήσει τις σχέσεις των Ελλήνων μεταναστών με την πατρίδα τους και επίσης θα μπορούσε να γίνει μοχλός ελέγχου του Ελληνικού κράτους. Η Ελληνική κυβέρνηση έδειξε πραγματικό ενδιαφέρον για τη δημιουργία Ελληνικών Ορθόδοξων Εκκλησιών στην Αμερική. Οι λόγοι ήταν δυο. Από τη μια ήταν δυνατοί οι δεσμοί των Ελλήνων μεταναστών με την Ορθόδοξη Εκκλησία και από την άλλη, η Αμερικανική κυβέρνηση έδειχνε ιδιαίτερο σεβασμό προς τους θρησκευτικούς θεσμούς. Επιπλέον, μόνο η Αρχιεπισκοπή θα μπορούσε, παρά τις αντιδράσεις της Αμερικανικής κυβέρνησης, να ιδρύσει ελληνικά σχολεία στα οποία τα παιδιά των Ελλήνων μεταναστών θα διδάσκονταν την ελληνική γλώσσα και την ιστορία (Θεοδοσόπουλος, 2012).

Το 1921, λοιπόν, ιδρύθηκε η Ελληνική Ορθόδοξη Αρχιεπισκοπή Βορείου και Νοτίου και κάπως έτσι η ελληνορθόδοξη Εκκλησία έθεσε τα θεμέλια ώστε να μετατραπεί μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο σε μια δυνατή κοινοτική οργάνωση. Μέχρι τότε η Εκκλησία ήταν ανοργάνωτη, οι ιερείς συνήθως προσλαμβάνονταν απευθείας από την Ελλάδα με πρωτοβουλία των κατά τόπους κοινοτήτων ενώ κάποιες φορές στελεχώνονταν από περιπλανώμενους ιερείς που συνήθως δεν ήταν κατάλληλοι.

Το 1930, το Οικουμενικό Πατριαρχείο διόρισε Αρχιεπίσκοπο τον Μητροπολίτη Κερκύρας Αθηναγόρα Σπύρου κι έτσι άρχισε πλέον να οργανώνεται σε σοβαρές βάσεις η Ορθοδοξία στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής. Με τον ερχομό του Αθηναγόρα στις ΗΠΑ, καταργήθηκε η Ιερά Σύνοδος και οι επίσκοποι έπαψαν να είναι αυτόνομοι. Επίσης, ενισχύθηκε ο ρόλος του Αρχιεπισκόπου καθώς και οι εξουσίες του, ιδρύθηκε η Φιλόπτωχος Αδελφότητα Κυριών και εκδόθηκε από την Αρχιεπισκοπή η εφημερίδα «Ορθόδοξος Παρατηρητής». Ο Αρχιεπίσκοπος μάλιστα ένωσε πολλές ενορίες με την αιτιολογία ότι αντιμετώπιζαν πολλές οικονομικές δυσκολίες. Μεγάλης σημασίας ήταν το γεγονός ότι προχώρησε και σε καινοτομίες εκπαιδευτικής φύσης. Ιδρύθηκαν από την Αρχιεπισκοπή απογευματινά σχολεία και με αυτόν τον τρόπο διπλασιάστηκαν οι μαθητές μέχρι το 1940. Ακόμη, για την κατάρτιση Ελληνοαμερικανών διδασκάλων και ιερέων, το 1937 ίδρυσε την θεολογική σχολή «Τίμιος Σταυρός». (Ηλιού, 2008)

Αμερικανο-Ελληνικός Προοδευτικός Σύλλογος (ΑΧΕΠΑ) ή American Hellenic Progressive Association (ΑΗΕΠΑ)

Η ΑΧΕΠΑ ιδρύθηκε το 1922 στην Ατλάντα με πρωτοβουλία του Γεωργίου Νικολόπουλου και Ιωάννη Αγγελόπουλου με σκοπό να νομιμοποιηθούν οι Έλληνες ως λευκοί, δηλαδή ως πολίτες πρώτης κατηγορίας. Ο βασικός λόγος ήταν ο κίνδυνος που αντιμετώπιζαν οι Έλληνες κυρίως των Νότιων Πολιτειών από την οργάνωση Ku Klux Klan (Θεοδοσόπουλος, 2012). Η οργάνωση αυτή πίστευε στη φυλετική ανωτερότητα των Λευκών έναντι των Μαύρων και επιδίωκε την κατάργηση των δικαιωμάτων τους. Επίσης, ήταν κατά των Εβραίων, των Καθολικών και γενικά κατά του συνόλου των μεταναστών (Ηλιού, 2008).

Σκοποί της οργάνωσης ήταν: να καλλιεργηθεί μεταξύ των Ελλήνων της Αμερικής ένας γνήσιος Αμερικανισμός, να διαπαιδαγωγηθούν οι Έλληνες με βάση τους δημοκρατικούς θεσμούς, να αναπτύξουν την αφοσίωσή τους στο Πολίτευμα της

Αμερικής και να υπάρχει αλληλοβοήθεια μεταξύ των Ελλήνων (Θεοδοσόπουλος, 2012).

Ουσιαστικά, ο στόχος της ΑΧΕΠΑ ήταν να προστατεύσει τα συμφέροντα των Ελλήνων, δηλώνοντας πως οι ελληνικές αξίες και κυρίως αυτές του αρχαιοελληνικού πολιτισμού προσιδιάζουν στις αξίες των ΗΠΑ και ως συνέπεια οι Έλληνες είναι από τη φύση τους πιστοί στα ιδεώδη της αμερικανικής κοινωνίας. Για να αποδειχθεί αυτό, οι Έλληνες θα έπρεπε να αποκτήσουν την αμερικανική υπηκοότητα.

Για να γίνει κάποιος μέλος της ΑΧΕΠΑ θα έπρεπε να πληροί κάποιες προϋποθέσεις όπως: να είναι Αμερικανός πολίτης ή να έχει τη δυνατότητα να πολιτογραφηθεί, να είναι της λευκής φυλής και να πιστεύει στον Χριστό (Θεοδοσόπουλος, 2012). Στις συνεδριάσεις της η ΑΧΕΠΑ χρησιμοποιούσε την αγγλική γλώσσα για να αποκτήσουν περισσότερο κύρος και να μην μετατραπούν σε «συγκεντρώσεις καφενείου» (Ηλιού, 2008).

Οι ιδρυτές της ΑΧΕΠΑ θεωρούσαν ότι ο καλύτερος τρόπος για να πετύχουν την αποτελεσματικότερη ένταξη των Ελλήνων στην ομάδα των λευκών που κυριαρχούσε, ήταν να απομακρύνουν τα νεοελληνικά χαρακτηριστικά και να επιμείνουν στην προβολή της αρχαιοελληνικής τους καταγωγής. Υπήρχαν βέβαια πολλοί Αμερικανοί που δεν δέχονταν ότι οι σύγχρονοι Έλληνες ήταν διάδοχοι του αρχαιοελληνικού πολιτισμού.

Η δυναμική παρουσία της Κου Κλουξ Κλαν έκανε αναγκαία την ανάπτυξη της ΑΧΕΠΑ. Πράγματι, από την αρχή της λειτουργίας της, ιδρύθηκαν 32 τμήματα στα οποία εγγράφησαν 1.300 μέλη. Μέχρι το 1928 είχαν ιδρυθεί 192 τμήματα που αριθμούσαν 17. 516 μέλη. Στην πρώτη συνεδρίαση της ΑΧΕΠΑ που έλαβε χώρα στην Ατλάντα στις 15 Οκτωβρίου του 1923, αποφασίστηκε η μεταφορά της έδρας της οργάνωσης στη Φιλαδέλφεια. Δεύτερη και τελευταία μεταφορά της έδρας στην Ουάσιγκτον, αποφασίστηκε στη δεύτερη συνεδρίαση που έγινε σε αυτή την πόλη στις 21 Σεπτεμβρίου του 1924 (Θεοδοσόπουλος, 2012).

Προς τα τέλη της δεκαετίας του 1920, η ΑΧΕΠΑ άρχισε να διαφημίζει και να οργανώνει ταξίδια στην Ελλάδα. Στο μεταξύ διάστημα είχαν αναπτυχθεί τα ταξιδιωτικά πρακτορεία τα οποία διαφήμιζαν την πολυτέλεια και την ψυχαγωγία. Επρόκειτο για ολιγοήμερα ταξίδια κυρίως στην Αθήνα που περιλάμβαναν περιηγήσεις σε αρχαιολογικούς χώρους ή άλλα μέρη που παρουσίαζαν ιστορικό

ενδιαφέρον και προγραμματίζονταν συνήθως στις γιορτές των Χριστουγέννων ή το καλοκαίρι (Λαλιώτου, 2006).

Η ΑΧΕΠΑ επισκέφθηκε για πρώτη φορά την πόλη της Αθήνας τον Απρίλιο του 1928. Ο τότε πρόεδρος της οργάνωσης Κωνσταντίνος Αλφαντζής παρέθεσε μια ομιλία στους Έλληνες ιθύνοντες και τα κυβερνητικά μέλη. Μεταξύ άλλων στην ομιλία του ανέφερε ότι η ΑΧΕΠΑ, αποσκοπούσε στον Αμερικανισμό των Ελλήνων. Αυτό όμως σήμαινε ότι οι Έλληνες θα διατηρούσαν τα ήθη και έθιμά τους, τη θρησκεία, τη γλώσσα τους, τα σχολεία τους, ταυτόχρονα όμως θα συμμετείχαν ενεργά στην πολιτική και κοινωνική ζωή της χώρας όπου διέμεναν (Λαλιώτου, 2006).

Ελληνο-Αμερικανικός Προοδευτικός Σύλλογος (Greek American Progressive Association – GAPA)

Η GAPA ιδρύθηκε στις 17 Δεκεμβρίου 1923, ένα χρόνο δηλαδή μετά την ίδρυση της ΑΧΕΠΑ, στο Πίτσμπουργκ της Πενσυλβάνια (Θεοδοσόπουλος, 2012). Στην πραγματικότητα ήταν μια οργάνωση αντίπαλη της ΑΧΕΠΑ. Ήταν αντίθετη στο να αποκτήσουν οι Έλληνες την αμερικανική υπηκοότητα και αποσκοπούσε στη διατήρηση της ελληνικής γλώσσας και της συλλογικής ελληνικής ταυτότητας (Ηλιού, 2008). Ταυτόχρονα όμως, υποστήριζε ότι οι Έλληνες θα έπρεπε να δείχνουν νομιμοφροσύνη στις πολιτικές αξίες των ΗΠΑ. Παράλληλα, επειδή έδινε μεγάλη σημασία στο ρόλο των μητέρων στη διαπαιδαγώγηση των παιδιών και αυριανών πολιτών, ίδρυσε γυναικείες στοές, των «Εφήβων και Νεανίδων» και τις «Εστιάδες» (Θεοδοσόπουλος, 2012).

Τα μέλη της GAPA προέρχονταν από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα των Ελλήνων μεταναστών που δεν είχαν καταφέρει να εξελιχθούν κοινωνικά και να ενσωματωθούν στην αμερικανική κοινωνία (Θεοδοσόπουλος, 2012).

Ίδρυσε τμήματα σε όλη τη χώρα αλλά δεν κατάφερε να αποκτήσει την απήχηση της ΑΧΕΠΑ και η δράση της ήταν λιγότερη σε σχέση με την αντίπαλη οργάνωση. Οι περισσότερες όμως ελληνόφωνες εφημερίδες, μεταξύ των οποίων η Ατλαντίδα και ο Εθνικός Κήρυξ, έμμεσα παρείχαν την υποστήριξή τους στην GAPA (Ηλιού, 2008).

2.6. Μετανάστευση και εργασία

Κατά το πρώτο διάστημα της μετανάστευσης η μετακίνηση στις ΗΠΑ των Ελλήνων μικροϊδιοκτητών στην ουσία σήμαινε την προλεταριοποίησή του. Στόχος τους ήταν να συγκεντρώσουν κάποια χρήματα για να στέλνουν στις οικογένειές τους και να

επιστρέψουν όσο το δυνατόν γρηγορότερα στην Ελλάδα. Κεφάλαιο δεν υπήρχε για να ανοίξουν δικές τους έστω και μικρές επιχειρήσεις στις ΗΠΑ, εξειδικευμένες γνώσεις δεν διέθεταν και οι γεωργικές εργασίες δεν τους ενδιέφεραν ή όσες είχαν σχέση με την κτηνοτροφία. Έτσι, στράφηκαν σε χειρωνακτικά επαγγέλματα, εποχικά και πολλοί εργάζονταν ως εργάτες σε βιομηχανίες, σιδηροδρομικές κατασκευές και ορυχεία. Το χαμηλό μορφωτικό τους επίπεδο, η άγνοια της αγγλικής γλώσσας και η δυσκολία προσαρμογής στο νέο περιβάλλον είχαν ως αποτέλεσμα να πέφτουν συχνά θύματα των εργατομεσιτών οι οποίοι ήταν κυρίως Έλληνες. Ενώ στην αρχή ασχολήθηκαν με εργασίες όπου οι συνθήκες ήταν δύσκολες και οι αμοιβές πενιχρές, με την πάροδο του χρόνου όσοι έμειναν για μεγαλύτερο διάστημα στην Αμερική, ζώντας λιτά και κάνοντας οικονομία, κατάφεραν να μεταπηδήσουν από την αυτοαπασχόληση σε δικά τους επιχειρηματικά τολμήματα (Τουργελή, 2020).

Οι Έλληνες μετανάστες των ΗΠΑ, κατά τη δεύτερη δεκαετία του 20ού αιώνα, χωρίζονταν σε τρεις οικονομικές ομάδες:

1)Μια μικρή ομάδα μεγαλοαστών εμπόρων που ζούσαν σε μεγαλουπόλεις της Ανατολικής Ακτής. Κάποιοι από αυτούς ασχολούμενοι με τον επιχειρηματικό κόσμο έκαναν μεγάλες περιουσίες και προκάλεσαν το θαυμασμό των Αμερικανών. Για παράδειγμα ο Ελληνοαμερικανός Διονύσιος Τερζάκης έφτασε να έχει στην κατοχή του 100 βενζινάδικα στην πολιτεία του Illinois. Την ίδια περίοδο, άλλος Ελληνοαμερικανός, έγινε ιδιοκτήτης του μεγαλύτερου Real Estate στις ΗΠΑ. Εκατοντάδες κι έπειτα χιλιάδες Έλληνες μετανάστες τους ακολούθησαν ανεβαίνοντας την οικονομική πυραμίδα των ΗΠΑ (Θεοδοσόπουλος, 2012).

2)Οι μικροαστοί έμποροι και επιχειρηματίες (Θεοδοσόπουλος, 2012). Κάποιοι ξεκίνησαν ως πλανόδιοι μικροπωλητές λουλουδιών, γλυκών και φρούτων. Πολύ συνηθισμένα ήταν τα στιλβωτήρια παπουτσιών που ανήκαν σε Έλληνες. Μάλιστα το πλήθος αυτού του είδους των επιχειρήσεων οδήγησε στο να θεωρούνται συνώνυμες οι λέξεις «λούστρος» και «Έλληνας» (Ταμπούρης, 2008). Επίσης, οι Έλληνες άνοιγαν εστιατόρια ταχείας εξυπηρέτησης που ήταν γνωστά ως «diner». Απαιτούσαν μικρό σχετικά κεφάλαιο και απέδιδαν αρκετό και γρήγορο κέρδος σε σχέση με τις αμοιβές των εργοστασίων. Άλλου είδους προσοδοφόρες επιχειρήσεις που απέφεραν καλά κέρδη με μικρό κεφάλαιο και γι' αυτό τις προτιμούσαν οι Έλληνες ήταν τα

ζαχαροπλαστεία, τα ανθοπωλεία και τα παντοπωλεία που απαιτούσαν επιπλέον ένα στοιχειώδες λεξιλόγιο και σχεδόν καθόλου ειδικές γνώσεις (Ηλιού, 2008).

3) Αυτοί που ήταν εργάτες σε μεταλλωρυχεία και βιομηχανικά κέντρα (Θεοδοσόπουλος, 2012). Αυτοί εργάζονταν ως ανειδίκευτοι και η δουλειά τους δεν είχε προοπτική. Συνήθως εργάζονταν σε εργοτάξια της διώρυγας του Παναμά, σε ορυχεία που βρίσκονταν σε κεντροδυτικές πολιτείες όπως αυτές του Κολοράντο και της Γιούτα και σε κατασκευές σιδηροδρόμων της Καλιφόρνιας (Χασιώτης, 1993).

Σε αντίθεση με τους άνδρες, οι Ελληνίδες μετανάστριες δεν εργάζονταν εκτός σπιτιού με εξαίρεση όσες βοηθούσαν στην οικογενειακή επιχείρηση. Ακόμη, στις Δυτικές Πολιτείες, κάποιες Ελληνίδες διηύθυναν ξενώνες που προορίζονταν για Έλληνες εργάτες. Στη Νέα Αγγλία, οι περισσότερες Ελληνίδες εργάζονταν σε βιομηχανίες παπουτσιών και υφασμάτων ως υπάλληλοι. Μετά τον γάμο τους όμως ή αν ο σύζυγος είχε εξασφαλίσει με την εργασία του μια αξιοπρεπή διαβίωση, σταματούσαν να εργάζονται (Ταμπούρης, 2008).

Στη δυτική πλευρά της Φλόριντα και ειδικότερα στην πόλη Τάρπον Σπρινγκς, οι ασχολίες των Ελλήνων ήταν εντελώς διαφορετικές απ' ότι στις Δυτικές Πολιτείες που απασχολούνταν κυρίως στα ορυχεία. Το Τάρπον Σπρινγκς ήταν ένα μικρό ψαροχώρι όπου υπήρχε μια επιχείρηση σπογγαλιείας η οποία γινόταν χωρίς κατάδυση. Ο Ιωάννης Κόκκορης από την Κυνουρία, συνεργάστηκε με αυτή την επιχείρηση. Ο μετανάστης αυτός διέθετε γνώσεις σχετικά με την κατάδυση με σκάφανδρο, μέθοδο που εφαρμόζαν στα νησιά του Αιγαίου όσοι ασχολούνταν με την σπογγαλιεία. Ο Κόκκορης, ανακάλυψε ότι σε εκείνη την περιοχή του κόλπου του Μεξικού υπήρχαν στον βυθό της θάλασσας πλούσια αποθέματα σφουγγαριών κι έτσι έφερε τα αδέρφια του κι άνοιξαν επιχείρηση καλώντας δύτες από την Ελλάδα. Πολύ γρήγορα μετανάστευσαν στο Τάρπον Σπρινγκς πολλοί Έλληνες από τα νησιά των Δωδεκανήσων και κυρίως από την Κάλυμνο που είχε παράδοση στη σπογγαλιεία και έτσι το Τάρπον Σπρινγκς έγινε μια μικρή ελληνική πόλη (Ηλιού, 2008).

Πίτσμουργκ: μεγάλο βιομηχανικό κέντρο

Η ολοένα αυξανόμενη μετανάστευση προς τις ΗΠΑ στις αρχές του 20ού αιώνα και μέχρι τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, πρόσφερε στις βιομηχανίες το απαραίτητο εργατικό δυναμικό. Στη Δυτική Πενσυλβάνια βρισκόταν το Πίτσμουργκ που αποτελούσε μεγάλο βιομηχανικό κέντρο της εποχής όπου εργάστηκαν πολλοί μετανάστες. Στη

βιομηχανική ανάπτυξη της περιοχής συνέβαλαν οι μεγάλες ποσότητες άνθρακα που υπήρχαν εκεί. Η ίδρυση εργοστασίων στο Πίτσμπουργκ, προσέλκυσε πλήθος μεταναστών και αύξησε ιδιαίτερα τον πληθυσμό που το 1920 είχε φτάσει περίπου τους 600.000 κατοίκους. Γύρω από το Πίτσμπουργκ υπήρχαν διάφορες βιομηχανικές μονάδες κι έτσι αυξανόταν ο πληθυσμός και στα προάστια του. Σε αυτές εργάστηκαν πολλοί μετανάστες που είχαν έρθει από τη Σάμο και είχαν εγκατασταθεί στο Πίτσμπουργκ (Χατζηαθανασίου, 2022).

Στις μεγάλες βιομηχανικές πόλεις οι ρυθμοί εργασίας ήταν πολύ γρήγοροι. Η υπόδειξη στους μετανάστες για αυστηρή τήρηση του ωραρίου γινόταν με ρολόγια στους τοίχους, με τις σφυρίχτρες των τρένων και εργοστασίων ώστε οι εργάτες να είναι στο χώρο εργασίας τους στην ώρα τους. Στόχος των εργοδοτών ήταν η εντατικοποίηση της εργασίας για τα μέγιστα δυνατά κέρδη. Επέβαλαν στους εργάτες την επανάληψη συγκεκριμένων κινήσεων και τους ανάγκαζαν να εργάζονται με εξουθενωτικούς ρυθμούς για να βγει η προγραμματισμένη παραγωγή στους καθορισμένους χρόνους. Απαγόρευαν στους εργάτες να εκφράζουν παράπονα σχετικά με τις συνθήκες εργασίας και όσους διαμαρτύρονταν τους απομόνωναν. Επίσης, καλλιεργούσαν καχυποψία μεταξύ των εργατών και προσπαθούσαν να τους διασπάσουν ώστε να μην μπορούν να αντιδράσουν συλλογικά. Οι εξαντλητικοί ρυθμοί εργασίας σταματούσαν για λίγο, την ώρα του κολατσιού, για να συνεχιστούν μετά το γεύμα μέχρι το απόγευμα (Χατζηαθανασίου, 2022).

Οι αμοιβές των εργαζομένων

Στις αρχές του 20ού αιώνα, το 38% των εργατών ασχολούνταν με χειρωνακτικές εργασίες, το 30% ήταν αγρότες και ένα πολύ μικρό ποσοστό ήταν τεχνίτες. Οι γυναίκες ενώ στην αρχή ήταν στο σπίτι, από το 1915 άρχισαν να δουλεύουν και έξω. Συνήθως δούλευαν οι γυναίκες όσων εργάζονταν στις χαλυβουργίες καθώς οι μισθοί των συζύγων τους δεν μπορούσαν να καλύψουν τις ανάγκες τους.

Οι γυναίκες ήταν εργάτριες σε υφαντουργίες, κονσερβοποιίες ή ήταν υπάλληλοι σε καταστήματα, νοσηλεύτριες, δασκάλες ή λογίστριες. Οι γυναίκες πληρώνονταν κατά 50% λιγότερο από τους άνδρες με εξαίρεση όσες δούλευαν σε γραφεία. Ενώ είχαν καθοριστεί κατώτατοι μισθοί, οι εργοδότες πλήρωναν λιγότερο και κυρίως τις γυναίκες με την αιτιολογία ότι ήταν σε περίοδο μαθητείας. Όταν όμως τελείωνε αυτή η περίοδος, δεν αύξαναν τον μισθό τους παρά της απέλυναν.

Οι εργάτες των σιδηροβιομηχανιών και των χαλυβουργιών, έπαιρναν πολύ χαμηλές αμοιβές με τις οποίες έπρεπε να ανταποκριθούν στα έξοδα του ενοικίου, του φαγητού, της θέρμανσης, της ιατρικής περίθαλψης κι επιπλέον να στείλουν και εμβάσματα στην πατρίδα. Δυσκολότερα ήταν τα πράγματα για τις πολυμελείς οικογένειες ακόμη κι όταν αυξήθηκαν οι μισθοί καθώς παράλληλα αυξήθηκε και το κόστος ζωής (Χατζηαθανασίου, 2022).

Ωράριο εργασίας

Στις βιομηχανίες οι ώρες εργασίας ήταν πάρα πολλές. Σε περιόδους οικονομικής κρίσης οι εργοδότες μείωναν τις ώρες εργασίας και τις αμοιβές επίσης. Λόγω της πολύωρης καθημερινής απασχόλησης, οι εργάτες είχαν ελάχιστο ελεύθερο χρόνο που τον αξιοποιούσαν στην κάλυψη βασικών αναγκών όπως το φαγητό, η ξεκούραση και η καθαριότητα. Η εργασία στα ανθρακωρυχεία ήταν 10 ώρες ημερησίως και μόλις το 1920 έγινε 8ωρη μετά από μακροχρόνια διαδικασία. Κατά τα μέσα της δεκαετίας του 1920 οι εβδομαδιαίες ώρες εργασίας στις βιομηχανίες μειώθηκαν από 48 σε 40. Σε κάποιες βιομηχανίες όμως οι εργάτες εξακολουθούσαν να εργάζονται 50-65 ώρες εβδομαδιαίως.

Στο Πίτσμπουργκ, όπου η παραγωγή χάλυβα ήταν μεγάλη, οι εργάτες των χαλυβουργιών, εργάζονταν 7 ημέρες την εβδομάδα περίπου 80 ώρες συνολικά. Το ίδιο ίσχυε και για όσους εργάζονταν στις σιδηροβιομηχανίες. Στους ανειδίκεντους εργάτες που στην πλειοψηφία τους ήταν μετανάστες, το ωράριο εργασίας ήταν εξουθενωτικό (Χατζηαθανασίου, 2022).

Σύμφωνα με πληροφορίες, όσοι εργάζονταν στις χαλυβουργίες ή στους κλίβανους ανοιχτής εστίας, άρχιζαν την εργασία τους στις 5:30 το πρωί και τελείωναν στις 9 το βράδυ. Δούλευαν σε περιβάλλον με υψηλές θερμοκρασίες από το Σάββατο μέχρι την Κυριακή χωρίς καμία αργία.

Οι ρυθμοί εργασίας ήταν εξοντωτικοί με αποτέλεσμα οι εργάτες να μην μπορούν να αποδώσουν λόγω σωματικής κόπωσης την οποία προσπαθούσαν να αποκρύψουν για να μη γίνει αντιληπτή από τους εργοδότες. Επίσης, δεν εξέφραζαν τη δυσαρέσκειά τους για τις σκληρές συνθήκες εργασίας, από φόβο μήπως απολυθούν. Οι εργοδότες από την πλευρά τους ισχυρίζονταν ότι οι ίδιοι οι εργάτες ζητούσαν να δουλεύουν πολλές ώρες για να συγκεντρώσουν περισσότερα χρήματα, κάτι όμως που δεν ίσχυε (Χατζηαθανασίου, 2022).

Η παιδική εργασία στην ξενιτιά

Τα παιδιά-μετανάστες από την Ελλάδα, προέρχονταν κατά κύριο λόγο από πολυμελείς και χαμηλού οικονομικού επιπέδου οικογένειες. Τα παιδιά αυτά συνήθως έρχονταν στην Αμερική αφού πρώτα είχαν δηλωθεί ως συγγενείς του αφεντικού. Δούλευαν για το συγκεκριμένο αφεντικό με εξαιρετικά χαμηλή αμοιβή. Τα παιδιά αυτά εξαρτώνταν στην ουσία από τον «πάτρωνα» ο οποίος έστελνε κάποια λίγα χρήματα στις οικογένειες των παιδιών στην Ελλάδα. Στα παιδιά έδιναν μόνο ένα ζευγάρι παπούτσια το χρόνο και τους πρόσφεραν ελάχιστο φαγητό. Κοιμόντουσαν σε άθλια δωμάτια, σε στάβλους ή σε πατώματα καταστημάτων. Συνήθως πουλούσαν, από το πρωί μέχρι το βράδυ, φρούτα, καραμέλες και λουλούδια στους δρόμους εκτεθειμένα σε διάφορους κινδύνους. Πολλά παιδιά δούλευαν ως λούστροι σε στιλβωτήρια παπουτσιών (Χατζηαθανασίου, 2022).

Εργασία στον Καναδά

Στη δεύτερη και τρίτη δεκαετία του 20ού αιώνα ζούσαν στον Καναδά περίπου 10.000 Έλληνες που ήταν ιδιοκτήτες ζαχαροπλαστείων, εστιατορίων, ξενοδοχείων και καφενείων σε διάφορες πόλεις όπως Μόντρεαλ, Οτάβα, Τορόντο, Βανκούβερ και άλλες (Clogg, 2004). Άλλες επιχειρήσεις που είχαν ήταν τα κουρεία, οι επιχειρήσεις καθαρισμού και διάφορα καταστήματα, ενώ κάποιοι εργάζονταν σε αγροτικά κτήματα. Οι επιχειρήσεις τους, τους κρατούσαν πολλές ώρες στο χώρο εργασίας ώστε ο ελεύθερος χρόνος τους ήταν περιορισμένος. Το ίδιο ίσχυε και για όσους ήταν υπάλληλοι σε γραφεία ή εργάτες σε εργοστάσια. Οι ώρες δουλειάς ήταν πολλές και τα χρήματα λίγα. Έτσι, παρότι είχαν πολλές ευκαιρίες για κοινωνικές εκδηλώσεις και διασκέδαση, δεν είχαν το χρόνο και το χρήμα να τις απολαύσουν. Οι οικονομικές τους υποχρεώσεις με τα δάνεια που είχαν να αποπληρώσουν καθώς και τα χρήματα που έπρεπε να συγκεντρώσουν για να επιστρέψουν στην Ελλάδα, τους κρατούσαν πολλές ώρες απασχολημένους (Παπαδόπουλος, 1995). Εκτός από τις επιχειρήσεις υπήρχαν και μετανάστες με πανεπιστημιακή μόρφωση που είχαν λάβει από την Ελλάδα ή τον Καναδά και σταδιοδρόμησαν ως γιατροί, δικηγόροι ή εκπαιδευτικοί δουλεύοντας σε καλύτερες συνθήκες και με καλύτερες απολαβές. Υπήρχαν βέβαια και αυτοί που συνέχιζαν την πολύωρη εργασία σε σιδηροδρόμους ή εστιατόρια με χαμηλές αμοιβές (Clogg, 2004). Οι Έλληνες μετανάστες αρχικά δεν μπορούσαν να καταλάβουν κυβερνητικές θέσεις ή να γίνουν δημόσιοι υπάλληλοι, γιατί δεν είχαν τα

προσόντα αλλά και γιατί γίνονταν διακρίσεις σε βάρος των Ελλήνων. Οι ελλείψεις στη γλώσσα και σε πιο εξειδικευμένες γνώσεις καθώς και οι προκαταλήψεις που υπήρχαν σε βάρος των μεταναστών οδήγησαν τους Έλληνες στην πεποίθηση ότι μόνο οι Αγγλοσάξονες είχαν ευκαιρίες για πολιτικές, κρατικές θέσεις ή για καριέρες σε επιχειρήσεις. Με την πάροδο των ετών βέβαια αυτή η κατάσταση άλλαξε και οι Έλληνες άρχισαν να καταλαμβάνουν κυβερνητικές και πολιτικές θέσεις και να σταδιοδρομούν ως επιτυχημένοι επαγγελματίες (Παπαδόπουλος, 1995).

Ειδικότερα, όσο πλησίαζε προς το τέλος της δεκαετίας του 1930, οι Καναδοί άρχισαν να σχηματίζουν μια πιο θετική εικόνα για τους Έλληνες. Σε αυτό συντέλεσε η αξία του ελληνικού πολιτισμού, ο ερχομός στον Καναδά μορφωμένων Ελλήνων μεταναστών (γιατρών, δικηγόρων, εκπαιδευτικών), οι επισκέψεις που πραγματοποίησαν οι Καναδοί στην Ελλάδα και τέλος οι σημαντικές επιτυχίες που είχαν αρχίσει να σημειώνουν οι Έλληνες στον επιχειρηματικό κόσμο. Ιδιαίτερο σεβασμό κέρδισαν οι Έλληνες από τους Καναδούς στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου καθώς πολέμησαν στο πλευρό των Δυτικών Συμμαχικών Δυνάμεων. Τον ίδιο θαυμασμό προκάλεσε και η αντίσταση των Ελλήνων στις φασιστικές δυνάμεις Κατοχής την περίοδο 1941-1944. Κάπως έτσι οι Έλληνες έγιναν πιο αποδεκτοί από τους Καναδούς στους εργασιακούς και επιχειρηματικούς κύκλους (Clogg, 2004).

2.7. Συνθήκες ζωής στη νέα πατρίδα

Το νέο περιβάλλον διαβίωσης των μεταναστών στην Αμερική, δεν έμοιαζε με τις περιγραφές που έκαναν στους Έλληνες αγρότες οι εκπρόσωποι των ατμοπλοϊκών εταιρειών και όσοι υπόσχονταν ότι θα τους βρουν εργασία (Ταμπούρης, 2008). Η απουσία επαφής με τους ντόπιους Αμερικανούς, η άγνοια της αγγλικής γλώσσας, το χαμηλό επίπεδο γνώσεων και μόρφωσης γενικά και οι βιαιότητες που συνέβαιναν σε ελληνικές συνοικίες είχαν σαν αποτέλεσμα οι μετανάστες να αντιμετωπίζονται εχθρικά τον πρώτο καιρό από τους Αμερικανούς (Θεοδοσόπουλος, 2012).

Η καθημερινή ζωή των Ελλήνων μεταναστών εργατών ήταν αρκετά δύσκολη και πολλές φορές δεν μπορούσαν να καλύψουν τις στοιχειώδεις ανάγκες τους. Στους χώρους εργασίας κινδύνευαν από ατυχήματα ενώ στην καθημερινότητά τους έρχονταν αντιμέτωποι με ασθένειες όπως η πνευμονία, η φυματίωση, οι καρδιοπάθειες και η γρίπη. Για όλους αυτούς τους λόγους το 1915 το προσδόκιμο ζωής στην Αμερική ήταν τα 54 έτη (Χατζηαθανασίου, 2022).

Τα μεροκάματα των εργατών ήταν χαμηλά και των γυναικών, που είχαν αρχίσει πλέον κι αυτές να εργάζονται, ακόμη πιο χαμηλά. Παρόλο που η επιστημονική και τεχνολογική ανάπτυξη αναπτύσσονταν με γοργούς ρυθμούς, η πλειονότητα του πληθυσμού ήταν απόφοιτοι Δημοτικού και μόλις το 20% απόφοιτοι Γυμνασίου. Την περίοδο 1913-1914 η Αμερική γνώρισε μεγάλη οικονομική κρίση που όξυνε την ανεργία. Στη συνέχεια, κατά το διάστημα 1914-1918 υπήρξε μια σχετική ανάκαμψη για να έρθει η μεγαλύτερη οικονομική κρίση με το γνωστό κραχ του 1929. Οι δυσμενείς οικονομικές συνθήκες, επηρέασαν τους εργάτες οι οποίοι οδηγήθηκαν σε συγκρούσεις και απεργιακές κινητοποιήσεις (Χατζηαθανασίου, 2022).

2.8. Συνθήκες διαμονής μεταναστών

Το 80% των μεταναστών κατοικούσαν σε μισθωμένα σπίτια γιατί θεωρούσαν ότι η διαμονή τους ήταν προσωρινή και σύντομα θα επέστρεφαν στην πατρίδα και γιατί η αγορά οικίας ήταν απρόσιτη γι' αυτούς (Χατζηαθανασίου, 2022).

Έμεναν πέντε ή ακόμη και περισσότεροι μετανάστες σε υπόγεια δωμάτια στα οποία δεν έφτανε ο ήλιος και ο αερισμός ήταν ανεπαρκής. Το βράδυ μετά την κούραση της ημέρας, πήγαιναν εκεί για να ξεκουράσουν στριμωγμένοι τα κατάκοπα σώματά τους. Η διατροφή τους επίσης ήταν λιτή και καθόλου ποιοτική με αποτέλεσμα αρκετοί να καταλήγουν στο φθισιατρείο. Τα παιδιά που δούλευαν ως πλανόδιοι μικροπωλητές κυρίως φρούτων και λαχανικών, έμεναν σε δωμάτια ανθυγιεινά και βρώμικα. Συνήθως μάλιστα, στα ίδια κτίρια βρίσκονταν και οι στάβλοι των αλόγων. Στα δωμάτια αυτά έμεναν τρία ή τέσσερα άτομα, τα παράθυρα άνοιγαν σπάνια και ακόμη πιο σπάνια πλένονταν οι κουβέρτες. Ως αποτέλεσμα, η ατμόσφαιρα ήταν αποπνικτική και η δυσοσμία ανυπόφορη. Έμεναν νηστικά όλη μέρα κι έτρωγαν μόνο το βράδυ όταν επέστρεφαν από τη δουλειά τους. Στις πόλεις οι εργάτες νοίκιαζαν γύρω στα 15 άτομα ένα φθινό διαμέρισμα όπου μαγείρευαν εκ περιτροπής. Είχαν στη μέση ένα βαρέλι με μύρα και τα απογεύματα καθόντουσαν γύρω από το βαρέλι, χόρευαν και τραγουδούσαν προκαλώντας θόρυβο στους γύρω γείτονες (Ταμπούρης, 2008).

Σε κάποιες περιοχές όπως το Πίτσμπουργκ, υπήρχε πρόβλημα εύρεσης κατοικίας. Οι εταιρείες κατασκεύαζαν χώρους διαμονής για τους μετανάστες σε διάφορες μορφές. Οι σιδηροδρομικές εταιρείες διαμόρφωναν έτσι τα βαγόνια ώστε να χρησιμεύουν ως χώροι κατοικίας των μεταναστών (box-cars) και άλλες εταιρείες κατασκεύαζαν καλύβες. Αυτές τις νοίκιαζαν σε μετανάστες και το ενοίκιο το κρατούσαν κάθε μήνα από το μισθό των εργατών. Οι εργάτες πάντως των σιδηροδρόμων ζούσαν σε λίγο

καλύτερες συνθήκες από τους εργάτες των εργοστασίων καθώς αμείβονταν καλύτερα.

Οι μεγάλες βιομηχανίες κατασκεύαζαν κοιτώνες στους οποίους διέμεναν ομάδες μεταναστών. Αυτές οι εταιρείες διέθεταν και μαγαζιά με τρόφιμα και ανάγκαζαν τους μετανάστες να αγοράζουν ό,τι είχαν ανάγκη από αυτά τα μαγαζιά. Μάλιστα αν δεν προμηθεύονταν τα απαραίτητα για τις ανάγκες τους από τα συγκεκριμένα μαγαζιά ή αν καθυστέρουσαν την καταβολή του ενοικίου, τους απειλούσαν με απόλυση.

Σε εξίσου άθλιες συνθήκες ζούσαν και οι πιο φτωχοί μετανάστες της Αμερικής. Έμεναν πολλοί μαζί σε φτωχά σπίτια κάνοντας οικονομία για να μπορέσουν να εξοφλήσουν το κόστος του ταξιδιού τους στην Αμερική και για να στείλουν εμβάσματα στις οικογένειές τους στην πατρίδα (Χατζηαθανασίου, 2022:).

Καθημερινή ζωή μεταναστών

Οι μετανάστες γυρνώντας τα βράδια στα σπίτια τους κατάκοποι μαγείρευαν εκ περιτροπής για να κάνουν οικονομία. Επειδή δε γνώριζαν καλά την αγγλική γλώσσα, χρειάζονταν βοήθεια για να αγοράζουν τα βασικά αλλά και για διάφορες άλλες συναλλαγές όπως ήταν η αποστολή χρημάτων στους οικείους τους. Οι υπόλοιπες οικιακές εργασίες όπως το πλύσιμο των πιάτων ή των ρούχων γίνονταν συνήθως χωρίς τρεχούμενο ή ζεστό νερό. Η θέρμανση των χώρων γίνονταν με σόμπες με κάρβουνο ή φούρνους με γαιάνθρακα. Στις πόλεις βέβαια η θέρμανση ήταν κεντρική με φυσικό αέριο ή πετρέλαιο. Το 1915 σε κάποια λίγα σπίτια υπήρχε ηλεκτρικό ρεύμα ενώ στα υπόλοιπα υπήρχαν λάμπες γκαζιού ή κηροζίνης. Στις πόλεις υπήρχαν ηλεκτρικές σκούπες και πλυντήρια ενώ στις αγροτικές περιοχές έπλεναν τα ρούχα σε σκάφες και το νερό ζεσταινόταν σε καζάνια. Επίσης, σε κάποιες επιχειρήσεις είχε αρχίσει και η εγκατάσταση τηλεφωνικών γραμμών (Χατζηαθανασίου, 2022).

Δημόσια ζωή και μετακινήσεις

Με την πάροδο του χρόνου οι υποδομές στις πόλεις και τα μέσα μεταφοράς εξελίσσονταν. Το 1915 οι κάτοικοι χρησιμοποιούσαν τρόλεϊ και ηλεκτροκίνητα τραμ και είχαν αυξηθεί και τα αυτοκίνητα. Στην ύπαιθρο ωστόσο, η μετακίνηση γινόταν ακόμη με άλογα. Η καθαριότητα των κεντρικών δρόμων γινόταν με ατμοκίνητες μηχανές που τις έσερναν οχήματα ή άλογα. Στις φτωχογειτονιές όμως δε συνέβαινε το ίδιο με αποτέλεσμα να υπάρχουν στους δρόμους πολλά σκουπίδια και τρωκτικά.

Πιστεύεται μάλιστα ότι αυτή η κατάσταση είχε σχέση με την πανδημία της γρίπης που εμφανίστηκε το 1918 (Χατζηαθανασίου, 2022).

Ψυχαγωγία μεταναστών

Στην καθημερινότητα των μεταναστών κυριαρχούσαν τα καφενεία. Υπήρχαν σε κάθε συνοικία που ζούσαν μετανάστες και αποτελούσαν χώρους συγκέντρωσης, αναψυχής και συνάντησης με νέους μετανάστες. Επίσης, λειτουργούσαν ως πρακτορεία εύρεσης εργασίας (Τουργελή, 2020). Στα καφενεία διάβαζαν εφημερίδες και αντάλλασσαν πληροφορίες για διάφορα θέματα. Κάποια καφενεία βοηθούσαν και στην αλληλογραφία των μεταναστών καθώς διέθεταν ταμπλό στα οποία τοποθετούσαν τις επιστολές που έφταναν από την Ελλάδα ώστε να τις βρει ο παραλήπτης τους (Ηλιού, 2008). Οι χώροι αυτοί με το ελληνικό φαγητό, τους μετανάστες που έπαιζαν χαρτιά κι έπιναν τον καφέ τους, τους περαστικούς μουσικούς και τις παραστάσεις του Καραγκιόζη, αποτελούσαν ένα γνήσιο ελληνικό περιβάλλον στο οποίο γίνονταν κατεξοχήν τοπικές αναφορές (Τουργελή, 2020).

Από την άλλη μεριά όμως, οι Αμερικάνοι θεωρούσαν το καφενείο χώρο ανηθικότητας επειδή οι άντρες έπαιζαν χαρτιά, επειδή κυκλοφορούσαν εκεί τραγουδίστριες αμφιβόλου ηθικής στάθμης και ακόμη επειδή στα μέρη εκείνα γίνονταν συχνά καυγάδες που πολλές φορές έκαναν αναγκαία την παρέμβαση της αστυνομίας. Σε κάποιες περιπτώσεις μάλιστα, οι Αρχές χρειάστηκε να κλείσουν κάποια καφενεία. Αυτό οδήγησε κάποιες Αμερικανικές ακόμη και Ελληνικές εφημερίδες να εξαπολύουν επιθέσεις εναντίον αυτών των χώρων συνάθροισης (Θεοδοσόπουλος, 2012).

Οι ανάγκες για ψυχαγωγία και διασκέδαση καλύπτονταν και με άλλους τρόπους. Πέρα από τα καφενεία και τα καπηλειά, οι μετανάστες συναντιούνταν στις αυλές των σπιτιών τους και άκουγαν μουσική κυρίως από το γραμμόφωνο που ήταν πιο διαδεδομένο εκείνη την εποχή και λιγότερο από το ραδιόφωνο (Χατζηαθανασίου, 2022).

Μια μορφή ψυχαγωγίας που ευχαριστούσε ιδιαίτερα τους μετανάστες ήταν το θέατρο και ο κινηματογράφος. Προβολές ταινιών γίνονταν σε διάφορους χώρους όπως αποθήκες, καταστήματα ή άλλους χώρους ψυχαγωγίας. Μάλιστα, υπήρξαν και Έλληνες που ασχολήθηκαν επαγγελματικά με θεατρικές επιχειρήσεις και στη

συνέχεια έγιναν ιδιοκτήτες θεάτρων σε περιοχές όπως η Πενσυλβάνια, το Οχάιο, η Ιντιάνα και άλλες.

Ο κινηματογράφος εκείνη την εποχή ήταν πολύ δημοφιλής. Οι αίθουσες στις οποίες προβάλλονταν οι ταινίες ονομάζονταν νίκελ – οντεόν από το νόμισμα των 5 σεντς, δηλαδή ένα nickel, που πλήρωναν οι θεατές για να δουν την ταινία. Ο πρώτος κινηματογράφος στις ΗΠΑ, λειτούργησε στην πόλη Πίτσμπουργκ το 1905. Οι Σαμιώτες που είχαν εγκατασταθεί εκεί ήταν εξοικειωμένοι με τον κινηματογράφο και το θέατρο, καθώς στο Βαθύ της Σάμου υπήρχαν και τα δυο αυτά είδη ψυχαγωγίας.

Οι αρχικές αίθουσες προβολών και τα θέατρα στη συνέχεια εξελίχθηκαν σε μεγάλες κινηματογραφικές αίθουσες και μεγάλα, πολυτελή θέατρα με πιο ακριβό εισιτήριο. Για τους εργάτες των χαλυβουργιών και των ορυχείων αποτελούσε μια πολύ ευχάριστη μορφή ψυχαγωγίας κι όταν είχαν ελεύθερο χρόνο και χρήματα, παρακολουθούσαν κινηματογραφικές ταινίες και θεατρικές παραστάσεις (Χατζηαθανασίου, 2022).

Η καθημερινότητα στον Καναδά

Στους Έλληνες του Καναδά σημαντικό ρόλο για την κοινωνικοποίηση και τη διατήρηση της ελληνικής παράδοσης έπαιζε η οικογένεια. Στο σπίτι οι γονείς μιλούσαν την ελληνική γλώσσα κι έτσι τη μάθαιναν και τα παιδιά. Σε ονομαστικές εορτές ή γενέθλια επισκέπτονταν φίλους και συγγενείς, συναντιούνταν στην εκκλησία και οργάνωναν χορούς με τη συνοδεία ελληνικής ορχήστρας.

Στην εκκλησία πήγαιναν για την τέλεση των θρησκευτικών τους υποχρεώσεων ενώ μετά τη Θεία Λειτουργία συναθροίζονταν για καφέ σε αίθουσες της Εκκλησίας όπου συζητούσαν διάφορα θέματα και μάθαιναν τα νέα της πατρίδας και της κοινότητας. Τα παιδιά πήγαιναν στο Κατηχητικό για να έρθουν σε επαφή με τη θρησκεία τους κι επίσης έβρισκαν την ευκαιρία να συναντήσουν συγγενείς και να συνάψουν καινούριες φιλίες. Στα Ελληνικά Σχολεία που φοιτούσαν διδάσκονταν την ελληνική γλώσσα, γεωγραφία, ιστορία, μουσική και χορό. Οι γονείς τα έπαιρναν μαζί τους σε επισκέψεις και στις διάφορες άλλες κοινωνικές εκδηλώσεις ή τα άφηναν στο σπίτι όπου τα πρόσεχαν κάποια έμπιστά τους άτομα όσο εκείνοι απουσίαζαν.

Οι Έλληνες του Καναδά γιόρταζαν με μεγάλη λαμπρότητα τις γιορτές των Χριστουγέννων και του Πάσχα που οργανώνονταν συνήθως από την εκκλησία.

Αντίθετα οι εθνικές εορτές της 28^{ης} Οκτωβρίου και της 25^{ης} Μαρτίου οργανώνονταν από τις κοινότητες και τους συλλόγους.

Σημαντικά γεγονότα της κοινωνικής ζωής των μεταναστών θεωρούνταν οι γάμοι, οι βαπτίσεις και οι κηδείες. Γι' αυτό συμμετείχε πλήθος κόσμου και τα έξοδα ήταν μεγάλα με σκοπό την καλύτερη εκτέλεσή τους (Παπαδόπουλος, 1995).

2.9. Οι Έλληνες της Αμερικής και ο πολιτισμός

Από την αρχή της εγκατάστασής τους στην Αμερική οι Έλληνες μετανάστες προσπάθησαν να διατηρήσουν δεσμούς με την πατρίδα και οπωσδήποτε την πολιτιστική τους κληρονομιά κι εθνική συνείδηση των ίδιων και των παιδιών τους. Πρώτη τους μέριμνα ήταν η διατήρηση της θρησκείας τους. Για τον σκοπό αυτό ίδρυσαν ορθόδοξους ναούς. Δεύτερο βασικό μέλημα ήταν η οργάνωση ελληνικών σχολείων των αποδήμων (Χασιώτης, 1993). Επίσης, σημαντικός για την οργάνωσή τους ήταν ο παροικιακός τύπος. Είναι χαρακτηριστικό ότι στις ΗΠΑ υπήρχαν εκατοντάδες εφημερίδες και περιοδικά μεταναστών και δεκάδες στον Καναδά. Εξίσου σημαντικές ήταν οι εκδόσεις και η λογοτεχνική παραγωγή των ομογενών με αξιόλογα έργα σε πεζογραφία, ποίηση και θέατρο (Χασιώτης, 1993).

Στις ΗΠΑ υπήρχαν τοπικοί και επαγγελματικοί-επιστημονικοί σύλλογοι που σύμφωνα με τον «Εθνικό Κήρυκα» αποστολή τους ήταν η διατήρηση των ελληνικών παραδόσεων και η ενδυνάμωση των σχέσεων των μελών τους. Για τον σκοπό αυτό διοργάνωναν χοροεσπερίδες ή εκδηλώσεις με αφορμή εθνικές και θρησκευτικές γιορτές. Οι τοπικοί σύλλογοι αποτελούνταν από μέλη που προέρχονταν από μικρές ελληνικές περιοχές όπως η Κεφαλλονιά ή από μικρά νησιά όπως η Νίσυρος. Οι επιστημονικοί σύλλογοι αποτελούνταν από Έλληνες πτυχιούχους και ήταν πιο δραστήριοι στη Νέα Υόρκη και το Σικάγο (Τουλουμάκου, 1996).

Ρεμπέτικο τραγούδι και μετανάστευση

Το ρεμπέτικο τραγούδι είναι συνδεδεμένο με τις μετακινήσεις ανθρώπων που άλλαξαν κατοικία, επαγγέλματα και την οικονομική τους κατάσταση. Οι μετακινήσεις αυτές άλλαξαν τον τρόπο ζωής και συμπεριφοράς των ανθρώπων που έφευγαν και κατά συνέπεια την ψυχοσύνθεσή τους. Σε μια περίοδο δύσκολων οικονομικών και κοινωνικών συγκυριών για το ελληνικό κράτος, θέματα όπως η μετανάστευση, τα ναρκωτικά, η πορνεία, η προσφυγιά, η κοινωνική αδικία, η αγάπη, ο έρωτας, η μάνα, γίνονται τα θέματα των ρεμπέτικων τραγουδιών. Σε αυτή την

ταραγμένη περίοδο οι άνθρωποι των εξουθενωμένων αγροτικών κυρίως περιοχών που πήραν το δρόμο της ξενιτιάς δημιούργησαν κι έγιναν φορείς των ρεμπέτικων τραγουδιών.

Η ενσωμάτωση των μεταναστών στον ξένο τόπο ήταν δύσκολη υπόθεση κι επιπλέον οι μετανάστες είχαν να αντιμετωπίσουν και τον «πόλεμο» των Αμερικανών εναντίον των μειονοτήτων.

Η παρηγοριά τους ήταν η μουσική της πατρίδας, τα δημοτικά και ρεμπέτικα τραγούδια και τα καφενεία που σύχναζαν μετά από μια κουραστική μέρα εργασίας. Εργάτες μεταλλείων, σιδηροδρόμων, επαγγελματίες, ιδιοκτήτες καταστημάτων, χαρτοπαίκτες, άνεργοι και συνδικαλιστές συγκεντρώνονταν στα καφενεία όπου έλεγαν τα νέα τους, έπαιζαν χαρτιά και άκουγαν τη μουσική της πατρίδας. Κάποιες φορές τρεις τέσσερις άντρες σηκώνονταν και χόρευαν και οι υπόλοιποι τους χειροκροτούσαν. Κάπως έτσι μεταφέρθηκε το ρεμπέτικο τραγούδι στις ΗΠΑ.

Οι μετανάστες ζούσαν και εργάζονταν σε πολύ δύσκολες συνθήκες κι ένας τρόπος να ξεφύγουν από τα δυσάρεστα συναισθήματα που τους δημιουργούσε αυτή η κατάσταση ήταν η μουσική και τα τραγούδια του τόπου τους. Οι πρώτοι δίσκοι τραγουδιών που ήταν επηρεασμένα από το ρεμπέτικο, πραγματοποιήθηκαν στην Αμερική την περίοδο 1910-1934, από Έλληνες οργανοπαίκτες που ήταν μετανάστες εκεί. Από το 1900 μέχρι το 1942 το ρεμπέτικο τραγούδι καλύφθηκε από τις εταιρείες δίσκων της Αμερικής Columbia και RCA Victor ενώ από το 1919 άρχισαν να ιδρύονται και ελληνικές εταιρείες δίσκων όπως η Panhellenion Record Company, η Greek Record Company, η Constantinople Record, η Hellas Records και άλλες. Κάποια από τα πρόσωπα που συνεργάστηκαν με αυτές τις εταιρείες και ηχογράφησαν ρεμπέτικα, σμυρναίικα και δημοτικά τραγούδια ήταν: η Αμαλία Βάκα, η Μαρίκα Παπαγκίκα, ο Γιώργος Κατσαρός, η Κυριακή Βλάχου, ο Γιάννης Ιωαννίδης, ο Αχιλλέας Πούλος και άλλοι. Κάποια σημαντικά πρόσωπα του ρεμπέτικου τραγουδιού στην Αμερική δεν είχαν ιδιαίτερη παρουσία στη δισκογραφία γιατί απέφερε μικρά κέρδη σε αντίθεση με το πάλκο που το προτιμούσαν γιατί οι αμοιβές ήταν υψηλότερες.

Στη διάρκεια του Μεσοπολέμου και κυρίως στη δεκαετία του 1950, γνωστοί Έλληνες μουσικοί ταξίδευαν περιστασιακά στις ΗΠΑ για μουσικές περιοδείες κι έκαναν ηχογραφήσεις ελληνικών τραγουδιών (Ταμπούρης, 2008).

Λογοτεχνική παραγωγή μεταναστών στις ΗΠΑ

Η εγκατάσταση των μεταναστών στις ΗΠΑ συνοδεύτηκε από την ίδρυση εκδοτικών επιχειρήσεων που είχαν να επιδείξουν πλούσια εκδοτική δραστηριότητα καθώς ήταν ένας τρόπος επικοινωνιακής διεξόδου για τους νεοφερμένους. Στις αρχές του 20ού αιώνα παρατηρήθηκε πλούσια συγγραφική δραστηριότητα η οποία προωθήθηκε από τις δυο μεγαλύτερες εκδοτικές επιχειρήσεις της εποχής, την «Ατλαντίδα» και τον «Εθνικό Κήρυκα». Η παραγωγή αυτή περιλάμβανε μυθιστορήματα, ποιήματα, ιστορίες, θεατρικά έργα, βιβλία μαγειρικής, χάρτες και λεξικά. Σκοπός ήταν να διατηρούν οι μετανάστες επαφή με τη λογοτεχνική παραγωγή της πατρίδας τους. Τη δεκαετία του 1920, άρχισαν να εκδίδονται και μηνιαία περιοδικά. Βασικό θέμα των λογοτεχνικών έργων ήταν οι εμπειρίες της μετανάστευσης και ο τρόπος ζωής στην ξενιτιά. Μάλιστα, στα τέλη της δεκαετίας του 1920 άρχισαν να οργανώνονται και λογοτεχνικοί διαγωνισμοί με απονομές βραβείων καλύτερου λογοτεχνικού διηγήματος (Λαλιώτου, 2006).

Τα μεταναστευτικά διηγήματα γράφονταν στη δημοτική γλώσσα ενώ τα περιοδικά στην καθαρεύουσα. Το αναγνωστικό κοινό των διηγημάτων αυτών ήταν κυρίως τα μικροαστικά και εργατικά στρώματα (Λαλιώτου, 2006).

Το διήγημα και το χρονογράφημα ήταν τα πιο διαδεδομένα λογοτεχνικά είδη στις αρχές του 20ού αιώνα. Πραγματεύονταν θέματα όπως οι εμπειρίες της ξενιτιάς, οι αναμνήσεις της πατρίδας και η λαχτάρα της επιστροφής σε αυτήν. Παρουσίαζαν περιστατικά της καθημερινότητας που ήταν οικεία στους αναγνώστες, όπως οικείοι ήταν και οι πρωταγωνιστές των ιστοριών (Λαλιώτου, 2006).

Στη μεταπολεμική λογοτεχνία τα θέματα ήταν: οι δύσκολες συνθήκες εργασίας, ο μετανάστης που κατάφερε να πλουτίσει και να γίνει αντικείμενο θαυμασμού, η παλιννόστηση, ο θαυμασμός για την Αμερική, ο φόβος των μεταναστών μήπως πεθάνουν στην ξένη χώρα και όχι στην πατρίδα τους (Λαλιώτου, 2006).

Οι αφηγήσεις διακρίνονταν σε αυτές που βασικό θέμα ήταν η Αμερική και η πατρίδα εμφανιζόταν σε δεύτερο πλάνο και σε αυτές που γινόταν το αντίθετο, δινόταν δηλαδή έμφαση στην πατρίδα και λιγότερο στην Αμερική. Στις αφηγήσεις της πρώτης κατηγορίας τα θέματα που αναπτύσσονταν ήταν το πρώτο διάστημα της παραμονής των μεταναστών στην Αμερική, οι κοινωνικοί χώροι στους οποίους κινούνταν, οι δυσκολίες διαβίωσης, οι επαφές με τους μετανάστες άλλων χωρών και οι φιλίες που

αναπτύχθηκαν με κοινό σημείο αναφοράς τη μεταναστευτική εμπειρία (Λαλιώτου, 2006).

Άλλες αφηγήσεις περιλάμβαναν θέματα σχετικά με την καθημερινή ζωή στην Αμερική, τις τελετές και τις γιορτές, την απώλεια και τον θάνατο δικών τους προσώπων στην Ελλάδα, τον φόβο μήπως πεθάνουν στην ξένη χώρα και τις τυχαίες συναντήσεις στην Αμερική, συμπατριωτών τους από την Ελλάδα. Επίσης, υπήρχαν και αφηγήσεις που περιέγραφαν επισκέψεις σε αίθουσες δικαστηρίων, εργατικά-επαγγελματικά σωματεία ακόμη και άσυλα ψυχοπαθών (Λαλιώτου, 2006).

Μια ακόμη κατηγορία αφηγήσεων περιλάμβανε θέματα που σχετίζονταν με ιδιόρρυθμους χαρακτήρες μεταναστών. Τέτοια ήταν: οι γυναίκες που μετανάστευαν για να νυμφευτούν αλλά στη συνέχεια εγκατέλειπαν τους άντρες τους, τα χωρισμένα ζευγάρια, οι καλλιτέχνες, οι μετανάστες που δεν αποκάλυπταν την πραγματική τους προέλευση και τέλος οι μετανάστες που αμελούσαν τις οικονομικές τους υποχρεώσεις απέναντι στις οικογένειές τους στην πατρίδα (Λαλιώτου, 2006).

Στη δεύτερη μεγάλη κατηγορία κεντρικό θέμα ήταν η πατρίδα και επιμέρους αφηγήσεις αναφέρονταν στους τόπους και στον φυσικό χώρο καταγωγής (το χωριό, το βουνό, το χωράφι), στους ανθρώπους (οικογένειες και φίλοι που έμειναν πίσω, ο παπάς, ο γιατρός, ο δάσκαλος), στις συνθήκες ζωής στην Ελλάδα (η φτώχεια, η κοινωνική καταπίεση), σε σημαντικά πολιτικά γεγονότα όπως οι Βαλκανικοί Πόλεμοι και η Μικρασιατική εκστρατεία και φυσικά στη μαζική υπερπόντια μετανάστευση, στις αιτίες που οδήγησαν τους Έλληνες στο δρόμο της ξενιτιάς, τον θυμό και το αίσθημα της αδικίας και νοσταλγίας για όσα άφησαν πίσω (Λαλιώτου, 2006).

Διατήρηση ελληνικού πολιτισμού στον Καναδά

α)Ελληνικά σχολεία στον Καναδά

Στον Καναδά ιδρύθηκαν από νωρίς ελληνικά σχολεία με σκοπό να μάθουν τα παιδιά των μεταναστών την ελληνική γλώσσα και την κουλτούρα της πατρίδας τους. Διδάσκονταν ελληνικά, ιστορία, γεωγραφία, τη θρησκεία της χώρας τους κι επιπλέον μουσική και χορό. Δίδασκαν είτε πτυχιούχοι από την Ελλάδα, είτε Ελληνοκαναδοί που είχαν λάβει ελληνική εκπαίδευση είτε Έλληνες φοιτητές που σπούδαζαν στον Καναδά. Τα βιβλία στέλνονταν από την Ελλάδα ή ορισμένα εκδίδονταν από την Αρχιεπισκοπή Βορείου Αμερικής. Τα σχολεία ιδρύονταν και οργανώνονταν από την

Εκκλησία ή το Υπουργείο Παιδείας της Ελλάδας και υπάγονταν σε τοπικά Προξενεία, στις κοινότητες και κάποια στην κυβέρνηση του Καναδά. Σε μεγαλουπόλεις όπως το Τορόντο, το Βανκούβερ και το Μόντρεαλ, υπήρχαν και ιδιωτικά σχολεία (Παπαδόπουλος, 1995).

β) Πολιτιστικές εκδηλώσεις

Οι Έλληνες συμμετείχαν σε πολυπολιτισμικές εκδηλώσεις όπου εξέθεταν τα ελληνικά φαγητά, την ενδυμασία, τη μουσική τους, την τέχνη, τους παραδοσιακούς χορούς τους και την ιστορία τους. Άλλες παρόμοιες εκδηλώσεις που αναδείκνυαν τα ελληνικά ήθη και έθιμα, ήταν οι εθνικές, θρησκευτικές και οικογενειακές γιορτές που οργανώνονταν στα πλαίσια της κοινότητας. Σε αυτές τις εκδηλώσεις οι Έλληνες διασκέδαζαν και απολάμβαναν ελληνικά φαγητά και ποτά, μουσική και χορό. Επίσης, με αυτόν τον τρόπο προσπαθούσαν να μεταδώσουν την ελληνική κουλτούρα και στα νεότερα μέλη των οικογενειών τους (Παπαδόπουλος, 1995).

γ) Ελληνική διασκέδαση

Οι Έλληνες του Καναδά ίδρυσαν κάποια κέντρα διασκέδασης για να ξεφεύγουν από τη σκληρή καθημερινότητα και να απολαμβάνουν τα αγαθά του δικού τους πολιτισμού καθώς η διασκέδαση του Καναδά ήταν πολύ διαφορετική από τη δική τους.

Οι ταβέρνες συνήθως ανήκαν σε Έλληνες και πρόσφεραν φαγητό, ποτό και μουσική. Υπήρχαν ζωντανές ορχήστρες με όργανα και τραγουδιστές που τραγουδούσαν ελληνικά τραγούδια και οι πελάτες χόρευαν παραδοσιακούς χορούς. Μάλιστα πολλές φορές καλούσαν ορχήστρες από την Ελλάδα. Στις ταβέρνες διασκέδαζαν κυρίως ενήλικες και σπάνια έπαιρναν τα παιδιά μαζί τους.

Στα καφεενεία συγκεντρώνονταν οι άνδρες στον ελεύθερο χρόνο τους όπου έπαιζαν τάβλι ή χαρτιά, έπιναν τον καφέ ή το ούζο τους και συζητούσαν διάφορα θέματα που τους απασχολούσαν με τη συνοδεία μαγνητοφωνημένης μουσικής. Στα καφεενεία πήγαιναν μόνο άνδρες ενώ τα επόμενα χρόνια άνοιξαν και καφετέριες που μπορούσαν να επισκεφθούν και γυναίκες για να απολαύσουν το καφέ ή το ποτό τους.

Στις μεγάλες πόλεις του Καναδά υπήρχαν κινηματογράφοι που πρόβαλλαν ελληνικά έργα. Ενίοτε καλούσαν θέατρα και θιάσους από την Ελλάδα ή φιλοξενούσαν θεατρικές παραστάσεις που έπαιζαν Ελληνοκαναδοί καλλιτέχνες. Οι Έλληνες

μετανάστες που ζούσαν σε μικρές πόλεις δανείζονταν ταινίες από τις μεγαλουπόλεις και πολλές φορές ελληνικοί θίασοι, ορχήστρες και μουσικοχορευτικά συγκροτήματα από την Ελλάδα επισκέπτονταν την Αμερική όπου έδιναν παραστάσεις στους χώρους των κινηματογράφων και των θεάτρων του Καναδά (Παπαδόπουλος, 1995).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο : Οι Έλληνες της Αυστραλίας

3.1. Εισαγωγικά στοιχεία

Οι Έλληνες που μετανάστευσαν στην Αυστραλία αποτελούσαν τη δεύτερη μη αγγλόφωνη ομάδα μεταναστών σε μια χώρα που τη χαρακτήριζε η πολυπολιτισμικότητα. Η πόλη της Μελβούρνης είναι η τρίτη πόλη παγκοσμίως με τον περισσότερο ελληνικό πληθυσμό ενώ στη χώρα της Αυστραλίας η ελληνική είναι η τρίτη ομιλούμενη γλώσσα. Οι Έλληνες της Αυστραλίας ξεκίνησαν από τις τάξεις των εργατών, έδωσαν ιδιαίτερη βαρύτητα στις οικογενειακές σχέσεις και προσπάθησαν να οργανωθούν σε κοινότητες με σκοπό τη διατήρηση της ελληνικότητάς τους (Clogg, 2004).

Στη δεκαετία του 1870 οι Έλληνες εγκαταστάθηκαν στο Σίδνεϋ και την Πέρθη της Δυτ. Αυστραλίας, ενώ στη δεκαετία του 1880 στη Μελβούρνη. Οι περισσότεροι προέρχονταν από τη νησιά της Σάμου, των Κυθήρων και της Ιθάκης και στον νέο τόπο διαμονής ασχολήθηκαν κυρίως με τα επαγγέλματα που ασχολούνταν και στις ιδιαίτερες πατρίδες τους. Μάλιστα, η οικονομική τους κατάσταση ήταν σε καλό επίπεδο σε σχέση με άλλες εθνότητες μεταναστών, αν σκεφτεί κανείς ότι ήταν σχετικά με άλλους, λίγοι αριθμητικά (Ξανθοπούλου-Κυριακού, 2004).

Το 1916 υπήρχαν στην Αυστραλία 3.800 Έλληνες, αριθμός που παρουσίασε μικρή αύξηση το 1923 μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή. Μια άλλη κατηγορία μεταναστών ήταν οι Έλληνες που είχαν αποδημήσει στην Αμερική κατά τις αρχές του 20ού αιώνα. Οι άνθρωποι αυτοί επέστρεψαν στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου. Η αρνητικές οικονομικές και κοινωνικές όμως συνθήκες που βρήκαν στην πατρίδα, τους απογοήτευσαν κι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν για δεύτερη φορά την Ελλάδα, μεταναστεύοντας αυτή τη φορά με προορισμό την Αυστραλία (Ξανθοπούλου-Κυριακού, 2004).

Ιδιαίτερη κατηγορία Ελλήνων μεταναστών αποτελούν οι Έλληνες της Ρουμανίας που μετά την αλλαγή του ισχύοντος μέχρι τότε καθεστώτος στη Ρουμανία και την επικράτηση του Κομμουνισμού που οδήγησε στην εθνικοποίηση των περιουσιών τους αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν. Το 1947, οι Έλληνες της Αυστραλίας αριθμούσαν περίπου 16.000 ανθρώπους, πολύ μικρός αριθμός σε σχέση με το σύνολο του πληθυσμού της χώρας που ήταν εκείνη την εποχή ήταν 7.000.000 (Ξανθοπούλου-Κυριακού, 2004).

Χαρακτηριστικό είναι ότι λίγο πριν την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, στις ΗΠΑ και την Αυστραλία δραστηριοποιούνταν κάτι παραπάνω από 180 ελληνικές Κοινότητες, εκατοντάδες Ορθόδοξοι ναοί και 1600 σωματεία αλληλοβοήθειας και αδελφότητες.

Την ίδια περίοδο άρχισαν να έρχονται στην ξένη χώρα και παιδιά ηλικίας έντεκα ως δεκατεσσάρων χρονών. Τα συνόδευαν συνήθως συγγενείς ή κουμπάροι παρά το γεγονός ότι τα συντάγματα των ξένων χωρών απαγόρευαν την παράνομη είσοδο εργατικών χεριών. Τα παιδιά αυτά εργάζονταν από νωρίς το πρωί μέχρι αργά το απόγευμα σε πολύ κακές συνθήκες ως πλανόδιοι πωλητές τροφίμων αλλά και σε άλλα επαγγέλματα στο δρόμο ή στις λαϊκές αγορές (Τάμης, 2004).

Οι προκαταλήψεις σε βάρος των ξένων υπήρχαν στην Αυστραλία. Ταυτόχρονα όμως, υπήρχε και η αυστραλιανή ανοχή. Αυτό βοήθησε στο να αποφεύγονται εκδηλώσεις βίας κατά των μεταναστών και επιπλέον δινόταν η ευκαιρία στους Έλληνες να αναπτύξουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του πολιτισμού τους στη μακρινή ήπειρο. Οι Αυστραλοί αποφάσισαν να υιοθετήσουν την πολιτική της «Μέσης Οδού» και μέσω της ισότητας να εξασφαλίσουν για τη χώρα τους σταδιακή πρόοδο. Έτσι, αποτράπηκαν οι ακρότητες και η δίωξη των ξένων (Clogg, 2004).

3.2. Αίτια μετανάστευσης και τύποι προορισμού

Αίτια μετανάστευσης στην Αυστραλία

Στα τέλη του 19ου αιώνα οι οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες στην Ελλάδα ήταν αρνητικές. Η προσάρτηση της Θεσσαλίας στο ελληνικό κράτος το 1881 δεν βελτίωσε την οικονομική κατάσταση της χώρας. Ακόμη, υπήρχαν συνεχείς διενέξεις Ελλάδας – Βουλγαρίας το διάστημα 1904-1908 διεκδικώντας τη Μακεδονία. Το 1912-1913 έλαβαν χώρα οι Βαλκανικοί Πόλεμοι. Πέρα από τις διαρκείς πολεμικές αναμετρήσεις, οι φυσικές καταστροφές και η δημιουργία έργων δημόσιων έργων υποδομής στην Ελλάδα, αύξησαν κατά πολύ τα έξοδα της χώρας η οποία για να ανταποκριθεί επέβαλε στους πολίτες υψηλούς φόρους (Τάμης, 2004).

Οι Έλληνες των αλύτρωτων περιοχών, με την επικράτηση των Νεότουρκων αναγκάζονταν να αποδημήσουν λόγω των σκληρών μέτρων που επέβαλαν οι Νεότουρκοι στους υπόδουλους Έλληνες (Τάμης, 2004).

Στην αυγή του 20ού αιώνα η ταραγμένη πολιτική ζωή της Ελλάδας και οι διαρκείς πολεμικές συγκρούσεις, μαράζωσαν την ελληνική ύπαιθρο και τους οδήγησαν στη μετανάστευση (Τάμης, 2004).

Μετά το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου, συντελέστηκε πιο μαζική μετανάστευση των Ελλήνων με κύριους προορισμούς τις μακρινές ηπείρους Αμερική και Ωκεανία. Οι Έλληνες οδηγούνταν προς τις μακρινές χώρες αφενός γιατί ήταν αυξημένη η ζήτηση εργατικών χεριών και αφετέρου γιατί οι ίδιες οι χώρες υποδοχής ήθελαν να εξασφαλίσουν των ασφάλειά τους από την εξωτερική επιβουλή. Επίσης, η αστάθεια στην πολιτική ζωή της χώρας και η επακόλουθη οικονομική δυσπραγία του ελληνικού κράτους ενθάρρυναν τη μετανάστευση.

Η πολιτική ζωή της χώρας μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, δεν παρουσίαζε σημαντικές διαφορές σε σχέση με την μεσοπολεμική περίοδο. Χαρακτηριζόταν από μικρά διαστήματα δημοκρατίας, ολιγαρχικά καθεστώτα, διαπλοκή στην πολιτική και στρατιωτικά πραξικοπήματα. Στη μεταπολεμική περίοδο, κυβέρνησαν 44 κυβερνήσεις κι αυτό όπως ήταν φυσικό δεν άφηνε περιθώρια στη χώρα να αναπτυχθεί οικονομικά και πολιτικά. Η αστάθεια της ελληνικής δημοκρατίας, οδήγησε στη δικτατορία των συνταγματαρχών τον Απρίλιο του 1967 και απέδειξε τις αδυναμίες της εσωτερικής δομής της ελληνικής κοινωνίας. Η αστάθεια αυτής της περιόδου προκαλούνταν από τους παραδοσιακούς φορείς εξουσίας που ήταν η Εκκλησία, οι στρατιωτικοί και η οικονομική ολιγαρχία, από τη μεγάλη εξάρτηση της χώρας από τις Μεγάλες Δυνάμεις και από την απειλή της γειτονικής Τουρκίας. Όλα αυτά απογοήτευαν πολλούς Έλληνες και τους έστρεψαν στη μετανάστευση που εντάθηκε μεταπολεμικά (Τάμης, 2004).

Σύμφωνα με μελετητές η προπολεμική μετανάστευση είχε τις ρίζες της στον παραγωγικό τομέα που ήταν απαρχαιωμένος και αντιπαραγωγικός, στις ελλειπείς παροχές του ελληνικού κράτους προς τους αγρότες και στον πολυτεμαχισμό της αγροτικής γης που κρατούσε την αγροτική απασχόληση σε χαμηλά επίπεδα. Ο ρυθμός υποβάθμισης του αγροτικού κόσμου εντάθηκε μετά τον Εμφύλιο πόλεμο και την Κατοχή, καθώς ήταν μια περίοδος μαζικών διώξεων και έντονης πολιτικοποίησης. Όλα αυτά απογοήτευαν πολλούς Έλληνες και τους έστρεψαν στη μετανάστευση που εντάθηκε μεταπολεμικά (Clogg, 2004).

Περιοχές εγκατάστασης

Οι περίοδοι της ελληνικής μετανάστευσης στην Αυστραλία είναι η πρώτη (1830-1869) και η εποικιστική (1870-1974). Στην πρώτη περίοδο έφτασαν στη μακρινή Αυστραλία οι πρώτοι διωγμένοι Έλληνες, κατάδικοι των βρετανικών δικαστηρίων, τυχοδιώκτες, ναυτικοί, φυγάδες (1830-1850), χρυσοθήρες, χρυσορύχοι, και φιλοπερίεργοι ταξιδιώτες που προέρχονταν από τα νησιά. Όλοι αυτοί μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1880 έμεναν στις ανατολικές αποικίες της Αυστραλίας αλλά η διαμονή τους ήταν προσωρινή (Τάμης, 1997).

Μέχρι το 1920 το 60% των πρώτων μεταναστών κατοικούσαν στη Δυτική Αυστραλία και τη Νέα Νότια Ουαλία. Οι υπόλοιποι βρέθηκαν στην Κουησλάνδη, τη Βικτώρια και τη Νότια Αυστραλία. Οι μετανάστες που ήρθαν από το νησί των Κυθήρων, εγκαταστάθηκαν στο Hobart της Τασμανίας. Οι πρώτοι μετανάστες προέρχονταν από τα Ιόνια νησιά και το Αιγαίο πέλαγος. Οι Ιθακήσιοι και οι προερχόμενοι από τα Κύθηρα βρέθηκαν στο Σίδνεϋ και τη Μελβούρνη επειδή εκεί ζούσαν οι συντοπίτες τους (Τάμης, 1997).

Σε χαμηλά επίπεδα δημογραφικά βρισκόταν η Νότια Αυστραλία. Το 1923 υπήρχαν 30 Έλληνες στην Αδελαΐδα, που ήταν η πρωτεύουσα, και 40 ακόμη που δούλευαν στο παραθαλάσσιο Port Pirie. Την επόμενη χρονιά όμως ο πληθυσμός της περιοχής αυξήθηκε θεαματικά σε 1.200 Έλληνες λόγω της οικονομικής ανάπτυξης της περιοχής από τη μεταλλευτική βιομηχανία του Broken Hill (Ξανθοπούλου-Κυριακού, 2004).

Από το 1947 άρχισαν να έρχονται στην Αυστραλία πολλοί πρόσφυγες από την Ευρώπη εξαιτίας του ψυχρού πολέμου. Την ίδια εποχή έφτασαν εξαιτίας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και του Εμφυλίου περίπου 9.000 Έλληνες κατά κύριο λόγο γυναίκες και παιδιά όσων ήδη βρίσκονταν στην Αυστραλία. Γύρω στους 6.000 Αιγυπτιώτες Έλληνες ήρθαν στην Αυστραλία και περίπου 5.000 Κυπριώτες εγκαταστάθηκαν στη Μελβούρνη (Τάμης, 1997).

Το 1952 υπογράφηκε η συμφωνία μετανάστευσης μεταξύ Ελλάδας-Αυστραλίας που οδήγησε στη μετανάστευση 30.000 Έλληνες, στην πλειοψηφία τους άνδρες. Οι μετανάστες της μεταπολεμικής αυτής μετανάστευσης εγκαταστάθηκαν σε εσωτερικά προάστια των μεγάλων πόλεων της Αυστραλίας όπου διέμεναν ήδη πατριώτες τους που είχαν μεταναστεύσει προπολεμικά. Οι Πόντιοι, οι Μακεδόνες και όσοι ήρθαν από Λακωνία και Μεσσηνία εγκαταστάθηκαν στα προάστια της Μελβούρνης:

Yarraville, Fitzroy, Prahran, Colingwood και Brunswick. Στα προάστια του Σίδνεϋ: Newtown, Surry Hills και Redfern εγκαταστάθηκαν οι Κρητικοί, Πελοποννήσιοι και Μυτιληνιοί (Τάμης, 1997).

Το 1948 γύρω στους 500 υλοτόμους και καπνεργάτες από Καστοριά και Φλώρινα, εγκαταστάθηκαν στο Garaldton, Bunbury και Bridge Town της Δυτικής Αυστραλίας. Πάνω από 200 Έλληνες που ασχολούνταν με την καλλιέργεια της γης και τις φρουτοκαλλιέργειες κατοίκησαν την Mildura της Βικτώριας. Το 1949 ανειδίκευτοι εργάτες ζούσαν στις μικρές επαρχιακές πόλεις του Lismore, Casino, Tweed Heads και Ballina της Νέας Νότιας Ουαλίας (Τάμης, 1997).

3.3. Επαγγέλματα και κοινωνική ζωή

Επαγγέλματα

Στα τέλη του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ού οι Έλληνες μετανάστες της Αυστραλίας άρχισαν να ανοίγουν ψαροταβέρνες και καφενεία. Οι Έλληνες στράφηκαν προς αυτόν το χώρο γιατί τα καταστήματα ήταν μικρά με χαμηλό ενοίκιο και απαιτούνταν στοιχειώδεις γνώσεις σχετικά με τη δουλειά και με την αγγλική γλώσσα. Αυτά τα μαγαζιά βρίσκονταν στις παραλίες και πουλούσαν τηγανητά ψάρια και τηγανιτές πατάτες. Συνήθως τα επισκέπτονταν τα σαββατοκύριακα οι Αυστραλοί που με τα υπολείμματα των γευμάτων τους τάζαν τους γλάρους. Άλλοι Έλληνες άνοιγαν μαγαζιά στα οποία πρόσφεραν στρείδια, μικρογεύματα και ποτά. Οι περισσότεροι από αυτούς τους εστιατορες, προέρχονταν από τα Κύθηρα, το Καστελόριζο και την Ιθάκη. Ο Κυθήριος Αθανάσιος Κομνηνός, άνοιξε την πρώτη ψαροταβέρνα το 1878 στο Σίδνεϋ. Η φήμη της επιτυχίας του διαδόθηκε και μέχρι το 1911 είχαν έρθει στη Νέα Νότια Ουαλία 400 Κυθήριοι. Οι περισσότεροι από αυτούς εργάστηκαν ή έγιναν ιδιοκτήτες εστιατορίων στρειδιών. Άλλοι ασχολήθηκαν με ψαροταβέρνες, στρειδοκαλλιέργειες ή άλλου είδους εστιατόρια (Clogg, 2004). Ο Ανδρέας Λεκατσάς από την Ιθάκη, άνοιξε αλυσίδα καφενείων και εστιατορίων στη Μελβούρνη κι έτσι προσέλκυσε πολλούς Ιθακήσιους στην Αυστραλία. Πολλοί έγιναν καπνοπώλες, ζαχαροπλάστες, ψαράδες ή άνοιξαν καφενεία. Το 1911 ζούσαν στη Μελβούρνη 400 Έλληνες και οι περισσότεροι δούλευαν σε μικροεπιχειρήσεις. Στη διάρκεια του Μεσοπολέμου οι Έλληνες άρχισαν να εργάζονται σε γαλατάδικα (milk-bars), στα οποία πουλούσαν μιλκ σέικς σε διάφορες γεύσεις. Στη δεκαετία του 1920 το επάγγελμα αυτό θεωρούνταν στερεότυπο για τους Έλληνες και στην παραλία Μπόντι του Σίδνεϋ, υπήρχαν πολλά τέτοια μαγαζιά (Clogg, 2004).

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, πολλοί μετανάστες ήταν πλανόδιοι μικροπωλητές. Πουλούσαν, γυρνώντας από πόρτα σε πόρτα, λάδι, σύκα, σταφίδες και ψάρια. Αφού συγκέντρωσαν κάποια χρήματα, άνοιξαν τα δικά τους καταστήματα κι έγιναν πετυχημένοι επιχειρηματίες με οικονομική άνεση. Από το 1915 ασχολήθηκαν με την αλιεία και μετά το 1950, οι Έλληνες αποτελούσαν το 80% της βιομηχανίας αλιείας και επίπλων της Αυστραλίας (Δαμανάκης, χ.χ.).

Οι περιοχές της Νότιας Αυστραλίας και της Βικτώριας παρήγαγαν φρούτα. Εκεί χιλιάδες Έλληνες ασχολήθηκαν με την καλλιέργεια ελαιώνων, αμπελώνων και μεγάλων εκτάσεων με ροδάκινα και βερίκοκα (Δαμανάκης, χ.χ.).

Μέχρι το 1924 οι Έλληνες που ζούσαν στη Βόρεια Κουησλάνδη ήταν περίπου 800. Εργάζονταν κυρίως σε απέραντες φυτείες ζαχαροκάλαμου σε πολύ δύσκολες καιρικές συνθήκες από τις 6 το πρωί μέχρι τις 6 το απόγευμα. Οι σιδηροτροχιές και τα βαγόνια που φόρτωναν οι καλαμοκόφτες θερμαίνονταν από την αποπνικτική τροπική ζέση. Τις σιδηροτροχιές τις μετέφεραν μέσα στις φυτείες οι εργάτες ενώ τα βαγόνια τα έσερναν άλογα. Οι εργάτες εργάζονταν στις φυτείες 6 μήνες και την υπόλοιπη περίοδο δούλευαν ως υλοτόμοι, κηπουροί, αλιείς και οικοδόμοι (Τάμης, 1997).

Από το 1912 μέχρι το 1947 η αλυσιδωτή μετανάστευση αύξησε τον ελληνικό πληθυσμό της Αυστραλίας από 1.798 άτομα σε 12.291. Παρά όμως τη μεγάλη επιτυχία πολλών Ελλήνων επιχειρηματιών, οι Έλληνες δε γίνονταν κοινωνικά αποδεκτοί από τους Αυστραλούς εξαιτίας των προκαταλήψεων και της λαϊκής ξενοφοβίας (Clogg, 2004).

Μέχρι το 1950, οι Έλληνες πουλούσαν τρόφιμα ή δούλευαν σε εστιατόρια. Πολλοί άλλοι εργάζονταν ως αγρότες, ξυλοκόποι στην αχανή ήπειρο, εργάτες στις απέραντες φάρμες της Αυστραλίας, σε ορυχεία ή σε περιστασιακές εργασίες στα λιμάνια (Δαμανάκης, χ.χ.).

Την ίδια περίοδο πολλοί Έλληνες ζούσαν στην ύπαιθρο της Αυστραλίας και εργάζονταν από το πρωί μέχρι το βράδυ κόβοντας κορμούς δέντρων για την κατασκευή των σιδηροδρομικών γραμμών. Η αμοιβή τους δεν ξεπερνούσε τις 5 λίρες ημερησίως (Δαμανάκης, χ.χ.).

Μετά το 1952, η κυβέρνηση της Αυστραλίας, άρχισε να φέρνει ανειδίκεντους εργάτες από την Ελλάδα για να καλύψει τις ανάγκες της σε εργατικό δυναμικό. Οι πιο πολλοί

εγκαταστάθηκαν στο Σίδνεϋ, τη Μελβούρνη και την Αδελαΐδα και εργάστηκαν σε δημόσια έργα ή ως ανειδίκευτοι εργάτες και τεχνίτες. Άλλοι εργάστηκαν στην Κουηνσλάνδη ως καλαμοκόποι και άλλοι στα ορυχεία της Αυστραλίας (Δαμανάκης, χ.χ.).

Αρκετοί Έλληνες μόλις έφτασαν στην Αυστραλία εργάστηκαν σε ορυχεία πολύτιμων λίθων με πιο χαρακτηριστικό το «οπάλιο» στη Νότια Αυστραλία στην περιοχή Cooper Pedy (Δαμανάκης, χ.χ.).

Το 1950 κάποιοι σκάβοντας βαθιά στα πηγάδια, βρήκαν μια δυο πέτρες οπαλίου κι έλυσαν το οικονομικό πρόβλημα της ζωής τους. Αυτό διαδόθηκε από στόμα σε στόμα και πολλοί Ευρωπαίοι μετανάστες έπαιρναν ειδική άδεια για να σκάψουν την έρημη γη σε κάποια τετραγωνικά μέτρα με την ελπίδα ότι θα έβρισκαν το πολυπόθητο πολύτιμο πέτρωμα. Κάποιοι από αυτούς δαπανώντας χρήμα και σκάβοντας νυχθημερόν σε υψηλές θερμοκρασίες στις τροπικές νύχτες της Αυστραλίας, κατάφεραν να βρουν οπάλιο. Όσο μεγαλύτερο ήταν το κομμάτι, τόσο πιο πλούσιοι γίνονταν. Κάποιοι άλλοι πάλι δεν ήταν το ίδιο τυχεροί (Σταυράκης, 1999).

Εκτός από του κυνηγούς του οπαλίου, υπήρχαν και οι αλιείς μαργαριταριών που προέρχονταν κυρίως από την Κάλυμνο. Στις αρχές του 20ού αιώνα, αλιείς μαργαριταριών με πλήθος μεγάλων και μικρών πλοίων, κυνηγούσαν στις θάλασσες της Αυστραλίας μαργαριτάρια. Γνωστοί Έλληνες που δραστηριοποιήθηκαν στη βιομηχανία των μαργαριταριών ήταν ο Γιώργος Μαρίνος, ο Θεοδόσιος Πασπάλης, ο Γιάννης Θεοχάρης και ο Γιώργος Θωμάς (Σταυράκης, 1999).

Από το 1952 μέχρι το 1967 εργάζονταν στη βαριά βιομηχανία και σε εργοστάσια παραγωγής τροφίμων ως ανειδίκευτοι εργάτες. Τα εργοστάσια βρίσκονταν στις περιοχές γύρω από τις μεγάλες πόλεις κι εκεί βρίσκονταν και τα σπίτια των μεταναστών (Δαμανάκης, χ.χ.). Κάποιοι δούλευαν σε οικοδομές κι έχτισαν ολόκληρες πόλεις, (Δαμανάκης, χ.χ.). ενώ άλλοι εργάστηκαν σε δημόσια έργα όπως λιμάνια, υδροηλεκτρικά έργα και σιδηρόδρομοι. Οι γυναίκες που έφταναν στην Αυστραλία, εργάζονταν ως μοδίστρες και ράπτριες (Δαμανάκης: 94). Υπήρχαν και αυτοί που μεταφέροντας τις τέχνες τους από την πατρίδα, άνοιξαν υποδηματοποιεία, φούρνους, μανάβικα και ραφεία (Δαμανάκης, χ.χ.).

Συνοψίζοντας, οι Έλληνες της Αυστραλίας, μέχρι το 1947 κέρδισαν μια σημαντική θέση στον ιδιωτικό οικονομικό τομέα με το 54% να είναι είτε εργοδότες είτε

αυτοαπασχολούμενοι επαγγελματίες. Βρίσκονταν όμως ακόμη έξω από τον δημόσιο τομέα. Σημαντική επίσης, ήταν η οικονομική ανάπτυξη κάποιων οικογενειών όπως η οικογένεια Κομνηνού που είχε στην κατοχή της εκτροφεία στρειδιών, η οικογένεια Λεκατσά που διέθετε ξενοδοχεία και θέατρο στη Μελβούρνη και οι αδελφοί Μιχελίδη που ήταν καπνοβιομήχανοι. Αντίθετα, όσοι μετανάστευσαν μετά το 1950, γνώριζαν ότι επαγγελματικά θα περιοριστούν στην εξαρτημένη εργασία, δηλαδή στις βιομηχανίες των μεγάλων πόλεων ανεξάρτητα από το επίπεδο μόρφωσής τους (Ξανθοπούλου-Κυριακού, 2004).

Κοινωνική ζωή Ελλήνων της Αυστραλίας

Αναπόσπαστο στοιχείο της κοινωνικής ζωής των ανδρών στην ξενιτιά ήταν το καφενείο. Κάθε βράδυ μετά το τέλος της δουλειάς και κυρίως τα σαββατοκύριακα οι άνδρες μαζεύονταν στα καφενεία όπου συζητούσαν τα προβλήματα της δουλειάς και της καθημερινότητας πίνοντας τον καφέ τους. Στους χώρους αυτούς συναντούσε κανείς άνδρες από κάθε επαγγελματικό χώρο. Από εργάτες σιδηροδρόμων και βιομηχανιών, καταστηματάρχες και πράκτορες ταξιδιών μέχρι χαρτοκλέφτες και άνεργους. Στα καφενεία η ατμόσφαιρα ήταν αποπνικτική από τους καπνούς των τσιγάρων και των πούρων των πελατών και γίνονταν συζητήσεις που αφορούσαν οποιοδήποτε θέμα καθώς οι Έλληνες φημίζονταν για την «πολυγλωσσία» τους (Σταυράκης, 1999).

Τα καφενεία ήταν μια όαση για τους μετανάστες σε μια αφιλόξενη χώρα. Συζητούσαν για τα προβλήματα της δουλειάς και εξέφραζαν τα παράπονά τους για τους εργοδότες. Επίσης, αντάλλασσαν πληροφορίες για διάφορες δουλειές και μιλούσαν για τους μελλοντικούς στόχους τους και φυσικά για τα νέα της πατρίδας. Οι «άεργοι» που ζούσαν από τα επιδόματα, συντηρούσαν τα καφενεία παίζοντας χαρτιά και συζητώντας ως «φιλόσοφοι» ατελείωτες ώρες, προσπαθώντας να λύσουν τα πολιτικά προβλήματα της Ελλάδας και όχι μόνο. Στα καφενεία σύχναζαν οι μετανάστες ηλικίας από 30 έως 70 και 80 ετών. Οι ηλικιωμένοι μάλιστα αφηγούνταν με μαεστρία τις περιπέτειες και τα εμπόδια που συνάντησαν τον πρώτο καιρό της άφιξής τους στην ξένη χώρα αλλά και τους τρόπους με τους οποίους ξεπέρασαν τα όποια προβλήματα (Σταυράκης, 1999).

Με την άφιξή τους στην Αυστραλία οι Έλληνες ζούσαν σε άθλιες συνθήκες. Οι χώροι κατοικίας τους ήταν οι παράγκες, τα τροχόσπιτα, τα παραπήγματα και οι ξύλινες

αποθήκες. Μόνο μετά το 1952 μπόρεσαν να αποκτήσουν δικά τους σπίτια. Στην αρχή μοιράζονταν το ίδιο σπίτι με άλλες οικογένειες. Είχαν η καθεμιά το δικό της δωμάτιο αλλά κοινό μπάνιο και κοινή κουζίνα. Τα τρόφιμα μάλιστα τοποθετούνταν κάτω από τα κρεβάτια γιατί αρχικά δεν υπήρχαν ψυγεία. Τις Κυριακές μαγείρευαν εκ περιτροπής για να προλάβουν όλες οι οικογένειες να μαγειρέψουν το φαγητό τους (Δαμανάκης, χ.χ.).

Στην Αυστραλία, οι Έλληνες παντρεύονταν, έκαναν οικογένειες κι έτσι δημιούργησαν μια ισχυρή ελληνική παροικία στη μακρινή ήπειρο. Οι γάμοι αποτελούσαν σημαντικά κοινωνικά γεγονότα για τους Έλληνες των πόλεων της Αυστραλίας και συγκεντρώνονταν δεκάδες νέοι για να γιορτάσουν. Η δημιουργία οικογένειας γεννούσε την ανάγκη για ίδρυση σχολείων με σκοπό τη διατήρηση της ελληνικής γλώσσας και του πολιτισμού. Με τη άφιξη χιλιάδων νέων από την Ελλάδα, ήταν συχνό να τελούνται ομαδικοί γάμοι ανδρών και γυναικών (Δαμανάκης, χ.χ.).

Ο πιο συχνός τρόπος ψυχαγωγίας ήταν οι εκδρομές που διοργάνωναν οι Κοινότητες τις Κυριακές σε γήπεδα, πάρκα και κήπους. Άλλες φορές μαζεύονταν στις αίθουσες τελετών όπου άκουγαν ελληνική μουσική, χόρευαν, διασκεδάζαν και γίνονταν νέες γνωριμίες. Μια μορφή κοινωνικών εκδηλώσεων ήταν οι χοροί, οι δεξιώσεις, οι γάμοι και οι βαπτίσεις. Συχνά συγκεντρώνονταν ομάδες Ελλήνων για να γιορτάσουν τη γιορτή του κρασιού, του ταύρου, της σαρδέλας ή της φασουλάδας (Δαμανάκης, χ.χ.).

Πολλές φορές οι μετανάστες συναντιούνταν σε σπίτια πλούσιων συμπατριωτών και τελούσαν τα έθιμα της Ελλάδας. Παρά το γεγονός ότι υπήρχε διαφορά εποχών μεταξύ Ελλάδας και Αυστραλίας, την Πρωτομαγιά τη γιόρταζαν το Φθινόπωρο. Γλεντούσαν τις ημέρες των εθνικών εορτών όπως την 25^η Μαρτίου, μετά τη δουλειά της ημέρας, με ποτό και χορό. Το σημαντικότερο όμως κοινωνικό γεγονός ειδικά για τους πρώτους μετανάστες, ήταν οι εκδρομές στις οποίες συγκεντρωνόταν μεγάλος αριθμός γυναικών και ανδρών φορώντας τα γιορτινά τους (Δαμανάκης, χ.χ.).

3.4. Ελληνικές Κοινότητες της Αυστραλίας

Οι κοινότητες της Αυστραλίας έχουν μια ιστορία 100 περίπου ετών. Αρχικά, λειτούργησαν ως ορθόδοξες κοινότητες που περιλάμβαναν εκτός από Έλληνες και ορθόδοξους αραβικής καταγωγής (Δαμανάκης, χ.χ.). Η ξενοφοβία που είχαν να αντιμετωπίσουν οι Έλληνες της Αυστραλίας ήταν ένα βασικό αίτιο οργάνωσής τους σε κοινότητες. Άλλοι βασικοί λόγοι ήταν η επιθυμία τους να διατηρηθεί ο ελληνικός

πολιτισμός και η επικοινωνία με τους συμπατριώτες καθώς και να δημιουργηθεί μια λαϊκή βάση που θα αναδείκνυε του Έλληνες επιχειρηματίες που πέτυχαν και πλούτισαν στην ξένη ήπειρο. (Glogg, 2004) Οι πρώτες κοινότητες εμφανίστηκαν στη δεκαετία του 1890. Διοργάνωναν εκδρομές, χορούς και τους εορτασμούς των εθνικών εορτών. Η κάθε κοινότητα διέθετε καταστατικό, τον πρόεδρό της και συμβούλιο. Επιπλέον, εκπροσωπούσαν επίσημα τα αιτήματα των Ελλήνων μεταναστών στην κυβέρνηση της Αυστραλίας και όσο αυξανόταν ο ελληνικός πληθυσμός στην Αυστραλία, τόσο αυξάνονταν και οι κοινότητές τους (Glogg, 2004).

Η Κοινότητα του Σίδνεϋ

Η πρώτη ελληνική κοινότητα εμφανίζεται το 1896 στο Σίδνεϋ με σκοπό την ανέγερση ορθόδοξου ναού της Αγίας Τριάδος που λειτούργησε το 1899. Οικονομικά στην ανέγερση του ναού βοήθησαν περισσότερο οι Κυθήριοι μετανάστες (Ξανθοπούλου-Κυριακού, 2004). Κάθε κοινότητα έπρεπε να έχει το ναό της για να παντρεύονται οι άνθρωποι, να βαπτίζουν, να κηδεύονται και να εκκλησιάζονται. Η τήρηση των θρησκευτικών παραδόσεων ήταν συνδετικός κρίκος με την πατρίδα και μια παρηγοριά στο νέο εχθρικό περιβάλλον (Glogg, 2004).

Η Κοινότητα της Μελβούρνης

Μια ακόμη ελληνική κοινότητα της Αυστραλίας ήταν η κοινότητα Μελβούρνης και Βικτώριας που η ίδρυσή της χρονολογείται το 1897. Το 1895 οι ελάχιστοι Έλληνες που ζούσαν στη Μελβούρνη έστειλαν επιστολή στον Πατριάρχη Ιεροσολύμων εκείνης της περιόδου, Γεράσιμο, με την οποία ζητούσαν να αποσταλεί ιερέας για την τέλεση των θρησκευτικών τους καθηκόντων. Αυτή η ενέργεια είναι άμεσα συνδεδεμένη με την ίδρυση της κοινότητας. Σκοπός της Κοινότητας ήταν να εκπροσωπήσει τα αιτήματα των λίγων Ελλήνων της Μελβούρνης. Το πρώτο επίτευγμα της κοινότητας ήταν η ίδρυση της εκκλησίας του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου το 1902. Για πενήντα χρόνια ήταν η μόνη εκκλησία στη Μελβούρνη. Επίσης, ίδρυσε ελληνικό σχολείο και οργάνωσε εράνους τα έσοδα των οποίων δόθηκαν για τους εθνικοαπελευθερωτικούς αγώνες της Ελλάδας (Δαμανάκης, χ.χ.).

Με την πάροδο των ετών και την έλευση περισσότερων Ελλήνων μεταναστών οι δραστηριότητές της διευρύνθηκαν και συνέβαλε στη διαμόρφωση των κοινωνικοπολιτικών δομών της Αυστραλίας. Άλλα επιτεύγματα της κοινότητας ήταν

η ίδρυση του ημερήσιου σχολείου «Alphington Grammar» και το πολιτιστικό φεστιβάλ «Αντίποδες» (Δαμανάκης, χ.χ.).

Καστελλοριζιακή Αδελφότητα

Το 1912 ιδρύθηκε η Καστελλοριζιακή Αδελφότητα που αποτελεί την πρώτη εθνοτοπική οργάνωση της Αυστραλίας. Πρώτος Πρόεδρός της ήταν ο Αθανάσιος Αυγουστής από το Καστελλόριζο (Τάμης, 1997). Η Αδελφότητα επιτέλεσε κοινωνικό έργο με την ίδρυση σχολείων και την οργάνωση λέσχης νεολαίας και χορωδίας νέων. Το 1911 έγινε προσωρινός εφημέριος ο ιερέας Χρύσανθος Κωνσταντινίδης από την Ύδρα. Μετά από τέσσερις γάμους και βαπτίσεις 9 παιδιών που τέλεσε, έθεσε τις βάσεις για τη λειτουργία του πρώτου απογευματινού σχολείου.

Το 1913 τον αντικατέστησε ο Αρχιμανδρίτης Γερμανός Ηλιού από τη Μυτιλήνη. Αφού έβαλε τις βάσεις για την Ελληνική Παιδαγωγική Σχολή με το όνομα «Πιττακός» που χτίστηκε το 1925, στη συνέχεια έθεσε τις βάσεις για την Ορθόδοξη Εκκλησία της Δυτικής Αυστραλίας (Τάμης, 1997). Επίσης, η Αδελφότητα, βοήθησε τους μετανάστες να βρουν δουλειά, στήριξε τους δεινοπαθούντες και άπορους και πρόσφερε νοσηλεία σε ασθενείς (Τάμης, 1997).

Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ήρθαν οι γυναίκες και τα παιδιά των μεταναστών από το Καστελλόριζο κι έτσι η κοινοτική ζωή οργανώθηκε ακόμη περισσότερο (Τάμης, 1997).

Τον Μάρτιο του 1922 η Αδελφότητα αγόρασε οικοπέδα στην Parker Street όπου αργότερα οικοδομήθηκε η εκκλησία των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης (Τάμης, 1997). Η οικονομική κρίση του 1928-1935 καθυστέρησε την ανέγερση του ναού ο οποίος τελικά ολοκληρώθηκε τον Οκτώβριο του 1936 (Τάμης, 1997).

Ελληνική Ορθόδοξη Κοινότητα Νότιας Αυστραλίας

Το 1923 στην πρωτεύουσα της Νότιας Αυστραλίας, Αδελαΐδα, ζούσαν 30 άνθρωποι και περίπου άλλοι 40 στην παραθαλάσσια περιοχή Port Pirie όπου εργάζονταν. Το επόμενο έτος όμως, η περιοχή αναπτύχθηκε λόγω της μεταλλευτικής βιομηχανίας στο Broken Hill. Αυτό οδήγησε σε ραγδαία αύξηση του αριθμού των Ελλήνων που έφτασαν τους 1200. Το 1924 με την ενθάρρυνση του Μητροπολίτη Χριστοφόρου Κνήτη, ιδρύθηκε η Ελληνική Ορθόδοξη Κοινότητα της Νότιας Αυστραλίας. Η οικονομική κρίση όμως που ακολούθησε το 1929 οδήγησε στην απομάκρυνση

πολλών Ελλήνων καθώς απολύθηκαν από τη βιομηχανία και τη συνακόλουθη παρακμή της Κοινότητας. Στη δεκαετία του 1930 η Κοινότητα αναβίωσε (Ξανθοπούλου-Κυριακού, 2004), το 1931 συγκροτήθηκε σχολική επιτροπή που θα αναλάμβανε την ίδρυση του πρώτου ελληνικού σχολείου της Αδελαΐδας (Δαμανάκης, χ.χ.) και το 1938 απέκτησε την πρώτη της εκκλησία στο όνομα των Ταξιάρχων. Στη δεκαετία του 1940 ενισχύθηκε οικονομικά και δημογραφικά καθώς εγκαταστάθηκαν στην περιοχή πρόσφυγες του εμφυλίου πολέμου (Ξανθοπούλου-Κυριακού, 2004).

Ελληνική Αδελφότητα Βόρειας Κουησλάνδης

Ιδρύθηκε το 1925 και στόχος των Ελλήνων που την οργάνωσαν ήταν η ίδρυση εκκλησίας και Ελληνικού σχολείου. Πρώτος εφημέριος και δάσκαλος διορίστηκε ο δημοδιδάσκαλος Ηλίας Κωτιάδης από τη Ρόδο. Η ίδρυση του ναού αποφασίστηκε στην πρώτη συνέλευση των Ελλήνων του Innisfail που έλαβε χώρα τον Ιανουάριο του 1934 και το ίδιο έτος ολοκληρώθηκε ο ναός της Κοιμήσεως της Θεοτόκου. Η δράση της Κοινότητας είχε σαν αποτέλεσμα να συρρεύσει περισσότερος ελληνικός πληθυσμός στην περιοχή.

Μετά το 1928 η πόλη Townsville κατοικήθηκε από τους Έλληνες της αγροτικής Βόρειας Κουησλάνδης. Ιερέας διορίστηκε ο Οικονόμος Κατέρης που ασκούσε διακονία, δίδασκε την ελληνική γλώσσα στα παιδιά των Ελλήνων μεταναστών και λειτουργούσε τον ναό των Αγ. Θεοδώρων που έχτισε εκεί η τοπική κοινότητα και η ανέγερση του οποίου ολοκληρώθηκε το 1947.

Κύπριοι πρόσφυγες από τη Μικρά Ασία που έφτασαν στην Αυστραλία το 1914 μετά τον πρώτο τουρκικό διωγμό, εποίκισαν τις περιοχές Home Hill και Ayr. Εκεί εργάστηκαν ως καλαμοκόφτες. Στην αρχή για να καλύψουν τις πνευματικές τους ανάγκες στηρίχθηκαν στους Αγγλικανούς και Πρεσβυτεριανούς. Στη συνέχεια όμως διορίστηκε στο Innisfail Ορθόδοξος ιερέας ο Ηλίας Κωτιάδης. Επιπλέον, υπό την παρότρυνση και καθοδήγηση του Κύπριου Χρίστου Στεφάνου οι έποικοι οργάνωσαν το έτος 1933 Κοινότητα στο Home Hill και οικοδόμησαν ναό και σχολείο (Τάμης, 1997).

3.5. Λογοτεχνία, θέατρο, τύπος, αθλητισμός

Λογοτεχνία

Οι Έλληνες που μετανάστευσαν στην Αυστραλία έφεραν μαζί τους την προφορική και γραπτή λογοτεχνική τους παράδοση και την αγάπη τους γι' αυτήν. Οι

περισσότεροι Έλληνες συγγραφείς έγραφαν στην ελληνική γλώσσα (Καναράκης, 1985). Υπήρχαν βέβαια και αυτοί που έγραφαν και στην ελληνική και στην αγγλική και μάλιστα τα πρώτα τέτοια δείγματα εμφανίζονται από το 1920 (Καναράκης, 1985).

Η λογοτεχνική παραγωγή των Ελλήνων της Αυστραλίας διακρίνεται σε τέσσερις περιόδους:

α) *Τα πρώιμα χρόνια*: περιλαμβάνονται όσοι έγραφαν προφορικές ρίμες και οι συγγραφείς που δημιούργησαν από τις αρχές του 20ού αιώνα μέχρι το 1921.

β) *Νέες εξελίξεις*: περιλαμβάνονται οι συγγραφείς της περιόδου 1922-1939.

γ) *Αντίλαλοι πολέμου*: η περίοδος αυτή περιλαμβάνει τους συγγραφείς των ετών 1940-1951.

δ) *Νέοι ορίζοντες*: η τελευταία περίοδος περιλαμβάνει τους συγγραφείς των ετών 1952-1983 (Καναράκης, 1985).

Στην πρώτη περίοδο αναπτύχθηκε κυρίως η προφορική και γραπτή ποίηση και κυρίως οι προφορικές ρίμες. Πολλές από αυτές χάθηκαν με την πάροδο του χρόνου, κάποιες όμως διαδόθηκαν από τη μια γενιά στην άλλη ή βρέθηκαν σε σκόρπια χαρτιά, πράγμα που δείχνει ότι οι δημιουργοί τους δεν είχαν σκοπό να τις κυκλοφορήσουν στο ευρύ κοινό. Αυτοί οι στίχοι γεννήθηκαν στο καφενείο, σε διασκεδάσεις και οικογενειακές ή δημόσιες κοινωνικές συγκεντρώσεις στα πλαίσια των ελληνικών παροικιών. Οι άνθρωποι δούλευαν ατελείωτες ώρες και παράλληλα ποθούσαν την ημέρα της επιστροφής στην πατρίδα. Αυτά τα στιχουργήματα ήταν εμπνευσμένα από στιγμιαία ερεθίσματα και απαγγέλλονταν από αυτούς που τα δημιουργούσαν μπροστά σε ακροατήριο.

Οι ρίμες αυτές ήταν διασκευές ελληνικών δημοτικών τραγουδιών και τα θέματα ήταν η καθημερινή ρουτίνα και οι δυσκολίες της ζωής στην ξενιτιά και οι περιγραφές των χαρακτήρων και των διαφόρων υποθέσεων στις παροικίες. Οι ρίμες ήταν δοσμένες σε σατυρικούς στίχους. Οι Έλληνες στιχοποιοί όμως δε συνέθεταν μόνο σατυρικά ποιήματα αλλά και ερωτικά, επικήδεια, γνωμικά, για γάμους, βαπτίσεις και διάφορες άλλες κοινωνικές περιστάσεις. Μάλιστα ήταν φανερή η επίδραση που άσκησαν πάνω τους τα νεοελληνικά δημοτικά τραγούδια και οι ελλαδικοί ποιητές με κυριότερους τον Ανδρέα Λασκαράτο και τον Γεώργιο Σουρή (Καναράκης, 1985).

Την ίδια περίοδο εκδόθηκαν δυο βιβλία στην ελληνική γλώσσα. Το πρώτο εκδόθηκε το 1916 στη Μελβούρνη από τον Ιωάννη Κομνηνό με τίτλο «Η ζωή εν Αυστραλία». Είχε εγκυκλοπαιδική μορφή και περιείχε γενικές πληροφορίες σχετικά με τη ζωή των Ελλήνων της Αυστραλίας, βιογραφικά σημειώματα Ελλήνων της παροικίας της Αυστραλίας, εμπορικό οδηγό και φωτογραφικό υλικό.

Το δεύτερο γράφηκε από τον γεωπόνο Όσκαρ Γεωργούλα και τυπώθηκε στο Σίδνεϋ το 1920. Ο τίτλος του ήταν «Οδηγός του Έλληνος εν Αυστραλία». Περιλάμβανε συμβουλές σε θέματα νομικού και εμπορικού ενδιαφέροντος, νόμους που σχετίζονταν με τη μετανάστευση και την πολιτογράφηση και πληροφορίες σχετικά με εκπαιδευτικά, θρησκευτικά και γεωργικά θέματα (Καναράκης, 1985).

Στη δεύτερη περίοδο αναδείχθηκε μια νέα γενιά λογοτεχνών που την αποτέλεσαν πρόσφυγες της Μικράς Ασίας που μετά τη Μικρασιατική καταστροφή κάποιοι από αυτούς μετανάστευσαν στην Αυστραλία. Η λογοτεχνική παραγωγή αυτής της περιόδου είναι πιο πλούσια ποσοτικά και ποιοτικά σε σχέση με την προηγούμενη. Τα λογοτεχνικά είδη που εμφανίζονται είναι η ποίηση, το διήγημα, τα δοκίμια, η αλληλογραφία, οι ταξιδιωτικές εντυπώσεις, τα πεζοτράγουδα και τα βιογραφικά αφηγήματα.

Η σημαντική διαφορά σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο είναι ότι τώρα η ποίηση και πεζογραφία εμφανίζονται σε γραπτό και όχι προφορικό λόγο. Το πρώτο ελληνόγλωσσο βιβλίο που δημοσιεύθηκε στην Αυστραλία ήταν η συλλογή ποιημάτων του Ο. Ρήγα, με τίτλο «Φτερουγίσματα» το 1927 και το 1932 δημοσιεύτηκε η συλλογή διηγημάτων του με τίτλο «Ιστορίες της ξενιτειάς».

Τη δεύτερη περίοδο κυριάρχησε η πεζογραφία και οι βασικοί θεματικοί άξονες ήταν δυο: ο ένας είχε σχέση με τη ζωή των Ελλήνων στην Αυστραλία και ο άλλος με τον Ελληνισμό έξω από την Αυστραλία με επιμέρους θέματα που σχετίζονταν με τη Μικρασιατική καταστροφή και το δράμα των προσφύγων που αναζητούσαν καταφύγιο στην κυρίως Ελλάδα ή σε άλλα μέρη (Καναράκης, 1985).

Στην τρίτη περίοδο άσκησε επίδραση ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος στη λογοτεχνική δημιουργία. Ο Αγώνας των Ελλήνων εναντίον του Άξονα συγκίνησε βαθιά τους Έλληνες της Αυστραλίας και τους οδήγησε σε εθνική έξαρση, είναι εμφανής στη λογοτεχνία των Ελλήνων της Αυστραλίας. Αυτός ο θαυμασμός για την πατρίδα έδωσε ώθηση σε θέματα όπως τα ηρωικά κατορθώματα των στρατιωτών της

Ελλάδας, ο ανταρτοπόλεμος ενάντια στον κατακτητή, ο αγώνας για την ελευθερία και η αντίσταση. Τα χρόνια του πολέμου έφεραν θέματα που εμφανίζονταν στη λογοτεχνία για πρώτη φορά όπως η συνεργασία στρατιωτών Ελλάδας και Αυστραλίας, ο αγώνας εναντίον του κοινού πολιτικού εχθρού και η πτώση των Αυστραλών στρατιωτών στην Ελλάδα για τα ιδανικά της δημοκρατίας και ελευθερίας.

Οι συγγραφείς αυτής της περιόδου έγραψαν διηγήματα, ποιήματα, θεατρικά έργα και μετέφρασαν ελληνικά διηγήματα στην αγγλική γλώσσα. Κάποιοι αυτοσχεδίαζαν πατριωτικούς στίχους που τους απήγγειλαν σε ελληνικές λέσχες ή παροικιακές γιορτές (Καναράκης, 1985).

Η τέταρτη περίοδος ήταν πιο παραγωγική. Ο Ελληνισμός της Αυστραλίας αυξήθηκε και κατά συνέπεια αυξήθηκε και ο αριθμός των συγγραφέων και το αναγνωστικό κοινό. Οι άνθρωποι τώρα ζούσαν με μεγαλύτερες ανέσεις κι έδειχναν εμπιστοσύνη σε ένα πιο ασφαλές μέλλον.

Στη λογοτεχνία εμφανίστηκαν νέα λογοτεχνικά ρεύματα, ιδρύθηκαν λογοτεχνικοί σύλλογοι και κυκλοφόρησαν λογοτεχνικά περιοδικά. Το 1964 ιδρύθηκε το Σωματείο Ελλήνων Λογοτεχνών Αυστραλιανής Συμπολιτείας. Αποτελούνταν από νέους με λογοτεχνικά ενδιαφέροντα όπως ο ποιητής Μαλαξός-Αλεξάντερ, ο Νίκος Νινολάκης, η Ντίνα Αμανατίδου και άλλοι. Ανάμεσα στους σκοπούς του σωματείου ήταν να συγκεντρώσει υλικό και να δημοσιεύσει μια ανθολογία Ελλήνων ποιητών της Αυστραλίας ώστε να γίνει γνωστή η ιστορία της λογοτεχνίας των Ελλήνων της Αυστραλίας (Καναράκης, 1985).

Θέατρο

Η θεατρική παρουσία των Ελλήνων υπήρξε έντονη σε όλες τις πόλεις της Αυστραλίας. Ο Χαράλαμπος Φλωριάς από την Ιθάκη ήταν ο πρώτος μετανάστης που συμμετείχε σε θεατρική παράσταση στην Αυστραλία το 1916. Οι θεατρικές παραστάσεις πολλές φορές συνοδεύονταν από φιλανθρωπικούς σκοπούς (Τάμης, 1997). Το 1919 ιδρύθηκε η Ελληνική Φιλοδραματική Εταιρεία στην πόλη του Σίδνεϋ που ενίσχυε τις προσπάθειες των παροικιών για συγκέντρωση χρημάτων για όσους είχαν ανάγκη. Βασικά μέλη της ήταν οι: Π. Παξινοῦ, Ι. Βελισσαροπούλου, Γ. Παΐζης και Θ. Μακρή. Το 1922 έφτασε στην Αυστραλία ο θίασος Νέζερ, Κουρουκλή,

Ποφάντη που παρουσίασε μια σειρά παραστάσεων καθώς και την τραγωδία «Οιδίπους Τύραννος».

Ο «Αδιάκριτος Μουσαφίρης» ήταν το πρώτο θεατρικό έργο που γράφτηκε από Έλληνα της Αυστραλίας και παρουσιάστηκε με μεγάλη επιτυχία στη σκηνή. Το 1936 ιδρύθηκε ο Ελληνικός Θίασος Αυστραλίας και το ίδιο έτος παρουσίασε το έργο Carrion Crow του Frank King. Μικρότερες θεατρικές ομάδες ιδρύθηκαν στην Πέρθη και τη Μελβούρνη μετά το 1932. Οι θίασοι αυτοί ανέβασαν έργα Ελλήνων και ξένων θεατρικών συγγραφέων.

Κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η θεατρική δραστηριότητα περιορίστηκε και τα έργα που ανέβηκαν δεν σημείωσαν επιτυχία. Το 1946 επισκέφθηκαν την Αυστραλία η Κρινιώ Παπά και ο Σπύρος Μουσούρης με τον θίασό τους για μια σειρά παραστάσεων. Δεν υπήρχε όμως η αναμενόμενη επιτυχία και αναγκάστηκαν να επιστρέψουν στην Ελλάδα με χρέη (Τάμης, 1997).

Τύπος

Από το 1880 μέχρι το 1935 οι Έλληνες της Αυστραλίας διέθεταν μεγάλο αριθμό ελληνόφωνων εφημερίδων. Η πρώτη ελληνική εφημερίδα με τον τίτλο «Αυστραλία», ήταν εβδομαδιαία και εκδόθηκε το 1912 στη Μελβούρνη από τον Ευστράτιο Βελή από τη Μυτιλήνη. Το 1923 αγοράστηκε από τον Δημήτριο Μαρινάκη που ήταν εφημέριος της ελληνικής κοινότητας του Σίδνεϋ και τον αδελφό του Νικόλαο. Τα δυο αδέλφια συνέχισαν να εκδίδουν την εφημερίδα στο Σίδνεϋ με το όνομα «Εθνικόν Βήμα» (Ξανθοπούλου-Κυριακού, 2004). Η εφημερίδα ακολούθησε συντηρητική γραμμή, υποστήριξε την εκκλησιαστική παράταξη για εμπορικούς και όχι ιδεολογικούς λόγους και διατήρησε τη δημοτικότητά της για εβδομήντα περίπου χρόνια.

Το 1914 κυκλοφόρησε στην Αδελαΐδα η εφημερίδα «Ωκεανίς». Η κυκλοφορία της όμως διήρκεσε λίγο λόγω έλλειψης οικονομικών πόρων.

Ο Αρχιμανδρίτης Δανιήλ Μαραβέλης εξέδωσε το 1917 στη Μελβούρνη την εφημερίδα «Σάλπιγξ» με σκοπό να προωθήσει την ιδέα της ένωσης των ελληνικών κοινοτήτων σε έναν πανελλήνιο φορέα (Τάμης, 1997).

Άλλη μια εβδομαδιαία εφημερίδα με το όνομα «Πανελλήνιος Κήρυξ» κυκλοφόρησε από τον Ιωάννη Στίλσο και Γεώργιο Μαρσέλλο το 1926 στο Σίδνεϋ. Η εφημερίδα

αυτή στρεφόταν κατά του Μητροπολίτη Χριστοφόρου και του «Εθνικού Βήματος». Το 1931 αγοράστηκε από τον Δημήτριο Λάλα και τον Αλέξανδρο Γρίβα. Ο «Πανελλήνιος Κήρυξ» ήταν η δημοκρατική εφημερίδα των Ελλήνων της Αυστραλίας που υποστήριζε τον Κοινοτικό θεσμό και την ίδρυση Ομοσπονδίας Κοινοτήτων ώστε να μειωθεί η εξουσία της Μητρόπολης.

Το 1931 εκδόθηκε ο «Αγγελιαφόρος της Κουησλάνης» στη Βρισβάνη, η κυκλοφορία του οποίου διακόπηκε γρήγορα λόγω της οικονομικής κρίσης. Το 1934 ο Όμηρος Ρήγας εξέδωσε στην Αδελαΐδα της εβδομαδιαία εφημερίδα «Φάρος» που χάραξε αντiekκλησιαστική και αντιπροξενική πολιτική. Η κυκλοφορία της διήρκησε μόνο τρία χρόνια κι έπειτα διακόπηκε. Εκδόθηκαν και άλλες εφημερίδες οι οποίες όμως ήταν βραχύχρονης διάρκειας λόγω οικονομικών δυσκολιών (Τάμης, 1997).

Το 1936, ο Ι. Παναγιωτόπουλος εξέδωσε την εφημερίδα «Φως» που ήταν συντηρητική κι έπαιξε σημαντικό ρόλο στα κοινοτικά πράγματα της Μελβούρνης. Γενικώς, μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο σημειώθηκε μια οικονομική άνθηση που οδήγησε κάποιους παροικιακούς παράγοντες και οργανισμούς με οικονομική άνεση να εκδώσουν δικές τους εφημερίδες (Τάμης, 1997).

Κατά την πρώτη μεταναστευτική περίοδο κυκλοφόρησε και το μοναδικό εικονογραφημένο περιοδικό. Το όνομά του ήταν «Οικογένεια», εκδόθηκε στη Μελβούρνη το 1946 από τον Γ. Γιαννόπουλο και κυκλοφορούσε κάθε μήνα για πολλά χρόνια και με μεγάλη εκδοτική επιτυχία (Τάμης, 1997).

Αθλητισμός

Η Αυστραλία είχε μεγάλη παράδοση στον αθλητισμό κι αυτό επηρέασε όπως ήταν φυσικό και τους μετανάστες. Οι μετανάστες ίδρυσαν αθλητικούς συλλόγους και ασχολήθηκαν με το ευρωπαϊκό και αυστραλιανό ποδόσφαιρο και με το ράγκμπυ. Το ποδόσφαιρο ήταν το πιο λαοφιλές άθλημα για τους Έλληνες της Αυστραλίας και ιδιαίτερο ενδιαφέρον τους προκαλούσε το εθνικό της πρωτάθλημα. Ράγκμπυ, έπαιζαν συνήθως οι Έλληνες του Σίδνεϋ και της Πέρθης.

Από το 1930 το ποδόσφαιρο προσέλκυσε τους Έλληνες και τα παιδιά τους και αποτελούσε για αυτούς και τόπο συνάντησης. Στα γήπεδα μάλιστα τους δινόταν η ευκαιρία να ακούσουν και να μιλήσουν την ελληνική γλώσσα (Δαμανάκης, χ.χ.).

Οι πιο φημισμένες ομάδες ποδοσφαίρου της Αυστραλίας ήταν το Ολύμπικ του Σίδνεϋ, η Ελλάς Αδελαιδάς, η Αθηνά και η Δόξα στην Πέρθη και ο Αλέξανδρος και η Ελλάς Μελβούρνης στη Μελβούρνη. Πάνω από 4000 παιδιά μεταναστών έπαιζαν σε ερασιτεχνικές ομάδες σε διάφορες πόλεις της Αυστραλίας ηλικίας κάτω των 14 ετών. Προπονούσαν δυο φορές την εβδομάδα και τις Κυριακές έπαιζαν αγώνες με άλλες ομάδες. Πολλοί νέοι παρακολουθούσαν στα γήπεδα τους ποδοσφαιρικούς αγώνες, υποστηρίζοντας τις ελληνικές ομάδες (Δαμανάκης, χ.χ.).

Από τις βιβλιογραφικές αναφορές προκύπτει ότι η μετανάστευση σε Αμερική και Αυστραλία στις αρχές του 20ού αιώνα ήταν μια επιτακτική ανάγκη για πολλούς. Οι οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες και οι διαρκείς πόλεμοι άφησαν μια Ελλάδα ερειπωμένη, γεμάτη αδιέξοδα που δεν μπορούσε να προσφέρει μια αξιοπρεπή διαβίωση στους κατοίκους της και κυρίως αυτούς που προέρχονταν από τις αγροτικές περιοχές. Η μετανάστευση άλλωστε ευνοούσε και το ελληνικό κράτος από τη στιγμή που δεν μπορούσε να ανταποκριθεί στις ανάγκες των κατοίκων, για αυτό και ενθάρρυνε τους Έλληνες να αποδημήσουν.

Οι δυσκολίες που πέρασαν σε ξένους και αφιλόξενους τόπους ήταν πολλές και η νοσταλγία που ένιωθαν για την πατρίδα και τους κοντινούς τους ανθρώπους, συγγενείς και φίλους, μεγάλη. Με την εξαντλητική τους εργασία όμως κατάφεραν να στέλνουν εμβάσματα στις οικογένειές τους κι έτσι να βοηθήσουν και τους ίδιους αλλά και να αναζωογονηθεί οικονομικά και η πατρίδα τους σε κάποιο βαθμό. Επίσης, υπήρχαν αρκετοί μετανάστες που όταν έβρισκαν εργασία στην ξενιτιά έπειτα, καλούσαν συγγενείς και φίλους, πείθοντας κι εκείνους να μεταναστεύσουν, υποστηρίζοντας ότι εκεί τους περίμενε ένα καλύτερο μέλλον. Με την ίδρυση Κοινοτήτων διατήρησαν τους συνεκτικούς δεσμούς μεταξύ τους και πρόσφεραν σημαντική βοήθεια (υλική κυρίως) σε συμπατριώτες τους μετανάστες αλλά και σε Έλληνες που ζούσαν στην Ελλάδα και αντιμετώπιζαν οικονομικές δυσκολίες. Η συγκρότηση Κοινοτήτων σε συνδυασμό με την ενασχόλησή τους με τα πολιτιστικά δρώμενα είχαν ως αποτέλεσμα να διατηρήσουν τη γλώσσα και τον ελληνικό πολιτισμό και να τα μεταβιβάσουν και στη νέα γενιά των παιδιών τους. Κάποιοι από αυτούς διακρίθηκαν είτε ως πετυχημένοι επιχειρηματίες σε Αμερική και Αυστραλία ώστε τα ονόματά τους έγιναν γνωστά. Κάποιοι δεν κατάφεραν να αποκτήσουν τα χρήματα που ονειρεύονταν και ουσιαστικά δεν επέστρεψαν στην Ελλάδα περισσότερο πλούσιοι απ' όσο ήταν πριν φύγουν από την χώρα τους.

ΜΕΡΟΣ Β΄

Λίγα λόγια για το ΜΙΕΤ

Το Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης συστάθηκε το 1966 στην Αθήνα από την Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος (ΕΤΕ), με σκοπό να αποτελέσει ένα μορφωτικό – πολιτιστικό ίδρυμα, που θα συνέβαλε στην ανάπτυξη των γραμμάτων, των επιστημών και των καλών τεχνών. Το πρώτο Διοικητικό Συμβούλιο αποτελούνταν από πανεπιστημιακούς όπως ο Ιωάννης Κακριδής και ο Λίνος Πολίτης, και γενικότερα ανθρώπους των γραμμάτων ή διακεκριμένους επιστήμονες όπως ο Κωνσταντίνος Τσάτσος, ενώ πρώτος διευθυντής υπήρξε ο τότε πρόεδρος της Ακαδημίας Αθηνών Εμμανουήλ Χ. Κάσδαγλης. Η λειτουργία του Ιδρύματος ανακόπηκε βίαια το 1967 από το στρατιωτικό πραξικόπημα, για να αναγεννηθεί το 1974, όταν με νομοθετική ρύθμιση από την τότε κυβέρνηση αποκαταστάθηκαν το Συμβούλιο και ο Διευθυντής του Ιδρύματος (Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, χ.χ).

Έχει λάβει πολλές διακρίσεις για τη συνολική συμβολή του στην πνευματική ζωή του τόπου, ενώ από το 1977 άρχισε η εκδοτική του δραστηριότητα που σκοπό είχε να καλύψει διδακτικές ανάγκες των πανεπιστημίων και γενικότερα βιβλιογραφικά κενά. Από τότε το ΜΙΕΤ εκδίδει έργα, τα οποία λόγω κόστους ή άλλων αναγκών δεν μπορούν να εκδώσουν οι εμπορικοί εκδοτικοί οίκοι. Τα έργα αυτά διακρίνονται για την ποιότητά τους και την εξαιρετικά φροντισμένη επιμέλειά τους από ειδικούς επιστήμονες, με αποτέλεσμα να αποτελούν πόλο έλξης για πολλούς αναγνώστες κάθε ηλικίας και κοινωνικής τάξης (Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, χ.χ).

Στο πλαίσιο του Ιδρύματος υπάρχει συλλογή έργων τέχνης, όπως ζωγραφική, χαρακτική και γλυπτική, και διοργανώνονται συχνά εκθέσεις. Επίσης, υπάρχει μεγάλο Ιστορικό και Λογοτεχνικό Αρχείο, Ιστορικό και Παλαιογραφικό Αρχείο και Αρχείο Χαρτογραφίας του Ελληνικού Χώρου. Στο χώρο του παραδίδονται μαθήματα Παλαιογραφίας, και λειτουργούν Εργαστήριο Συντήρησης Χάρτινου Υλικού και Εργαστήριο για επιμελητές εκδόσεων. Έχει δύο μεγάλα Πολιτιστικά Κέντρα στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη και δύο βιβλιοπωλεία στις πόλεις αυτές. Οι συλλογές και τα αρχεία του ΜΙΕΤ περιλαμβάνουν το Τμήμα Ελληνισμού της Αιγύπτου, το Τμήμα Παραστατικών Τεχνών, Φωτογραφικό Αρχείο, Χάρτες, Εφημέρα και Βιβλιοθήκη (Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, χ.χ).

Το Πολιτιστικό Κέντρο του ΜΙΕΤ στη Θεσσαλονίκη ξεκίνησε τη λειτουργία του το 1989, με την ονομασία Πολιτιστικό Κέντρο Βορείου Ελλάδος της ΕΤΕ. Από τότε και μέχρι το 1997 διοργάνωσε εκθέσεις έργων τέχνης, αρχιτεκτονικής, φιλολογίας και ιστορίας για την πόλη της Θεσσαλονίκης και την ευρύτερη περιοχή, και για το προσφυγικό ζήτημα, ενώ παραδόθηκαν και μαθήματα ιστορικής τοπογραφίας. Από το 1997 επικεντρώνεται σε εκθέσεις στον τομέα των εικαστικών τεχνών, φιλοξενώντας στο χώρο του έργα ιδιαίτερα σημαντικών καλλιτεχνών, όπως ο Φρανθίσκο Γκόγια και Άλμπιν Μπρουνόφски (Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, χ.χ).

Υπάρχει αγαστή συνεργασία με τους πολιτιστικούς φορείς της πόλης, όπως το Γαλλικό Ινστιτούτο, το Ινστιτούτο Γκαίτε, το Βρετανικό Συμβούλιο, το Μουσείο Φωτογραφίας Καλαμαριάς Χρήστος Καλεμκερής, το Κέντρο Σύγχρονης Τέχνης, αλλά και με το Μουσείο Μπενάκη στην Αθήνα και το Μουσείο Αλμπέρ-Καν στο Παρίσι. Στο πλαίσιο αυτής της συνεργασίας παρέχει στους φορείς αυτούς τον χώρο του, ώστε να αξιοποιείται για την ανάπτυξη των δραστηριοτήτων τους και για τη διοργάνωση εκθέσεων. Στο Ίδρυμα λειτουργεί βιβλιοπωλείο με όλες τις εκδόσεις του ΜΙΕΤ, της ΕΤΕ και του Ιστορικού της Αρχείου, ενώ επιδιώκει να έχει στενή συνεργασία με την επιθεώρηση Μέσης Εκπαίδευσης και με τα Τμήματα ανθρωπιστικών σπουδών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και του Πανεπιστημίου Μακεδονίας. Στεγάζεται σε ένα κτίριο των αρχών του 20ού αιώνα, τη Βίλα Καπαντζή στην οδό Βασιλίσσης Όλγας και Διευθυντής του είναι ο Ιωάννης Επαμεινώνδας (Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, χ.χ).

ΕΛΙΑ

Το Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο ιδρύθηκε το 1980 και από το 2009 αποτελεί τμήμα του ΜΙΕΤ. Περιλαμβάνει μεγάλο αριθμό ιδιωτικών αρχείων, τα οποία χωρίζονται κυρίως σε ιστορικά και σε αρχεία λογοτεχνίας. Ενδεικτικά, υπάρχουν αρχεία από την επανάσταση του 1821 και μέχρι την μεταπολεμική περίοδο, αρχεία στρατιωτικών, διπλωματών και πολιτικών, όπως ο Ελευθέριος Βενιζέλος και ο Χαρίλαος Τρικούπης. Επιπλέον, περιλαμβάνονται στη συλλογή του τεκμήρια για την οικονομική ιστορία της Ελλάδας, για τη μετανάστευση, τον μικρασιατικό ελληνισμό, τη ναυτιλία, την αρχαιολογία, την εκπαιδευτική ιστορία και τις εικαστικές τέχνες. Στην λογοτεχνική ενότητα περιέχονται αρχεία για τους λογοτέχνες από τον 19^ο αιώνα μέχρι σήμερα, επιστολογραφία και τεκμήρια από τη ζωή τους (Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, χ.χ).

Εκτός από τα Αρχεία, υπάρχει το Τμήμα Ελληνισμού της Αιγύπτου, το Τμήμα Παραστατικών Τεχνών, Φωτογραφικό Αρχείο, Χάρτες και Εφημέρα. Σήμερα στεγάζεται στην Πλάκα, και δέχεται επισκέψεις κατόπιν ραντεβού(Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, χ.χ).

ΕΛΙΑ Θεσσαλονίκης

Το ΕΛΙΑ στο παράρτημα της Θεσσαλονίκης ιδρύθηκε το 1997 και διαθέτει Τμήμα αρχείων, Βιβλιοθήκη και Αναγνωστήριο. Περιλαμβάνει πλήθος ιδιωτικών αρχείων, εκ των οποίων τα περισσότερα σχετίζονται με την περιοχή της Βόρειας Ελλάδας, αρχεία λογοτεχνών, ιστορικά, εμπορικά και οικονομικά αρχεία, με πολεοδομικό και αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον, καθώς και αρχεία που σχετίζονται με την πολιτιστική και εκπαιδευτική δραστηριότητα της πόλης της Θεσσαλονίκης (Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, χ.χ).

Παράλληλα, συγκεντρώνει πλούσιο φωτογραφικό υλικό, κυρίως από δωρεές συλλεκτών, ιδιωτών και οικογενειών, στις οποίες περιλαμβάνονται δύο από τις παλαιότερες φωτογραφίες της πόλης, καθώς επίσης και πολλές φωτογραφίες από την πυρκαγιά του 1917. Υπάρχει και συλλογή προφορικών μαρτυριών από την εποχή της Αντίστασης και του Εμφυλίου Πολέμου (Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, χ.χ).

Η Βιβλιοθήκη της έχει περισσότερους από 15.000 τίτλους βιβλίων, καθώς και πολλούς τίτλους εφημερίδων και περιοδικών. Η ψηφιοποιημένη συλλογή τύπου περιέχει περισσότερες από χίλιες σπάνιες εφημερίδες και περιοδικά του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα, καθώς και συλλογή παράνομου τύπου (εφημερίδες της εποχής του 1940 και της Δικτατορίας των Συνταγματαρχών). Τέλος, στη συλλογή της περιλαμβάνονται τεκμήρια που σχετίζονται με τον κινηματογράφο, το θέατρο και τις πολιτιστικές εκδηλώσεις που έχουν πραγματοποιηθεί στην πόλη της Θεσσαλονίκης, καθώς και συλλογή ημερολογίων και εφημερών (Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, χ.χ).

Διατηρεί blog μέσω του οποίου παρουσιάζει τα τεκμήρια των συλλογών του, και είναι ανοιχτό για το κοινό σε καθημερινή βάση (Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, χ.χ).

Αίτια μετανάστευσης των κατοίκων της Σάμου

Η Ένωση της Σάμου με την Ελλάδα μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους, δημιούργησε συνθήκες για τους αγρότες του νησιού οι οποίες τους οδήγησαν στη μετανάστευση.

Οι κάτοικοι του νησιού τον 19^ο αιώνα ασχολούνταν με την αμπελοκαλλιέργεια. Στη συνέχεια όμως, η φυλλοξήρα, μια ασθένεια των κλημάτων, μείωσε τη ζήτηση των προϊόντων της αμπελουργίας στο εξωτερικό κι έτσι στράφηκαν στην καπνοπαραγωγή. Η παραγωγή όμως δεν ήταν σταθερή κι επιπλέον οι αγρότες αντιμετώπιζαν προβλήματα με τους εμπόρους οι οποίοι προσπαθούσαν να κερδοσκοπήσουν σε βάρος τους. Αγόραζαν λοιπόν προκαταβολικά την παραγωγή και καθόριζαν αργότερα τις τιμές ζημιώνοντας τους αγρότες. Επίσης, έδιναν δάνεια με υψηλούς τόκους σε αγρότες που είχαν χρεωκοπήσει και σε περίπτωση που αδυνατούσαν να τα αποπληρώσουν, έβγαιναν σε πλειστηριασμό τα χωράφια τους και διάφορα άλλα περιουσιακά τους στοιχεία (Χατζηαθανασίου, 2022).

Επιπρόσθετα οι αγρότες της Σάμου δεν μπορούσαν να μεταβούν για εργασία ή να προμηθευτούν ή να πουλήσουν τα προϊόντα τους στα μικρασιατικά παράλια που βρίσκονταν απέναντί τους. Οι Έλληνες που πήγαιναν εκεί για εργασία δολοφονούνταν. Στη Σμύρνη απειλούσαν τους εμπόρους και τελικά τους ανάγκαζαν να κλείσουν τα καταστήματά τους ώστε εγκατέλειπαν την πόλη και μετέβαιναν στη Σάμο. Όσους διέθεταν δικά τους ιστιοφόρα που μετέφεραν φορτία ή επιβάτες, τους συλλάμβαναν και τους πυροβολούσαν. Πριν την Ένωση με την Ελλάδα πολλοί Σαμιώτες εργάζονταν σε εποχικές αγροτικές εργασίες στη Μ. Ασία κι έτσι εξασφάλιζαν τα απαραίτητα σιτηρά για την επιβίωσή τους κάθε χρόνο. Μετά την Ένωση, αναγκάζονταν να αγοράζουν τα βασικά είδη διατροφής.

Με το ξέσπασμα του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου, οι έμποροι αγόραζαν τα αγροτικά προϊόντα σε εξευτελιστικές τιμές, έμεναν απούλητα, δεν υπήρχαν χρήματα και τα είδη πρώτης ανάγκης ήταν πολύ ακριβά, σχεδόν απρόσιτα. Αυξάνονταν διαρκώς οι άνεργοι και η πείνα τους θέριζε. Οργανώθηκαν συσσίτια για τους απόρους και η διανομή ψωμιού γινόταν με δελτίο.

Η καπνοβιομηχανία επίσης συνάντησε προβλήματα μετά την Ένωση καθώς επιβλήθηκαν σκληρά φορολογικά μέτρα. Το 1914 το ελληνικό κράτος είχε το αποκλειστικό δικαίωμα για το κόσσιμο του καπνού και τη συσκευασία του στις Νέες Χώρες. Για την είσπραξη του φόρου εφάρμοσε το σύστημα της ταινίας στις συσκευασίες καπνού. Επίσης, δεν μπορούσε πια να εισαχθεί καπνός από την Παλαιά Ελλάδα στις Νέες Χώρες και το αντίθετο. Καπνός δεν μπορούσε να εισαχθεί ούτε από το εξωτερικό. Επιβλήθηκαν δυσβάστακτοι όροι στις καπνοβιομηχανίες και στους

καπνοκαλλιεργητές με αρνητικό αντίκτυπο στις ίδιες τις βιομηχανίες και στους χιλιάδες εργάτες που απασχολούσαν. Τα μέτρα που επιβλήθηκαν εκτός από την καπνοβιομηχανία έπληξαν και τη βυρσοδεψία (Χατζηαθανασίου, 2022).

Παρόμοια προβλήματα αντιμετώπιζε και η οινοποιία. Όσο τα κρασιά της Σάμου είχαν ζήτηση στο εξωτερικό, οι έμποροι κρασιού μείωναν την ποιότητα για να ανταποκριθούν στην υψηλή ζήτηση και παράλληλα έδιναν χαμηλές τιμές στους παραγωγούς για να έχουν μεγαλύτερο κέρδος. Μετά την Ένωση επιβλήθηκε υψηλή φορολογία στα οινοπνεύματα ενώ η προμήθεια οινοπνεύματος ήταν περιορισμένη παρότι ήταν απαραίτητο για κρασιά που εξάγονταν ως βασική πρώτη ύλη για να παράγονται οινοπνευματώδη ποτά.

Το 1915 Έλληνες της Μ. Ασίας, λόγω των πιέσεων και βιαιοπραγιών από τους Τούρκους έφθασαν στη Σάμο η οποία εκείνη την περίοδο κατακλύστηκε από πρόσφυγες. Τους παρασχέθηκε περίθαλψη, διαμονή και συσσίτια παρά τις δύσκολες οικονομικές συνθήκες του νησιού. Στο νησί όμως, όπως χαρακτηριστικά ανέφερε ο τύπος της εποχής, η οικονομική δυσπραγία ήταν μεγάλη. Οι ντόπιοι δεν είχαν εργασία και η άφιξη των προσφύγων δημιούργησε διάφορα προβλήματα και ζητήματα δημόσιας ασφάλειας.

Η υποχρεωτική στρατολόγηση των Σαμιωτών στο μέτωπο της Μακεδονίας δημιούργησε επιπλέον προβλήματα. Οι οικογένειες των νέων που στρατεύονταν στηρίζονταν οικονομικά σε αυτούς κι έτσι αντιμετώπισαν σοβαρά οικονομικά προβλήματα παρά τις συνεχείς υποσχέσεις για οικονομική τους ενίσχυση (Χατζηαθανασίου, 2022).

Ένας ακόμη λόγος που ώθησε τους Σαμιώτες στη μετανάστευση είναι ότι μετά την Ένωση αισθάνονταν παραγκωνισμένοι και αδικημένοι από το ελληνικό κράτος. Οι εκπρόσωποι του κράτους δεν είχαν επαφή με τις παραδόσεις και την ιστορία του νησιού. Οι ελληνικές κυβερνήσεις αδιαφορούσαν, υπήρχε μεγάλη γραφειοκρατία, άδικα φορολογικά μέτρα και κακή διοίκηση σε οικονομικά θέματα. Μάλιστα οι ντόπιοι παρά την εμπειρία τους, συχνά παραγκωνίζονταν από δημόσιες θέσεις ενώ δεν έλειπαν και οι διοικητικές αυθαιρεσίες.

Όλοι αυτοί οι λόγοι ενίσχυσαν την επιθυμία των Σαμιωτών για μετανάστευση παρά το γεγονός ότι η Γενική Διοίκηση προσπάθησε να τους αποτρέψει ενημερώνοντάς τους για τις δύσκολες συνθήκες ζωής κι εργασίας που επικρατούσαν εκεί που θα

πήγαιναν. Παρά ταύτα, μέχρι την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, υπολογίζεται ότι περίπου 10.000 Σαμιώτες είχαν μεταναστεύσει στην Αμερική (Χατζηαθανασίου, 2022).

Περιεχόμενο του αρχείου

Το πρωτογενές υλικό στο οποίο βασίστηκε η έρευνα είναι το Αρχείο του Πλούταρχου Πανέρη στο οποίο περιλαμβάνονται επιστολές συγγενών μεταναστών από Αμερική και Αυστραλία. Το Αρχείο αποτελείται από έναν φάκελο και δυο υποφακέλους και η πρόσκτησή του έγινε το 1994. Ο τρόπος πρόσκτησης δεν είναι πιστοποιημένος, πιθανολογείται όμως ότι έγινε με αγορά, σύμφωνα με το δελτίο αρχειακής περιγραφής. Το αρχείο είναι ιδιωτικό και η ταξινόμηση των επιστολών έγινε χωριστά για κάθε σύζυγο-παραλήπτη, κατά αποστολέα και χρονολογικά.

Ο Πλούταρχος Πανέρης ήταν κτηματίας και έμπορος αποικιακών ειδών. Ζούσε στο Καρλόβασι της Σάμου και ήταν παντρεμένος με την Παρασκευή Μαρούκη-Πανέρη. Για την έρευνά μου επισκέφθηκα αρκετές φορές το Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης της Θεσσαλονίκης και μελέτησα τις επιστολές. Στον πρώτο υποφάκελο υπάρχουν επιστολές από την Αμερική. Εκεί είχε μεταναστεύσει η ανιψιά του Πλούταρχου Πανέρη, Άννα Γεωργίου, με τον σύζυγο και τα δυο παιδιά τους οι οποίοι ζούσαν στη Μασαχουσέτη όπως δείχνουν οι επιστολές. Τα γράμματα που στέλνει απευθύνονται στους θείους της Πλούταρχο και Παρασκευή Πανέρη και χρονολογούνται από το 1949 μέχρι το 1951. Επίσης, στον ίδιο υποφάκελο υπάρχουν επιστολές του Αθανασίου Παναγιωτόπουλου, φίλου του Πλούταρχου Πανέρη από Ρόδο.

Στον δεύτερο υποφάκελο οι επιστολές έχουν σταλεί από την Αυστραλία. Αποστολέας είναι η Ελισσάβετ Μαρούκη, αδελφή της Παρασκευής Μαρούκη-Πανέρη. Οι επιστολές χρονολογούνται από το 1929 μέχρι το 1937 και απευθύνονται στην αδελφή της Παρασκευή και στη μητέρα της. Σύζυγος της Ελισσάβετ ήταν ο Σταμάτης και στη Αυστραλία γέννησε μια κόρη που την ονόμασε Καλλιόπη. Στις επιστολές αναφέρεται άλλοτε ως Καλλιόπη και άλλοτε ως Πόπη. Η Ελισσάβετ Μαρούκη επέστρεψε στην Ελλάδα το 1937.

Οι υπόλοιπες επιστολές επίσης προέρχονται από την Αυστραλία. Τις έχει γράψει η αδελφή της Παρασκευής Μαρούκη. Απευθύνονται προς τις αδελφές της Ελισσάβετ Μαρούκη και Παρασκευή Μαρούκη καθώς και στις ανιψιές της. Σύμφωνα με τις

πληροφορίες που αναγράφονται στο λευκό αρχειακό δίφυλλο όπου υπάρχουν οι εν λόγω επιστολές, πρόκειται για αχρονολόγητες και ανυπόγραφες επιστολές, κάτι βέβαια που φαίνεται και στις ίδιες τις επιστολές. Πιθανολογείται ότι οι χρονολογίες των επιστολών είναι μετά το 1937 και μέχρι το 1953. Στις επιστολές της φαίνεται ότι η Ελισάβετ έχει επιστρέψει στην Ελλάδα. Από τη στιγμή που η επιστροφή στην πατρίδα έγινε το 1937, οι επιστολές αυτές λογικά εστάλησαν από το 1937 κι έπειτα.

Στο τέλος, υπάρχουν δυο επιστολές σταλμένες από την Αθήνα. Αποστολέας της μίας είναι η Γαρυφαλιώ, ανιψιά της Παρασκευής Μαρούκη στην οποία απευθύνεται και το γράμμα. Η άλλη έχει σταλεί από την Ευαγγελία, ξαδέλφη της Παρασκευής Μαρούκη και κόρη της νονάς της Ελισάβετ Μαρούκη.

Σημείωση: Η Ευαγγελία στο λευκό αρχειακό δίφυλλο που περιέχει τις ανυπόγραφες επιστολές αναφέρεται ως ανιψιά της Ελισάβετ και των άλλων δυο αδελφών της. Στις επιστολές όμως αναφέρεται ως ξαδέλφη.

Περίληψη επιστολών

Οι επιστολές από Αυστραλία έχουν σταλεί από τους συγγενείς της Παρασκευής Μαρούκη, συζύγου του Πλούταρχου Πανέρη. Η αποστολή των επιστολών χρονολογείται από το 1929 μέχρι το 1953. Στην Αυστραλία διέμενε ως μετανάστρια η Ελισάβετ, αδελφή της Παρασκευής. Η Ελισάβετ στέλνει επιστολές στην αδελφή της Παρασκευή και στη μητέρα της, μέχρι το 1937 οπότε και επέστρεψε στην Ελλάδα. Στα γράμματά της η Ελισάβετ αναφέρεται στη ζωή της στην Αυστραλία, στις σχέσεις που διατηρεί με άλλους Έλληνες μετανάστες και εκφράζει την έντονη νοσταλγία της για την πατρίδα καθώς και τη θλίψη της που αναγκάστηκε να την εγκαταλείψει. Μνημονεύει μάλιστα ακόμη και την ώρα του αποχωρισμού με τα αγαπημένα της πρόσωπα στο λιμάνι την ημέρα που έφυγε. Στις επιστολές της γίνεται λόγος και για την οικονομική βοήθεια που έστελνε στους συγγενείς της στην Ελλάδα, είτε χρηματική είτε με αποστολή δεμάτων. Επιστολές από την Αυστραλία εστάλησαν και από την άλλη αδελφή της Παρασκευής και της Ελισάβετ που είναι επίσης μετανάστρια στην Αυστραλία. Οι επιστολές αυτές εστάλησαν από το 1937 κι έπειτα, όταν δηλαδή η Ελισάβετ είχε επιστρέψει στην Ελλάδα και απευθύνονται στις αδελφές της Παρασκευή κι Ελισάβετ και στις ανιψιές της. Στις επιστολές εκφράζει την ανησυχία της για την υγεία της Ελισάβετ καθώς αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα. Αναφέρεται σε περιουσιακά θέματα της Ελισάβετ που θα μπορούσαν να της

αποφέρουν χρήματα και της προτείνει να πουλήσει το σπίτι που διέθετε στην Αυστραλία. Κάνει συχνές αναφορές σε δέματα που στέλνει στις αδελφές της και ζητά από την Παρασκευή να της στέλνει περιδικά κι εφημερίδες ώστε να μαθαίνει τα νέα της πατρίδας. Πληροφορεί μάλιστα στις επιστολές της ότι κάποιοι συγγενείς τους, μετανάστες στην Αυστραλία, έχουν προοδεύσει οικονομικά κι έχουν αποκτήσει αξιόλογες περιουσίες. Προτρέπει την αδελφή της Παρασκευή να ζητά βοήθεια από συγγενείς όταν υπάρχει ανάγκη και σχετικά με την ανιψιά της Καλλιόπη, κόρη της Ελισάβετ, προτείνει ότι μια καλή λύση για το μέλλον της θα ήταν η μετανάστευση σε Αμερική ή Αυστραλία. Αναφέρεται και σε οικονομικές δυσκολίες που αντιμετωπίζει η ίδια καθώς οι συνθήκες ζωής εκεί δεν είναι εύκολες. Τέλος, δεν παραλείπει να εκφράζει την ανησυχία της για την υγεία της αδελφής της Ελισάβετ, η οποία τελικά έφυγε από τη ζωή το 1953.

Η Άννα Γεωργίου ήταν ανιψιά του Πλούταρχου και της Παρασκευής Πανέρη, με καταγωγή από τη Σάμο. Ήταν μετανάστρια στην Αμερική με την οικογένειά της και από εκεί στέλνει επιστολές στους θείους της που ζουν στη Σάμο. Οι επιστολές χρονολογούνται από το 1949 μέχρι το 1951. Στις επιστολές της η Άννα καταγράφει τη ζωή της στην Αμερική, τα προβλήματα και τις συνήθειες της καθημερινότητας της ίδιας και της οικογένειάς της. Αναφέρεται στις δυσκολίες εύρεσης σπιτιού και στις οικονομικές δυσκολίες που αντιμετωπίζουν ως μετανάστες ώστε με δυσκολία ανταποκρίνονται στις ανάγκες τους. Φτάνουν μάλιστα κάποιες φορές να πουλήσουν την ακίνητη περιουσία τους στην πατρίδα γιατί χρειάζονται τα χρήματα στην Αμερική. Κάνει λόγο για τα προβλήματα υγείας της καθώς και για την πρόοδο των παιδιών της στο σχολείο. Επίσης, αναφέρεται σε αποστολή δεμάτων με είδη διατροφής που στέλνει στους θείους της, κάτι που δείχνει τη βοήθεια που έστελναν οι μετανάστες στους οικείους τους στην πατρίδα. Σε κάθε επιστολή της ρωτά για τα δικά τους νέα στη Σάμο κι εύχεται να είναι όλοι καλά. Τους πληροφορεί ακόμη για νέα που αφορούν άλλους Έλληνες συμπατριώτες τους στην Αμερική, τους οποίους γνωρίζουν και οι θείοι της. Δεν παραλείπει τέλος, να εκφράζει τη δυσαρέσκειά της για το γεγονός ότι βρίσκεται μακριά από την πατρίδα και δείχνει τη νοσταλγία και τη λύπη της.

Αρχειακά τεκμήρια της παρουσίας απόδημων Ελλήνων σε Αμερική και Αυστραλία από τις αρχές του 20ού αιώνα μέχρι το 1967

Χρονολογικά προηγούνται οι επιστολές που βρίσκονται στον δεύτερο υποφάκελο του αρχείου και έχουν σταλεί από την Αυστραλία. Εκεί είχαν μεταναστεύσει συγγενείς

της Παρασκευής Μαρούκη, συζύγου του Πλούταρχου Πανέρη. Οι επιστολές έχουν σταλεί της περίοδο 1929-1953. Το διάστημα 1929-1937 η Ελισσάβετ Μαρούκη, αδελφή της Παρασκευής, βρίσκεται στη Μελβούρνη της Αυστραλίας ως Ελληνίδα μετανάστρια και στέλνει επιστολές στην αδελφή της Παρασκευή και στην μητέρα της. Το έτος 1937 η Ελισσάβετ επέστρεψε οριστικά στην Ελλάδα.

Σε επιστολή προς την αδελφή της Παρασκευή τον Δεκέμβριο του 1929, την πληροφορεί ότι κάποια συμπατριώτισσά τους και πιθανόν φίλη της, Αργυρώ, βρήκε καλή δουλειά και σπίτι στο Σίδνεϋ και την έχει καλέσει να περάσει μια εβδομάδα εκεί μετά το κλείσιμο των σχολείων. Διαβεβαιώνει την αδελφή της ότι αν στο διάστημα της απουσίας της φτάσουν γράμματα από Ελλάδα, θα βρίσκονται σε ασφαλές μέρος και θα τα βρει όταν επιστρέψει. Πράγματι, στις πληροφορίες που δίνονται από τον Δαμανάκη (Δαμανάκης, χ.χ.), αναφέρεται ως τρόπος ψυχαγωγίας αλλά και διατήρησης των συσφικτικών σχέσεων μεταξύ των Ελλήνων οι επισκέψεις και εκδρομές των μεταναστών σε σπίτια συμπατριωτών τους.

1. «16 Δεκεμβρίου 1929

Αγαπητή μου Παρασκευή,

Είμεθα όλοι καλά. Γιά τό μαγαζί δέν μάς δώσανε απάντησιν. Μετά τάς τελευταίας ενεργείας μας φαίνεται θά μάς τό αφήσουνε.

Η Κυρία Αργυρώ στό Σίδνεϋ επέτυχαν καλή δουλειά καί σπίτι - (μέ καλούνε) – μετά μίαν εβδομάδα που κλείνουν τά σχολεία θά πάω μέ τήν Λένα. Δέν ξέρω πόσον θά μείνω εκεί, γι' αυτό όσα γράμματα μού στείλεις νά είναι απλά καί λίγα λόγια, μήν ανησυχής όμως γιά όσα μού στείλεις διότι η Δ. θά τά κλειδώση καί θά μού τά παραδώση ασφαλώς άμα γυρίσω.

Όλους φιλώ -ιδιαιτέρως εσένα γλυκιά μου αδελφούλα,

θά πάω λίγο νά ξαπλώσω καί αναπαυθώ.

Η αδελφούλα σου Ελισσάβετ»

Παραμονές του Πάσχα του 1931 στέλνει γράμμα στη μητέρα της όπου της εύχεται να περάσει ωραία τις άγιες μέρες. Τη διακατέχει όμως μια νοσταλγία έντονη για την πατρίδα της και αναφέρει στη μητέρα ότι πέρασαν κιόλας 9 χρόνια αφότου άφησε την πατρίδα. Άρα, η Ελισσάβετ μετανάστευσε το 1922. Έτος κατά το οποίο η Ελλάδα έζησε την πρωτοφανή τραγωδία της Μικρασιατικής Καταστροφής. Η καταστροφή

του 1922 μετέβαλε τελείως τα δεδομένα της ελληνικής κοινωνίας και οικονομίας. Μετά την καταστροφή έφτασαν στην Ελλάδα 1.230.000 Έλληνες πρόσφυγες και 45.000 Αρμένιοι. Αυτό το κύμα ανέτρεψε όλες τις ισορροπίες της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας (Δάλκος-Κυρκίνη, 1999). Οι πρόσφυγες έπρεπε να αποκατασταθούν επαγγελματικά και στεγαστικά, ενώ την ίδια ώρα η Ελλάδα δεν ήταν μια εύρωστη χώρα ώστε να μπορεί να ανταποκριθεί με άνεση σε κάτι τέτοιο. Οι πρόσφυγες αποτελούσαν απειλή για τους γηγενείς από κάθε άποψη, πόσο μάλλον στο θέμα της εργασίας. Είχαν απόλυτη ανάγκη για δουλειά και αποτελούσαν φθηνά εργατικά χέρια. Επίσης, πολλοί από αυτούς είχαν εξειδικευμένες γνώσεις σε αντίθεση με τους ντόπιους. Το τεράστιο κύμα προσφύγων δημιούργησε ακόμη περισσότερα οικονομικά προβλήματα στην Ελλάδα από όσα είχε ήδη κι έτσι αρκετοί ήταν οι Έλληνες που εκείνη την περίοδο στράφηκαν προς τη μετανάστευση ελπίζοντας σε μια καλύτερη ζωή. Η Ελισάβετ, θυμάται στο γράμμα της την ημέρα και ώρα της αναχώρησής της για την ξενιτιά και μνημονεύει τα συγγενικά και φιλικά πρόσωπα που ήταν κοντά της για να την αποχαιρετήσουν. Αυτή η αναφορά μαρτυρεί πόσο της λείπουν οι δικοί της άνθρωποι και πόσο σκέφτεται και νοσταλγεί την πατρίδα της στην ξενιτιά όπου έχει βρεθεί.

2. «1 Απριλίου 1931

Αγαπητή μου μητέρα σέ φιλώ.

Είμεθα όλοι καλά, αυτό ποθώ και διά σάς μετά τής Σοφίας.

Σού εύχομαι τό εγγίζων Πάσχα μέ υγεία και χαράν.

Χαίρομαι καλή μου μητερίτσα που διατηρήσαι στή ζωή, πολλά υπέφερες και υποφέρνεις. Τί αρρώστειες πιά ήταν αυτές Τσιμπλάκι μου!!

Πάντα σ' ενθυμούμαι και λαχταρώ ωσάν νά' φυγα χθές από κοντά σάς. Εκλεισαν 9 εννέα χρόνια μητέρα μου. Ποτέ δέν λησμονώ τήν ώρα τού αποχωρισμού στό λιμάνι, που από τήν συγκίνησιν τού κόσμου μπήκα στή βάρκα κι εσύ μου φώναζες, (Καλέ Αλισαβάκι μου ξέχασες νά μέ χαιρετήσης) και η βάρκα γύρισε πίσω γιατί είχε μόλις ξεκινήσει και βγήκα και σουκαμα και μετάνοια! Θυμάσαι και μέ σταύρωσες κιόλα!

Η Παρασκευή φορούσε τή μαύρη γούνα και εστέκετο στόν μώλο. Πώς ξεχώριζε, τί μεγαλοπρεπή που ήταν κι έκλαιε μέ τό μανδηλάκι της. Τό βαπόρι έστριβε και φαινόταν τόσο καλά όλα, ουδέποτε στή ζωή μου θά τά ξεχάσω όλα αυτά. Η καλλίστη και ανεκτίμητη θεία Ευτέρπη που' χε κουραμπιέδες σ' ένα

*ταπεράκι ετοιμάση, τί λυπημένη που 'ταν. Νά πιό κει η Ευαγγελίτσα, Μαρία μετά
τά κουλουράκια της, νά οι ωραίες ανθοδέσμες Χαρίκλειας καί Μαρίας,
δεσποινίδες Σιδέρη, Μηστάκη.*

*Άς είναι καλά ο κόσμος, νά ο ιατρός Μανταφ. θά τιμήσης τό Σαμιακόν όνομα,
όταν τόν αποχωρίστηκα. Η θεία Κατερινιώ μ' έρανε κουφέτα.*

Δέν ξέρω γιατί μούρθανε όλα στό νου τωραδά.

Τσιμπλάκι μου σέ φιλώ καί τήν Σοφίαν, θεία Ευτέρη, Πλούτον.

Η κόρη σου Ελισσάβετ»

Σε επιστολή που στέλνει στην αδελφή της στις 30 Απριλίου 1931 της αναφέρει ότι η πεθερά της εκφράζεται άσχημα, όπως μαθαίνει, για την ίδια και τον σύζυγό της Σταμάτη γιατί δεν στέλνουν συχνά χρήματα από το εξωτερικό στην οικογένεια. Αυτό όπως φαίνεται από τον τόνο που γράφει το γράμμα, ότι είναι κάτι που την στενοχωρεί. Προσπαθεί να δικαιολογηθεί, λέγοντας ότι τα πράγματα εκεί που ζουν δεν είναι εύκολα και οι ίδιοι προσπαθούν όσο μπορούν να βοηθούν τους ανθρώπους τους στην Ελλάδα. Τέλος, την πληροφορεί ότι στις 8 Ιουνίου φτάνουν στην Αυστραλία δυο γνωστοί τους Έλληνες με τα παιδιά τους και σχολιάζει ότι: «...μαζεύονται πάλιν όλοι εδωνά πούχαν αραιώσι σχεδόν όλοι οι παλαιοί Έλληνες...». Με τα λόγια αυτά της Ελισάβετ πιστοποιούνται οι βιβλιογραφικές αναφορές της Ξανθοπούλου-Κυριακού (Ξανθοπούλου-Κυριακού, 2004), σύμφωνα με την οποία κάποιοι από τους Έλληνες μετανάστες, είχαν επιστρέψει στην πατρίδα κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου. Δυστυχώς όμως, η κατάσταση που βρήκαν εκεί τους απογοήτευσε και αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν ξανά, εγκαταλείποντας για δεύτερη φορά την πατρίδα τους.

3. «30 Απριλίου 1931

Αγαπημένη μου αδελφή σέ φιλώ.

*Είμεθα όλοι καλά αυτό ποθώ καί είς εσάς όλους. Έλαβε ο Σταμ. τό γράμμα σου.
Τί γράμματα καί τί σοφία ήτανε πιά αυτή μέσα στό μυαλό σου, τί έκφρασες καί
τί αίσθημα. Φαίνεται ο Θεός σ' έπλασε γιά νά βοηθής καί προστατεύης τούς
πλησίον σου. Χάρηκε ο Στ. καί συνάμα λυπάται που δέν μπορούμε ναρθούμε
μαζί, ή άν φτιάζουμε λίγο τά πράγματα καί πουλήσουμε τό ένα, πως ποθεί καί
νοσταλγεί, μά έχει καί δίκαιο, ο κατακουρασμένος καί δωρημένος κάθε
αναπυχή άνθρωπος τό αυτό αδελφή μου.*

*Η αν δεν μπορέσουμε νά τό πουλήσουμε έως τού χρόνου εγώ, αλλά αμφιβάλλω
όποταν τότε καί η μητέρα μας δεν θά ζει ίσως. Τό νόμισμα εξακολουθεί
πεσμένον έξω, καί παρ' όλας τάς υπενθυμίσεις μου, δεν έστειλε κατά τό σύνηθες
στήν πεθερά μου, οπότε έμεινε νά πάρης απ' αυτού αντίτιμον δραχμών 5£ καί
νά τής δώσης μέ εσώκλειστον τού Στ. πρός εκείνην πράγμα τό οποίον δεν
πολυθέλω διότι σκέψου πως θ' ανοίξη τό στόμα τής Σοφούλας που δεν
εστάλησαν κατευθείαν κ.τ.λ. διότι σ' αυτό τό διάστημα δεν έπαυσε (αλλ' επειδή
έχω πολύ πιο πολύ υποφέρει από άλλον) δεν μέ λύπησε καί πολύ, είχε
υβρισκώτατο γράμμα πρός τά παιδιά πρό καιρού εκ μέρους τής πεθεράς μου
υβρίζουσα για τήν σιωπήν των, αλλού γράφετε κ.τ.λ. εγώ σάς φαρμάκωσα;
νηστικές σάς άφησα; τί σάς έκαμα; μεγάλην σελίδα ολόκληρη, άλλος δεν τήν
αφήνη, δηλ. εγώ. Η νύφη μου είνε ζένο μπάλωμα καί άς μή μού γράφη. Η
μητέρα φαίνεται χαρούμενη, τά γράμματα τών παιδιών το 'πε καί τ' άκουσαν
κ.τ.λ. Τού είπα νά εξηγηθή στόν (δυσανάγνωστη λέξη) ότι λόγω τού νομίσματος
δεν έδωσε ακόμη κ.τ.λ. διότι τώρα αυτές θά νομίζουν ότι θύμωσα μέ τό γράμμα
καί τόν ημπόδισα κι άς ενεργώ καί τού θυμίζω πρό 2 μηνών, ότι έως τέλους
ηθέλησα αυτό τό μέσον. Είναι πρωί άμα σηκωθή νά ιδώ θά γράψη; Ο Π. ή Τρ.
καί δύο τέκνα των φθάνουνε στάς 8 Ιουνίου μαζεύονται πάλιν όλοι εδωνά
πούχαν αραιώσει σχεδόν όλοι οι παλαιοί Έλληνες...»*

Σε μια ακόμη επιστολή που στέλνει στην μητέρα της στην αρχή του έτους 1932, επιβεβαιώνει και πάλι, πόσο προσπαθούσαν να βοηθήσουν οικονομικά τους συγγενείς τους οι μετανάστες. Προτρέπει την μητέρα της όποτε χρειάζεται χρήματα να παίρνει από αυτά που έχει η Ελισσάβετ στην τράπεζα ώστε να μην στερείται. Τέλος αναφέρεται σε ένα φιλικό ζευγάρι συμπατριωτών, την Βασ. και τον σύζυγό της Χρήστο. Όπως γράφει ο Χρήστος έχει δική του επιχείρηση αλλά επειδή τη διοικεί με σπατάλη η γυναίκα του δεν μπορεί να στείλει αρκετά χρήματα στους δικούς της στην Ελλάδα. Στις βιβλιογραφικές αναφορές των Clogg (Clogg, 2004) και Δαμανάκη (Δαμανάκης, χ.χ.), αναφέρεται ότι κάποιοι από τους Έλληνες μετανάστες στην Αυστραλία, άνοιγαν δικά τους καταστήματα με χαμηλό ενοίκιο. Συνήθως απαιτούνταν στοιχειώδεις γνώσεις σχετικά με τη δουλειά και την αγγλική γλώσσα κι έτσι μπορούσαν να ανταποκριθούν χωρίς ιδιαίτερες δυσκολίες.

4. «21 Ιανουαρίου 1932

*Αγαπητή μου μητέρα σέ φιλώ,
Είμεθα όλοι καλά, αυτό επιθυμώ και είς σάς μετά τής Σοφίας. Εσωκλείστως
μητέρα σου στέλνω μίαν Αγγλικήν λίραν τήν οποίαν ηγόρασα αντί 30 σελινιών
από τήν Τράπεζαν διότι ανησυχώ. Δέν γνωρίζω άν επήρες από τού αυτού
χρήματά μου ως σάς έγραψα. Απ' εδώ μητέρα ως και άλλοτε σάς έγραψα δέν
μπορώ νά στείλω διότι στοιχίζει διπλά, είνε κομμένο τό νόμισμα Στο
εξωτερικόν. νά παίρνετε από αυτού τακτικά, αφού μητέρα άλλον πόρον ζωής
δέν έχεις δέν είνε φρόνιμον και αισθηματικόν για μένα νάχω αυτού χρήματα και
σύ νά στερήσαι. Αν μητέρα ως άνθρωπος εκλήθης πριν από μένα, τί τότε θά μ'
ελκύει για νά ρθω στη Σάμο πιο σύντομα; Ώστε εν τοιαύτη περιπτώσει τά
χρήματα δέν είνε αναγκεία αμέσως, ή μή εν τώ μέλλοντι, και επειδή δέν έχω
παιδί πρέπει νάχω ένα καταφύγιον. Είσαι αρκετά έξυπνη και πεπειραμένη
γυναίκα νά κρίνης βαθιά τά κατ' εμέ, αλλά μητέρα αφού έχω σήμεραν αυτού
χρήματα δέν είνε ωραίο εσύ νά στερήσαι. Καθ' εβδομάδα ν' αποσύρετε
χρήματα, δέν ξέρω πόσα είνε αυτού δραχμάς εγώ νά υπολογίσω νά σάς ορίσω.
Ήμουνα μέ τή Λένα για αλλαγή στης Βασ. για 8 μέρες, τούτο ευχαριστεί και τόν
Χρήστο υπερβολικά διότι μ' αγαπά κι εκτιμά ιδιαιτέρως από ότι οίδα και
ηγνώσα η Β. δέν μπορή νά στείλῃ πιο πολλά, διότι ο Χ. μέ τίς δουλειές του και
μέ τους τόσους υπαλλήλους που διατηρεί/σχεδόν αχρήστους τήν ημέραν διότι τό
μαγαζί δουλεύει μετά τά μεσάνυχτα μόνον, έχει έξοδα (δυσανάγνωστη λέξη) και
δέν πείθεται ν' αλλάξῃ τόν τρόπον που διευθύνει και εργάζεται τό μαγαζί ούτως
ώστε αφαιρεθέντος τού ημίσεως προσωπικού και αχρήστου νά μπορή νά δίδει
πιο μπόλικο χαρτζιλίκι τής γυναίκας του και ο Στ. κι εγώ τού μιλάμε ίσως κι
αλλάξῃ τρόπον τού μαγαζιού.*

Είμαι καλά, περνώ καλά, αυτό ποθώ και είς σάς. Τά παιδιά Σταμ. σας φιλούνε.

Η κόρη σου

Ελισσάβετ μέ φιλιά!»

Στην επιστολή που στέλνει η Ελισσάβετ τον Νοέμβριο του 1934 απευθύνεται στον
γαμπρό της Πλούταρχο και εύχεται την επόμενη χρονιά να γιορτάσουν όλοι μαζί τα
Χριστούγεννα. Τον παρακαλεί δε, να αφήσει την Παρασκευή να κάνει ένα ταξίδι με
έξοδα της Ελισσάβετ. Η ίδια η Παρασκευή δεν θέλει να βάλει την αδελφή της σε
έξοδα, η Ελισσάβετ όμως δεν υπολογίζει τα έξοδα γιατί γνωρίζει ότι ένα ταξίδι θα

έκανε καλό στην αδελφή της. Κι εδώ φαίνεται για μια ακόμη φορά η οικονομική βοήθεια και το ενδιαφέρον των μεταναστών προς τις οικογένειές τους. Η Ελισάβετ στο τέλος του γράμματος αναφέρεται σε ένα μωρό που φαίνεται πως είναι το δικό της. Στην Αυστραλία, συνεπώς, γέννησε την κόρη της Πόπη.

5. «Melbourne 8 Νοεμβρίου 1934

Αγαπητέ αδελφέ Πλούταρχε,

Τό πλησιάζον νέον έτος σάς εύχομαι οικογενειακώς μέ υγείαν καί χαράν καί τού χρόνου νά τό ιωρτάσωμε μαζί πλέον.

Σήμερον γράφω καί πρός τόν συμπέθερον Μανώλην γιά τόν οποίον η Παρασ. μού γράφει πολλά καί καλά ώς καί ο Σταμάτης, τουλάχιστον νάχη τήν καλήν παρηγοριά καί συντροφιά, αφού έχη τόσες άλλες λύπες καί καταλαβαίνω, άν καί κανείς ποτέ δέ μ' αναφέρη τίποτα γιά νά μή λυπούμαι! Τήν ξέρεις δά τί φιλότιμο έχη καί τί κουράγιο νά ευχαριστή τούς άλλους, κι άς βλάβη καί κουράζη τόν εαυτό της! Μία δουλίσσα γιά σένα θά μετρίαζε τή θέσι της αλλά πούντηνε; Άμα ημείς έλθωμε τά πάντα θά προσπαθήσωμε γιατί καί ο Σταμάτης (παραλείπω εδώ τήν Σαμιακήν κοινωνίαν που μέ τό δικό της όνομα κι εγώ στηρίχθηκα) τήν εκτιμώ κι αγαπώ μεγάλως, διότι καί στά παιδιά του στάθηκε σάν μητέρα τρυφερή, καί στή μητέρα μας εφέρθη ασύγκριτα, γι' αυτό θέλαμε ένα ταξειδάκι που θά βοηθούσε τήν υγεία τής ψυχής της. Θά ζωντάνεβε κυριολεκτικά, δέν σου ζητώ τήν άδειαν καλέ μου αδελφέ γιατί ξέρω πως τής τήν δίδεις, όχι ότι μάς περισσεύουν αλλά νομίζω ότι μ' αυτό θά τήν ανακουφίζαμε! Αι ευκαιρίαι δέν λείπουν καί από τήν Ελλάδα καί ενταύθα δέν θά στεναχωτείτο στό ταξίδι, μού γράφει ότι δέν τ' αποφασίζη γιά νά μή μάς εξοδεύση, καί λυπάται νά σ' αφήση. Τί κουράγιο όμως θά σου είπω ένα μυστικό αγαπ. Πλούταρχε ακούς; Εγώ νάμουνα θά τόν άφηνα τόν άνδρα μου γιά μία τέτοια περιήγησι που τής προσφέρεται, πρέπει νά σαι υπερήφανος γι' αυτό. Μάς γράφης τήν απόφασίν σας ε;

Η Σοφία πιά χειροτερεύει, τί ατυχία όσο φοβούμαι μή χειροτερεύση η υγεία τής Παρασκευής ή καί νά γίνη κακό....

Η Δέσποινα Μαρουδιώ σου φιλούν τό χέρι.

Τό baby μεγαλώνη, θηρίον, μεζέ, φαί καλό, γάλα μετά κόπου, τί υπηρεσία ατελείωτη, μόλις υποκλέπτω στιγμές πρέπει νά γράψω!

Ο Σταμάτης σάς χαιρετά όλους.

Σέ φιλώ, η αδελφή σου

Ελισσάβετ Στ. Μαρούκη»

Οι υπόλοιπες επιστολές προέρχονται επίσης από την Αυστραλία. Τις έχει γράψει η αδελφή της Ελισάβετ και Παρασκευής Μαρούκη. Απευθύνονται στις αδελφές της Ελισάβετ και Παρασκευή καθώς και στις ανιψιές της. Είναι ανυπόγραφες και αχρονολόγητες. Με τις συχνές ερωτήσεις όμως, που κάνει στην Παρασκευή για την υγεία της Ελισσάβετ, γίνεται κατανοητό ότι γράφτηκαν μετά το 1937 δεδομένου ότι η Ελισσάβετ το 1937 επέστρεψε στην Ελλάδα.

Σε επιστολές προς την αδελφή της Ελισάβετ, την παροτρύνει να πίνει βότανα και να βάζει έμπλαστρα στη μέση. Όπως γράφει, η Ελισάβετ δεν είναι καλά στην υγεία της και δεν μπορεί να αγοράσει φάρμακα γιατί είναι πολύ ακριβά. Γι' αυτό της προτείνει να πίνει βότανα και να κάνει βόλτες στην εξοχή, προσέχοντας την υγεία της, καθώς έχει μικρό παιδί που την χρειάζεται. Στην αμέσως επόμενη επιστολή, της προτείνει να φυτέψουν μαζί με την Παρασκευή και τον Πλούταρχο δέντρα, φυτά, λαχανικά και λουλούδια στον κήπο του σπιτιού στο Καρλόβασι. Να φτιάξουν ένα ωραίο αγρόκτημα και να το καλλιεργήσουν.

6. *«Αγαπητή Μου αδελφή Ελισάβετ. Σού έγραψα και πρό εβδ. Σού γράφω καιί πάλιν. Σέ σκέπτομαι πολύ. νά πίνης βότανα. τό φλασκούνη είναι σπουδαίο φάρμακο για τό στομάχι. επίσης ηδίοσμος (διόσμος) μέ λίγη κόλλα τού κολλαρίσματος ανεκατωμένος (δηλ. αφού θά σερβίρης τό διόσμο θά λυώσης κατόπιν μέ λίγο νερό χλιαρό, ή κρύο λίγη κόλλα καιί θά τήν ρίξης μέσα στοί φλιτζάνι.) λίγο καλό αγνό κονιάκ. καιί ένα έμπλαστρον πρακτικό στή μέση. διά τήν ακράτειαν τών ούρων. εάν δέν υπάρχουν έτοιμα δύνασθε νά κάμητε ένα πρακτικό. τό έχω ακούσει αλλά δέν τό ενθυμούμαι. ακριβώς εξετάσετε πώς γίνεται. ίσως νά γνωρίζη κανείς. (Σέ ένα χονδρό χαρτί θά κάμητε οπές. καιί θά τό αλείψητε μέ λιβάνι· κερι· μαστίχα κ.τ.λ.) τί άλλα δέν ενθυμούμαι. καιί θά τό βάλης στή μέση Σου. πώς θά τό βγάλης κατόπιν; δέν ενθυμούμαι. ερωτήσατε. αφού δέν υπάρχουν φάρμακα (όπως γράφ«ετε) καιί νά υπάρχουν είνε ακριβά, νά καταφεύγετε είς τά βότανα (πού είναι καιί πιο φυσική θεραπεία) καιί η αψιθιά (ζεφύρι) σπουδαίο φάρμακο. καιί όχι δύσκολο νά ευρεθί διότι είνε είς τήν Πόλιν μέσα είς τούς κήπους. νά τό πλύνης καλά καλά· καιί νά βράσης νά πίνης. μή*

αμελήσης. φρόντισε καλά τήν υγείαν Σου. έχεις παιδί ανήλικο. νά εξέρχεται καθ' ημέραν πρό παντός είς εξοχάς.»

7. «Ελισάβετ αγαπημένη.

Πώς δέ εφρόντισες τόσα χρόνια νά φυτέψεις δέντρα καρποφόρα: Θά είχε τώρα ένα ωραίο ελαιώνα. Σού τό έγγραψα καί άλλοτε καί μόνες δύνασθε νά ρίπτετε κουκούτσια φρούτων στή Γή καί όταν φανούν καί μεγαλώσουν νά φέρης ειδικόν εργάτην νά τά εμβολιάση.

Φρόντισε, μόνες σας μέ τόν Πλ. δύνασθε νά σκάψητε ολίγον καί νά φυτεύετε δενδράκια άγρια καί ήμερα. Φυτά, άνθη, θαμνώδη, δενδρολίβανο, δάφνες, μυρτιές κ.τ.λ. Δάφνη γιά λούσιμο, ελαία γιά λάδι.

Νά ήμουν εγώ αυτού νά έβλεπες πως θά σου τό καλλιεργούσα καί κάθε εποχής τά λαχανικά, λίγες φασόλες, λίγα κουκιά. Νά ρίξετε στή Γή κτλ. φακή, άνθη, τούς ωραίους μυρωδάτους βασιλικούς. Δύνασθε μόνες σάς μια κληματαριά όσο διάστημα εμείνατε εκεί ηδύνασθο μόνες σας να το καλλιεργήσητε. Τώρα θά ήτο ένα ωραίο αγρόκτημα, νερό έχει; Ευλογημένη, αμέσως εν όσω ήτο καί ο μακ. αυτού έπρεπε νά βάλλητε άφθονα ελαιόδεντρα καί καρποφόρα δέντρα. Τί κρίμα, από τέτοιες ωραίες ιδέες δέν γνωρίζης τίποτε. Είναι ακόμη καιρός φρόντισε πρό παντός ελαιόδενδρα γιά τό παιδί σου. Μήν τό αμελήσης.»

Η υγεία της Ελισάβετ είναι επιβαρυνμένη και η αδελφή της εκφράζει τη θλίψη και την ανησυχία της, δηλώνοντας πόσο πολύ αγαπά τ' αδέρφια της. Πιθανόν, θέλουν να πουλήσουν κάποιο οικογενειακό οικόπεδο και ως πιθανοί αγοραστές αναφέρονται κάποιοι συγγενείς του με το όνομα Ιγγλέζη. Η αδελφή της Ελισάβετ, την προτρέπει να τους στείλει γράμμα.

8. «(Αγ. Παρ. τής αγ. Μαρίνης), τό ωραίο εκκλησάκι τής πατρίδας μας.

Δέν δύναμαι νά παρηγορηθώ διά τήν τόσο επισφαλή υγείαν τής Ελ. δέν είμαι καί τής ψυχής γυναίκα καί αγαπώ πολύ τά αδέρφια μου καί δέν θέλω νά πεθάνουν (Έλεγε η μαμά της δέν εσκέπτετο ότι θά τό ήκουα εγώ), δέν λησμονεί άν καί λήθης νά πιεί τό νερό. Συγχωρεί αλλά δέ λησμονεί. Αγ. Αθώα αδελφούλα μου δέν γράφης κανένα γράμμα είς τούς συγγενείς μας Ιγγλέζη; Πάντοτε ήθελαν τό

οικόπεδόν μας. Φρόντισε, βάλε και μία πινακίδα (πωλείται) ίσως ευρεθή κανείς και τό αγοράσει. Δέν θά χάσης τίποτε. Γράψε και στήν Κ. Νέγρη, ίσως σέ βοηθήση. Η υγεία μου θαυμασία, νά είσαι ήσυχος. Ψύχος δριμύτατον. Θ' αργήσω νά γράψω. Σύ μή γράφης συχνά.

Σάς φιλώ.»

Σε επιστολή στις 15 Ιουλίου προς την Παρασκευή, η αδελφή της αναφέρει ότι κάποια γράμματα που είχε στείλει πιθανόν να χάθηκαν. Μάλλον, λοιπόν, ήταν συχνό φαινόμενο να χάνονται γράμματα και δέματα που έρχονταν από τόσο μακριά. Προσπαθεί να την πείσει να μην βγάλει την Ελισάβετ από το σπίτι ώστε να μεταφερθεί σε άλλη περιοχή για να αναρρώσει παρά να κάνει φυσική θεραπεία με περιπάτους και μικρά ταξίδια. Εκφράζει την αντίθεσή της ως προς την πώληση του κτήματος στο Ποτάμι, κάτι που δεν θέλει ούτε η ίδια η Ελισάβετ. Θεωρεί πιο σωστό να πουλήσει η Ελισάβετ το σπίτι που έχει στην Αυστραλία και με τα χρήματα που θα λάβει να επισκευάσει το σπίτι στο νησί. Φαίνεται έτσι, ότι η Ελισάβετ είχε καταφέρει να αγοράσει δικό της σπίτι στη Μελβούρνη.

9. «15 Ιουλίου

Αγαπητή μου αδελφή Παρασκευή είνε η ονομαστική σου εορτή αυτό τό μήνα. Πόσες αναμνήσεις, (χρόνια πολλά). Έγραψα πρό ημερών αλλά γράφω και πάλιν διότι πιθανόν νά χαθούν και πάλιν τά γραμ. μέ βαθειά οδύνη έμαθα τήν ασθένειαν τής αγ. μας Ελισσάβετ και ουδένα τρόπον εγκρίνω νά φύγη από τό σπίτι. Δέν έχει τίποτε. Και εδώ πρό ετών ήτο έτσι και εγώ τήν έκαμα καλά. Φυσικήν θεραπείαν νά κάμη, εξοχάς, μικρά ταξείδια και περιπάτους. Τά έγγραφα λεπτομερώς σέ προηγ. γράμμα μου, εάν βγάλης τήν ετοιμοθάνατη αδελφή μας από τό σπίτι και τήν στείλης αλλού δέν θά σού γράψω πλέον. Διά καλόν τής βέβαια προσπαθής αλλά η ιδέα σου είνε πολύ λανθασμένη. Δίκαιο έχη η εξ'αδ. Βασλεμέ είς ό,τι σού γράφη. Όταν δω ότι δέν έλαβες τό προηγ. πρό εβδομ. γραμ. τότε θά επαναλάβω άλλοτε, ό,τι σού έγγραφα δι' αυτήν. Επαναλαμβάνω δέν εγκρίνω νά πουληθή τό κτήμα στό Ποτάμι. Όχι, όχι, και παρά τήν θέλησίν της μάλιστα, νά πουλήση εδώ τό σπίτι της, και νά επισκευάση τό δικό μας αυτού. Όταν γίνη η Πόπη είκοσι ενός ετών και τήν υπανδρεύσητε μέ κανέναν καλόν νέον τής πόλης μας (μηχανικόν, αρχιτέκτονα, επιπλοποιόν) τεχνίτην τέλος πάντων όχι άνθρωπον άνευ τέχνης νά καλλιεργήσητε πολύ μεγάλας σχέσεις μέ

τούς καλούς συγγενείς τού καλού μας πατρός. Διότι εν περιπτώσει θανάτου (μή γένοιτο) καί τών δυό σάς νά προστατεύσουν τήν Πόπη. Σκέπτομαι τούς κήπους σου καί τάς φροντίδας σου.»

Σε επόμενη επιστολή κάνει παράπονα στην Παρασκευή για την αλληλογραφία η οποία δεν είναι τόσο συχνή από την πλευρά της. Ζητά από την Παρασκευή να της στέλνει περιοδικά και όχι τόσα πολλά γράμματα. Μέσα από ελληνικά περιοδικά κι εφημερίδες που έστελναν οι συγγενείς από την Ελλάδα, οι μετανάστες μάθαιναν τα νέα της πατρίδας, γι' αυτό ζητούσαν από τους συγγενείς τους να τους τα στέλνουν συχνά. Αναφέρει ότι η Παρασκευή της έχει δώσει κάποιες παραγγελίες και υπόσχεται πως θα τις στείλει μόλις μπορέσει. Η ανιψιά του Πλούταρχου Άννα έχει στείλει επίσης δέματα στον θείο της και η αδελφή της Παρασκευή εκφράζει την ευχαρίστησή της γι' αυτό. Ιδιαίτερη αναφορά κάνει σε ένα δέμα με κουβέρτα που είχε στείλει στην Παρασκευή, το οποίο όμως δεν έφτασε ποτέ και θεωρεί λάθος της Παρασκευής ότι δεν το ανέφερε στο ταχυδρομείο ως δέμα. Επίσης, γράφει ότι άλλα τρία δέματα χάθηκαν την προηγούμενη χρονιά και τέλος επισημαίνει και πάλι ότι δεν πρέπει η Ελισάβετ να βγει από το ωραίο της σπίτι στο Καρλόβασι και επαναλαμβάνει την αντίθεσή της σχετικά με την πώληση του κτήματος.

10. «Παρασκευή αγαπημένη,

Σού έγραψα πρό μηνών διά τάς εορτάς τού Πάσχα, νά είσαι ήσυχος, ήτο γρ. έκτακτο δηλ. ήτο πρός ησυχίαν σου, διά τό Πάσ. υπολόγιζα ότι θά τό ελάμβανες τήν παραμονήν τού Πάσχα, όπως καί τό έλαβες καί γράφεις μετ' ολίγας ημέρας καί ούτε τό ανέφερες. Παρά τώρα ακόμη αφού σέ ηρώτησα. Κάτι λανθασμένο πάντα είς τά γρ. σου που μέ λυπεί πολύ καί μέ κάνει νά μετανοώ διότι τόσο συχνά καί στοργικά σάς συναναστρέφωμαι. Δέν θέλω νά πικραίνεσαι διά τά παράπονά μου καί ήτο τόσο σύντομο γρ. τής 23 νομίζω Απριλίου. Καί δέν ανέφερες τίποτε ποτέ διά τό γρ. μου τής Μ. Εβδομάδος, έγραψα καί πάλιν στήν εξ. Μ. Γεωρ. Σού έχω εσώκλειστον. Στείλε μου περ. και όχι τόσα πολλά γραμ. Τό γουναρικό που γράφης πως έχης, βάλε το σέ κανένα γιακά. Τί γίνεται ο Πλούταρχος; Εδυνάμωσε που ήτο αδύνατος; όπως έγραφες καλός άνθρωπος. Σύ είσαι τυχερή που τόν έχης. Τάς μικράς σου παραγγελίας μόλις δυνηθώ θά σου τάς στείλω. Είμαι λαμπρά είς τήν υγείαν. μόνον παγώνω. υποφέρω πολύ. βαρυχειμωνιά καί παγωνιά απερίγραπτη. Το δυναμωτικόν φάρμακον από μακράν δέν εγκρίνω πιθανόν νά τήν βγάλη. διά τό άλλο τήν εφρόντισα. Θά τό

λάβη σύντομα. χάρηκα διά τά δεμ. τής Άννης ανειψιάς τού Πλ. θά ανεκουφισθήτε λιγάκι. τά γρ. έρχονται ανοικτά διότι δέν σφαλλούν καλά οι φάκελλοι. πολύ μέ ανησύχησες μέ τήν κουβέρτα. ήτο δέμα. Έπρεπε νά τό αναφέρης ώς δέμα. Είσαι πολύ απρόσεκτη. πέταζες δύο λέξεις. (δέν ελάβαμε δέμα κουβ.) καί ύστερα επί έν έτος σιωπή. (κάθισε πρ. μου στόν τόπο σου, καί λόγια καί μεγάλες στενοχώριες, μή μου φέρνης.). τρία δεμ. περ. εχάθησαν πέρυσι. καθώς καί γρ. σου. ίσως εκεί μού έδιδες καί καταλάμβανα περί κουβέρτας δέματος. ήτο δέμα. ώς δέμα έπρεπε νά τό αναφέρης. έλαβον από τήν εξ. Βεσλεμέ δύο δέμ. περιοδικών. γράμμα της δέν έλαβον πρό καιρού. η Ελ. έγγραφε πέρυσι· όλα τά δέμ. ελάβαμε· εκτός δύο· σου έστειλα πέρυσι ωρ. χρωματιστές κουρτίνες. δέν τίς ανέφερες καθόλου. ήσαν νομίζω είς τό δέμα μέ τό αμυγδαλί περικάλυμμα. καί πάλιν. μή βγάλης τήν λυπημένη καί ασθενή αδελφούλα μας, από τό ωραίο καί νοικοκυρεμένο σπίτι μας. νά ζή πλησίον Σου. υπό τήν, ισχυράν αδελ. προστασίαν Σου, καί τήν αγάπην Σου. μή πουλήσης τό ωραίο της κτήμα. όταν αργώ νά γράψω μή· μή ανησυχής. είμαι καλά. μόνον για Σάς ανησυχώ. Σάς ενθυμούμαι πάντοτε. κάθε λεπτό. (ώ Σείς πουλιά, πού Εδώ κι Εκεί πετάτε τήν ωραίαν Γήν, όπου γεννήθηκα εκείνην χαιρετάτε) διά τά δίκαια παράπονά μου, δέν θέλω νά λυπηθής· όχι. φυσικά εάν ήξευρες ότι θά δυσαρεστηθώ δέν θά τό έκαμνες.»

Σε επιστολή που στέλνει στην Ελισάβετ, της αποκαλύπτει πως έμαθε ότι έχει χρήματα στην Αυστραλία ενώ η αδελφή της νόμιζε πως ήταν φτωχή. Αυτό δείχνει ότι κάποιοι από τους μετανάστες που έζησαν κι εργάστηκαν για χρόνια στην ξενιτιά, συγκέντρωσαν χρήματα. Την παροτρύνει μάλιστα, αν πράγματι έχει χρήματα να τα αξιοποιήσει για να ζήσει καλύτερα και να βοηθήσει και την ίδια που βρίσκεται ακόμη στην Αυστραλία αλλά δεν έχει καταφέρει να αποκτήσει οικονομική άνεση, όπως μαρτυρούν τα γραφόμενά της. Θεωρεί λάθος της Ελισάβετ το ότι έφυγε από την Αυστραλία και δεν διστάζει να την επικρίνει γι' αυτό. Θεωρεί μάλιστα υπεύθυνο για την επιστροφή στην πατρίδα, τον μακαρίτη σύζυγο της Ελισάβετ, Σταμάτη. Μέσα από την επιστολή φαίνεται πως η Ελισάβετ πέρασε κάποιες δύσκολες καταστάσεις στην Αυστραλία «...αφανίστηκες. σάν κατάρα επάνω σου ώς καί τά έπιπλα σου εκάησαν τά ωραία έπιπλα. πονώ πολύ νά τά σκέπτομαι. Σύ ν' αφήσης τό παρελθόν καί νά φανής γενναία...» και αποφάσισε ότι ήταν καλύτερο να γυρίσει στην Ελλάδα,

παρότι η αδελφή της αναφέρεται σε περασμένα «μεγαλεία» της Ελισάβετ στην Αυστραλία «...βλέπω τά άλλοτε μεγαλίας σας μέ συγκίνησι μεγάλη, τά μέρη που έκανες τό περίπατό σου...»

11. «Ελισάβετ. μετά μεγάλης έκπληξης καί απορίας ήκουσα ότι έχης εδώ χρήματα. είναι αλήθεια; ε; τίποτε δέν γνωρίζω από τά οικονομικά σου. Σέ ηρώτησα ποτέ; Σέ ενόμιζα πτωχήν, εάν είναι αλήθεια γιατί δέν εξοδεύης νά ζήσης καλά παρά υποφέρεις. Είσαι πολύ αξιοκατάκριτος. Εάν πράγματι έχεις χρήματα καί τά φυλάττης. Εάν πράγματι έχης νά μου δώσης κι εμένα, κάτι τί. τό παιδί σου, θά πάρη τήν αναλογίαν μου, τών κτημάτων τό σεντούκι μου, τά ωραία εργόχειρά μου, ένα ωραίο, υψηλό, μονό κρεββατάκι είναι ιδικό μου. εκεί θά κοιμάται βέβαια η Πόπη. καί τόσα άλλα ωραία πραγματάκια. Σέ ενθυμούμαι. τά λάθη σου. μόνη σου καταστράφηκες. όταν έφυγες καί έκλεισες τήν πόρτα τού σπιτικού σου, έκλεισες τήν τύχην σου καί τήν ζωήν σου. τό ανόητο ταξείδι σου, δέν έχει εδώ άλλα παιδιά νά πάθουν παράλυσι; εκεί που πήγες δέν υπήρχε φόβος; αχ! γιατί δέν ήρθα νά σε πάρω πίσω; τό εσκέφθην. ο μακαρίτης σου φταίει. (μεγάλη ιστορία) όλα αυτά μέ λυπούν πολύ. καθημερινώς τά σκέπτομαι. συμπάσχω μαζί σου. βλέπω τά άλλοτε μεγαλίας σας μέ συγκίνησι μεγάλη, τά μέρη που έκανες τό περίπατό σου. αφανίστηκες. σάν κατάρα επάνω σου ώς καί τά έπιπλα σου εκάησαν τά ωραία έπιπλα. πονώ πολύ νά τά σκέπτομαι. Σύ ν' αφήσης τό παρελθόν καί νά φανής γενναία. Γιά τό άτυχο παιδί σου. Τήν Πόπη φιλώ. Σέ φιλώ.»

Σε γράμμα προς την Ελισάβετ, την παρακινεί και πάλι να φυτέψει στο κτήμα της βότανα, φυτά, λουλούδια και δέντρα και να τα καλλιεργεί για να τρώει υγιεινά φροντίζοντας έτσι την υγεία της. Για ακόμη μια φορά δείχνει την αγάπη που τρέφει για την αδελφή της και την ανησυχία και αγωνία που της προκαλεί η κακή κατάσταση της υγείας της.

12. «Ελισάβετ. Όλα τά βότανα. που είναι σπουδαία φάρμακα. (φλασκούνη. φασκόμηλο. αψιθιά. παρθενοχώρτο.) χαρουπιές. μηληές κτλ. όλα. όλα. μέσα στους δρόμους τής νήσου μας υπάρχουν. ξεφύτρωσε καί φύτρεψε. ωραίες πασχαλιές. τί ωραίο καί λεπτό άνθος. θά τες βγάλης όλους τούς βολβούς καί θά τες φυτεύσης. καί θά καταγίνεσαι. καί τό κτήμα σου θά καλλωπίσης καί θά

καλλιεργήσης. δύνασαι μόνη νά φετεύσης άνθη. δέν είναι κουραστικόν. Τής Νονάς σου οι κόρες δύνανται νά σου δώσουν διάφορα φυτάκια. φυτών ανθέων καί δένδρων. φρόντισε. αυτά έπρεπε νά τά φροντίσης πρό ετών. μέ ένα σκαλιστήρι σιγά. σιγά. όλοι ημπορούσατε κάτι νά κάμητε. τί κάνατε όσο καιρό μένατε εκεί; γιατί δέν εκαλλιεργούσατε τήν Γήν; καί από τό περιβόλι ημπορούν νά σάς δώσουν ρίζες ανθέων σπόρους, καί διάφορα μικρά δενδράκια. κι ένα παιδί δύναται νά σκαλίση τήν Γήν καί νά φυτεύση, κουκούτσια, πυρρήνας δένδρων, πατάτες, καλή τροφή. νομίζω πως κόβουν τες πατάτες μικρά. μικρά κομμάτια καί τες φυτεύουν. τες χώνουν στή Γή. Εξετάσετε. τέλος πάντων. τό κατά δύναμιν νά καλλιεργήσης τό κτήμα νά κυττάζης τήν υγείαν Σου, καί νά κάνης υπομονή.

Σέ φιλώ καί πάλιν»

Σε άλλη επιστολή της και πάλι προς την Ελισάβετ, αναφέρει ότι οι συγγενείς τους στην Αυστραλία έχουν αποκτήσει ωραία σπίτια και σπουδαία κτήματα σε κοντινή απόσταση από το δικό της σπίτι. Έτσι, επιβεβαιώνονται οι πληροφορίες που βρίσκονται στις βιβλιογραφικές αναφορές των Clogg (Clogg, 2004) και Δαμανάκη (Δαμανάκης, χ.χ.) για Έλληνες μετανάστες στην Αυστραλία που έγιναν ιδιοκτήτες επιχειρήσεων και κατάφεραν ν' αποκτήσουν οικονομική άνεση. Επίσης, σύμφωνα με την Ξανθοπούλου-Κυριακού (Ξανθοπούλου-Κυριακού, 2004), μέχρι το 1947 οι Έλληνες είχαν διαπρέψει στον ιδιωτικό τομέα σε σημαντικό ποσοστό και έγιναν εργοδότες ή αυτοαπασχολούμενοι επαγγελματίες. Στη συνέχεια της επιστολής τη ρωτάει αν έλαβε ένα δέμα με ρούχα και παπούτσια που της είχε στείλει και πως αξιοποίησε τα ρούχα που της έστειλε. Κλείνοντας, τη συμβουλεύει και πάλι να πουλήσει το σπίτι της στην Αυστραλία ώστε να μπορέσει να κάνει επισκευές και διορθώσεις στο σπίτι της στη Σάμο.

13. *«Ελισάβετ. Όλοι οι εκ πατρός συγγενείς εκ πατρός μας έχουν ωραίες επαύλεις καί σπουδαία κτήματα. τής Νονάς σου η κόρη η Ευαγγελία, έχει ωραίο σπίτι. επίσης του Αποστόλη εξ. η γυναίκα. η χήρα τού Στρατή. η Ελένη. Εξ. όλες. όλες εκτός που είναι στενοί συγγενείς μας, έως τό σπίτι των είναι ένας ωραίος περίπατος. τό ωραίο κρεπ-ντε-σιν φόρεμα. Τό καλοραμμένο. είναι καινούργιο. μίαν φοράν τό έβαλα. τό κατέστρεψες άραγε; θά εκατάλαβες τήν αξίαν του. νά τό φορής. είναι σπουδαίου κάλλου τουαλέτα. τό έστειλα γιά σένα. διότι έχομε*

σχεδόν τό ίδιο σώμα. πρόπερσι δέ, σού έστειλα μέσα είς μικρό δεματάκι μισή
υάρδα πανάκριβο χρωματιστό υφασματάκι διά γιά κανένα γιακαδάκι νά τού
βαλεις διά νά τό ανοίξεις. είνε πολύ πένθιμο. τό έλαβες; ακόμη δέν γνωρίζω. τό
έγραψα πολλάκις. πές στή Παρ. νά μού γράψη δι' αυτό τό ζήτημα. αφού σύ δέν
γράφεις. Σού έστειλα καί τά γοβάκια μου, τά καλά μου παπούτσια. νά τά φορής
σύμφωνα τό περίφημο βελούδινο φόρεμα. καί κείνο 2 φορές τό είχα βάλει. 2
λίρες δι' αυτό δέν έλαβον. Σού τό έγραψα πολλάκις. Νά πουλήσης εδώ τό σπίτι
αφού δέν θέλεις νά έλθης καί νά διορθώσεις τό αυτού. εκτός από τό εδώ σπίτι,
τό αυτού κτήμα, έχει τίποτε άλλο; δέν ξεύρω από τήν μητρικήν του περιουσίαν,
δέν έχει τίποτε;»

Σε επόμενη επιστολή προς Παρασκευή αυτή τη φορά, την ψέγει γιατί δεν αξιοποίησε
σωστά τα ρούχα που της έστειλε από την Αυστραλία, καθώς κάποια τα μεταποίησε
και κάποια τα δώρισε, ενώ η ίδια τα στερήθηκε για να τα στείλει στην αδελφή της
στην Ελλάδα.

14. «Σού γράφω ότι ουδέποτε θά ανέφερνα περί τής μεγάλης καί ασπλάχνου
καταστροφής, τού ωραίου ρουχισμού μου. αλλά όταν μού έγραψες ότι τό
περίφημο καί αιθέριο καλ. φόρεμά Μου έστειλες διά νά γίνη μισοφόρι. έ. έ. έ. η
οργή Μου, η λύπη μου, η αγανάκτησή μου, η μεταμέλειά μου, γιά τό καλό που
έκαμα είναι απερίγραπτος. τί κρυφοσπάταλη γυναίκα είσαι Σύ; είς τό κάθε τί,
είς κάθε πράξιν Σας, βλέπω τήν μεγάλην υπεροχήν Μου από Σάς. Όπως
πολλάκις συγγενείς καί ξένοι ωμολόγησαν. γλυκιά μου μαμά, πού είσαι νά
αναφέρης τήν Αγγελικήν Μου ψυχήν καί τόν αδαμάντινον χαρακτήρα Μου. τή
εξ. μου φανέλλα ηδώρισες. έ; καί Εγώ τί νά φορέσω; δέν εκράτησα καμίαν.
γυμνή. ρίγωσα. καταφρονεμένη. τήν προόριζα διά τήν Σόφι. (κάθησε
πραγματάκι μου στόν τόπο Σου, καί λόγια καί ζημία, καί μεγάλες συγχύσεις μή.
μή. μού φέρνης) δέν θέλω νά λυπηθής μέ τά ανωτέρω. που είσαι πολύ
ευαίσθητος καί πολύ χρήσιμος δι' ημάς. μέ αναγκάζεις νά γράψω έτσι.
λησμόνησε. τάς ανωτέρω γραμμάς μόλις τές διαβάσεις. Έχω πλήρες δίκαιον.
ανώφελες υπήρξαν αι μεγάλες μου θυσίες. καταστροφή αλύπητη. είς τά ωρ.
ρουχαλάκια μου. έως είκοσι λίρες ταχυδρ. κόποι αφάνταστοι. πικρώς μετανοώ.
τό ωραίο μου πανωφόρι (ρόμπα) φρίκη. φρίκη.»

Στη συνέχεια, την προτρέπει να φροντίσει να νοσηλεύσει την Ελισάβετ, που η κατάσταση της υγείας της χειροτερεύει, στο Νοσοκομείο του Βαθέος Σάμου ώστε να μπορεί να την επισκέπτεται η Παρασκευή. Αν μάλιστα χρειαστεί βοήθεια στο θέμα της νοσηλείας, τη συμβουλεύει να τη ζητήσει από συναδέλφους της, από συγγενείς και να επισκεφθεί ακόμη και τον διευθυντή του Νοσοκομείου ή τον Νομάρχη για μεσολάβηση.

«...εσκέφθην καί εγκρίνω τό Νοσοκ. Βαθέος. Είναι εντός τής νήσου μας, θά πηγαίνης κάποτε νά τήν βλέπης. Γράψε στή συνάδελφό Σου Μαρίνα καί στήν εξ. Αικατερίνη. αλλά καλύτερα θά ήτο νά πήγαινες μόνη Σου νά έβλεπες τόν διευθυντήν τού Νοσοκομείου καί εάν δέν φέρης αποτέλεσμα τόν Κον Νομάρχη...»

Λίγο πριν την άνοιξη και πάλι εκφράζει την αγωνία της για την υγεία της Ελισάβετ και συμβουλεύει την Παρασκευή να μην διστάσει να ζητήσει βοήθεια από συγγενείς που είναι γνωστό ότι κάνουν δωρεές. Όπως φαίνεται, πιστεύει πολύ στους συγγενικούς δεσμούς και ότι οι συγγενείς θα πρέπει να βοηθούν ο ένας τον άλλον όταν υπάρχει ανάγκη. Ακόμη, θεωρεί πως πρέπει κάποιος Ατζέντης να αναλάβει να νοικιάσει το κτήμα της Ελισάβετ για να μην χάνει χρήματα και πως πρέπει να ειδοποιηθεί και ο mr Alexandre που διαχειρίζεται την περιουσία της Ελισάβετ στην Αυστραλία.

«...Έκαμε τελ. πολλές κακοκαιρίες. Τώρα πιά που έρχεται η άνοιξις ίσως δυναμώσω. είμαι καλά νά είσαι ήσυχος δι' εμέ. ναι. η θεία χάρις είναι επάνω μου καί μέ προστατεύη. μόνον λυπούμαι πολύ διά τήν Ελισσάβετ μας. νά είναι σέ βρεμένα ρούχα. δέν δύνασαι νά εύρης τσουβάλια; νά τά πλύνετε βέβαια ζήτησε καί από τούς συγγενείς. η εξ. Χαρίκλεια τής θείας Ασπασίας είδα είς τήν εφημ. ότι έκαμεν μίαν δωρεάν κάπου. πήγαινε νά τήν δής. εξηγήσου. μίλησέ τής γιά τήν Ελ. μας. καί γιά τά μεγάλα σου καθήκοντα. Ίσως κάτι σάς κάμη. δοκίμασε νά πας κοντά της νά τήν καλοπιάσης, νά τήν φιλήσης, νά τής μιλήσης καί τά θηρία εξημερώνονται. μίλησέ της στοργικά καί αδελφικά. κάθε φορά που πηγαίνης δοκίμαζε. Ειπέ της ότι θλίβομαι απερίγραπτα. διά τήν δεινήν της θέσιν. τό φάρμακον διά τά νεφρά ευρίσκεται αυτού. πώς λέγεται; δέν τής χρειάζετε πλέον; η πενικιλίνη δέν θά τήν ωφελούσε; δι' όλα; ρώτησε τόν ιατρόν καί γράψε μου. δύναμαι νά φροντίσω. μήν ξεχάσης (δώρον διά τας

φροντίδας του) σωτήριοι μέσον ο Ατζέντης. Εάν δεν πουληθεί τό κτήμα νά δωθή στον Ατζέντη δέν θά χάνεται τό ενοίκιον. νά τό γράψης στον mr Alex. καί νά τού υποσχεθής δώρον. (περί τού Ατζέντη δηλαδή)...»

Σχετικά με την πώληση του κτήματος του Σταμάτη, συζύγου της Ελισάβετ στην Αυστραλία, ενημερώνει την Παρασκευή ότι θα πουληθεί πιο εύκολα αν υπάρχει Διαθήκη και νόμιμοι κληρονόμοι και της εξηγεί κάποια διαδικαστικά θέματα σχετικά με τον mr Alexandre ώστε να προωθήσει το ζήτημα της πώλησης καθώς μάλιστα ο μακαρίτης Σταμάτης ήταν πελάτης και φίλος του.

15. «...προσοχήν. διάβασε τά εξής. εάν ο mr Alexandre αρνηθή νά αναλάβη τήν πώλησιν αμέσως, αμέσως θά μου γράψης νά σού υποδείξω άλλο κατάλληλον πρόσωπον. καίάλιν προσοχή. (αυτό είναι τό σπουδαίο) όταν υπάρχη Διαθήκη καί επομένως κληρονόμος νομικώς, θά πωληθή ευκολώτερον τό κτήμα· διά τούτο θά τήν μεταφράσης αγγλικά καί θά τήν στείλῃς επί συστάσει (αντίγραφον δηλ. τῆς Διαθήκης) μαζί μέ όλα τά έγγραφα που χρειάζονται. δέν θέλει άραγε καί πληρεξούσιον αγγ. διά τόν Mr Alexandre; νά τού δίδῃ δηλ. η Ελ. τό δικαίωμα νά πωλήσῃ τό κτήμα της; ερώτησε τό Γιώργο. φυσικά ο Mr θά κοπιάσῃ. Διά τούτο γράψε του ότι μέ μεγάλην ευχαρ. θέλετε νά τόν ανταμείψῃτε καί νά τού δώσητε ό, τι Σάς ζητήσῃ διά τούς κόπους του. ότι είσθε βέβαιοι ότι θά προσπαθήσῃ τό καλύτερον εν όσω ο μακ. Στ. ήτο πελάτης του καί φίλος του καί εν όσω πρόκειται διά μίαν βαρυνενοθούσαν καί βαρναλγούσαν χήραν. δείξε μεγ. ενέργειαν, σπουδήν καί δραστηριότητα. η αδ. μας είναι είς τάς δυσμάς τού βίου της καί Σύ ηλικιωμένη καί ασθενής. μή, μή γένοιτο πάθητε τίποτα δύναται νά φροντίσῃ τά ανωτέρω;...»

Βεβαιώνει την Παρασκευή ότι θα στείλει το δέμα με πράγματα που χρειάζεται η Ελισάβετ και ανησυχεί για τη στιγμή του θανάτου της. Σκέφτεται ότι σε μια τέτοια στιγμή η Πόπη, η κόρη της Ελισάβετ, θα είναι μόνη στο σπίτι κι έτσι της προτείνει να κοιμάται στο σπίτι της Ελισάβετ όταν τη βλέπει βαριά. Ακόμη, αναφέρει ότι οι ενοικιαστές του κτήματος της Ελισάβετ στην Αυστραλία, αποφεύγουν να της πληρώνουν το ενοίκιο χωρίς σοβαρές δικαιολογίες. Εκείνη μάλιστα ισχυρίζεται ότι είναι άνθρωποι που μπορούν να πληρώσουν και ότι η Ελισάβετ πρέπει να διεκδικήσει το δίκαιό της. Κάνει και έναν υπαινιγμό για ανθρώπους που πράγματι δυσκολεύονται

να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις τους καθώς όπως αναφέρουν και οι βιβλιογραφικές αναφορές του Δαμανάκη (Δαμανάκης, χ.χ.), υπήρχαν μετανάστες που εργάζονταν από το πρωί ως το βράδυ στην ύπαιθρο της Αυστραλίας ή στην κατασκευή σιδηροδρομικών γραμμών με ελάχιστη αμοιβή. Εξάλλου και η ίδια η αποστολέας των επιστολών έχει εκφράσει παράπονα σε διάφορες επιστολές για το γεγονός ότι και η ίδια και αρκετοί άλλοι μετανάστες συμπατριώτες, δυσκολεύονται οικονομικά.

16. «...ό, τι γράφης διά τήν αδελ. Ελ. ότι τής χρειάζεται θά τό στείλω πολύ σύντομα. μέ μεγ. ευχαρίστησιν καί ό, τι άλλο τής χρειάζεται γράψε μου. είμαι περίλυπη διά τήν δεινήν της θέσιν. οι ιατροί τί λένουν; θά αποθάνη; ρώτησέ τους ιδιαιτέρως. καί εάν συμβή ένα τέτοιο νύκτα; η Πόπη μόνη; θά έλθη βέβαια νά σέ φωνάξη. αφ' ενός τρομαγμένο νύκτα είς τούς δρόμους καί αφ' ετέρου θά κρυώση που έρχεται αυτού χειμών. δι' αυτούς τούς λόγους καθάρισε τό κάτω πάτωμα τού σπιτιού μας καί κοιμού εκεί όταν τήν βλέπης βαρειά. ευτυχώς που δέν έφυγε για τας Αθήνας τότε. σκέψου! τί έξοδα, κόποι κ.τ.λ. καί θά τήν επέστρεφαν. πρόσεξε τώρα. μή γράφεις συχνά. διατί δέν στέλνης τά γρ. σου αυτού; νά μήν ξοδεύεσαι τόσο; τό έγγραφα πολλάκις. διατί δέν ζητεί τό δίκαιόν της διά τό εδώ κτήμα της; γράψε Σύ γρ. αυστηρό. γιατί από καιρού είς καιρόν; κάτι όπως γράφης; πολύ μέ λυπεί αυτό τό ζήτημα διότι είδα τί γίνεται όταν κανείς δέν δύναται νά πληρώση τό ενοίκιό του. αυτοί όμως δύνανται. Η δικαιολογία διά τας μεγάλας επιδιωρθώσεις είναι αστήρικτος. διότι ο νόμος δέν επιβαρύνει τόν ιδιοκτήτη διά τας επισκευάς αλλά τόν ενοικιαστή (γράψε τό αυτό) νά ζητήσης καί δύο δέματα διά τό παιδί Μας. ένα ρουχισμού καί ένα τρόφιμα. τό τής φυγούς δέν τό έστειλε. γράψε το. μή διστάσης ή μή αμελήσης νά γράψης όλα τά ανωτέρω. ότι όλες τούς κάμαμε καλό κ.τ.λ. ότι έχει καθήκον χριστιανικόν νά φροντίση μία ασθενή γυναίκα...»

Και πάλι η ξενιτεμένη αδελφή στέλνει δέμα, για τη Σόφη αυτή τη φορά, την κόρη της Παρασκευής. Μαθαίνει όμως με έκπληξη από την Παρασκευή ότι έχουν χαθεί επτά δέματα που είχε στείλει!! Σχετικά με την πώληση του κτήματος της Ελισάβετ στην Αυστραλία, θα πρέπει η Ελισάβετ και η κόρη της να θεωρούνται υπήκοοι της Αυστραλίας για να γίνει η αγοραπωλησία κάτι που όπως φαίνεται στην επιστολή, η Αγγλική Πρεσβεία Αθηνών, δεν το αναγνωρίζει. Η Παρασκευή επομένως, θα πρέπει να τους γράψει ώστε να ενημερώσει ότι ο μακαρίτης σύζυγος της Ελισάβετ ήταν

Αυστραλός υπήκοος για πολλά χρόνια. Επιμένει μάλιστα στην άμεση πώληση του κτήματος, καθώς, όπως αναφέρει, η διατήρησή του στην κατοχή της Ελισάβετ, μόνο ζημία οικονομική της φέρνει. Μάλιστα, όπως δηλώνει, πληροφορήθηκε ότι η αξία του είναι μεγάλη.

17. «Έστειλα τελευταίως πολλά γραμ. καθώς και μικροδώρα. εκτός από ένα ζεύγος κάλτσες και ένα φόρεμα δικά Σου, όλα είναι διά τήν καλήν μας Σόφη, τής Πόπης τής είχα άλλοτε στείλῃ πολλά πραγμ. δώσε τής το, νά τό καταλάβῃ μέ τρόπο· εχάρηκα πολύ που έλαβες τό δέμα μέ τό επ. Σόφης. ήτο τό καλύτερο. έγγραφες ότι εχάθη ένα δέμα. τώρα τά γράφεις επτά, που ήσαν επτά. απορώ. εκτός εάν εξηγείσο σέ προηγ. γραμ. και εχάθη. δέν έλαβον γραμ. νά γράφης ότι η Αγγ. Πρε. Αθηνών δέν τάς αναγνωρίζει ως Αυστραλίδας υπηκόοους. λάθος. ο μακαρίτης Στ. ήτο Αυστραλός υπήκοος πρό είκοσι και πλέον ετών. γράψε τους. τό επαναλαμβάνω. είναι πολύ μεγάλη ανάγκη νά πωληθῇ τό εδώ κτήμα τής Ελ. τό οποίον τής φέρει ζημίαν και ανησυχίαν μεγάλην. πρόσεξε τώρα πολύ. και διάβασε πολλάκις τό παρόν. Σού έγγραφα ότι τό κτήμα τής Ελ. μας, θά αξίζει δυόμιση χιλιάδες λίρες. τώρα εκ θετικώτατης πηγής έμαθον ότι, θά αξίζει πέντε χιλιάδες λίρες. και πρόσ γνώσιν Σας. μή τό λησμονήσης.»

Η παρακάτω επιστολή απευθύνεται στην ανιψιά της Καλλιόπη, της οποίας έχει λάβει φωτογραφία. Εκφράζει τη χαρά και συγκίνησή της για τη φωτογραφία που έλαβε και επαινεί την ομορφιά της αγαπημένης της ανιψιάς. Την παροτρύνει μάλιστα, να βγάλει και να στείλει άλλη μία όπου θα είναι πιο επίσημα ντυμένη, με ωραία μαλλιά και τα σκουλαρίκια της μαμάς της. Σχετικά με το ύφασμα που της είχε στείλει, υποστηρίζει ότι η μητέρα της θα μπορούσε να της ράψει δυο φορέματα. Άλλη μια περίπτωση αποστολής δέματος ρουχισμού στους Έλληνες συγγενείς.

18. «Πολυαγαπημένη Μου ανειψιά Καλλιόπη· έλαβον τήν περίφημη φωτογραφία Σου και χάρηκα απερίγραπτα, συνεκινήθην δέ βαθύτατα. Είσαι αγάπη Μου Μία ευγενική και ιδανική ευμορφιά. είμεθα υπερήφανοι διά Σέ. νά βγάλῃς και μίαν άλλην μέ βραδυνή και επίσημη τουαλέττα δηλ. μακρύ, πολυτελές φόρεμα· δέν Σού έρραψεν η μαννούλα Σου, τό πολυτελές εκείνο ύφασμα; Εάν όχι νά Σού τό ράψῃ σιγά, σιγά εάν δύναται. εάν δέν δύναται, νά τό δώσητε σέ καλήν ράπτριαν νά Σού τό ράψῃ. είναι πολύ. είναι πέντε μέτρα. εάν θά τό δώσητε, νά τό ράψουν

μή τό δώσητε όλο. άς μετρίσει η μαμά Σου ή η θεία Σου, τό ανάστημά Σου κ.τ.λ. καί άς τό κόψη. δύνασαι νά κάμης μέ αυτό δύο φορέματα· ή εάν αρέση είς τήν θείαν Σου άς κάμη μίαν σεμιζέταν. μή τό δώσητε όλο· νά είναι η φωτογ. Σου, περίφημη καί επίσημη. κανένα κόσμημα εάν έχης· νά βάλης καί τό ρολογάκι τής μαμάς Σου. Είσαι πιά μεγάλη· θά κάμης τά μαλλιά Σου μετρίως, καί θά τά κάμης όλα πολύ, σγουρά διά νά είναι σύμφωνα μέ τήν βραδυνήν ντουαλέττα· νά βάλης καί τά σκουλαρίκια τής μαμάς Σου.»

Αναφέρει και πάλι ένα δέμα που χάθηκε και πιθανολογεί ότι θα εκλάπη σε κάποια επιδρομή που έγινε μάλλον στο σπίτι της Παρασκευής. Εκφράζει την απογοήτευσή της καθώς τα χρήματα που είχε στείλει σε αυτό το δέμα «... τά 12 σελ. καί 6 πέννες ήσαν τό ενοίκιον μιάς εβδ...». Χρήματα τα οποία στερείται η ίδια για να στείλει στους συγγενείς της. Στην επιστολή δηλώνει τη νοσταλγία που νιώθει για την πατρίδα και τους δικούς της ανθρώπους που της λείπουν. Το Νέο Έτος της έλειπε το πατρικό της σπίτι, το νησί, η εκκλησία και οι αγαπημένοι της συγγενείς «...Απ' ό, τι είχες τό Νέον Έτος τίποτε δέν είχα Εγώ. ούτε Εκκλ. ούτε σπίτι ούτε σύζυγο...». Στο τέλος της επιστολής δείχνει για μια ακόμη φορά πόσο πιστεύει στους συγγενικούς δεσμούς και πόσο τους εκτιμά κι ελπίζει σε βοήθειά τους αν προκύψει ανάγκη.

19. «...Ναί. Ένα τέτοιο δέμα έστειλα αλλά πώς γνωρίζεις ότι ήτο έτσι τυλιγμένο αφού δέν τό έλαβες; διατί δέν εξηγείσαι περισσότερον. φαίνεται θά εχάθη είς τήν επιδρομήν που περιγράφεις. επόνεσα βαθύτατα στή ψυχή. τά 12 σελ. καί 6 πέννες ήσαν τό ενοίκιον μιάς εβδ. (τά ταχ. δηλαδή) τί είχα μέσα μου είναι αδύνατον νά ενθυμηθώ. τί κρίμα. τί άδικο! θα λάβης κι ένα μικρό δέμα μέ (δυσανάγνωστη λέξη) δικά Σου καί τής Σόφης. Δέν τής αρέσει καί τόσο τής Σόφης το έξω. δέν τήν παρακινείς νά έρχεται μαζί Σου. αυτάς τάς ημέρας που γράφεις ότι πήγες στήν Εκκλ. δέν τήν πήρες μαζί Σου; έπρεπε μόνη; θά είχε αναμνήσεις που ελάτρευε φανατικά τή Μαμά. μου αρέσει πάντοτε νά έρχεται μαζί Σου. τό έξω ωφελεί. Απ' ό, τι είχες τό Νέον Έτος τίποτε δέν είχα Εγώ. ούτε Εκκλ. ούτε σπίτι ούτε σύζυγο νά έχετε στενάς καί θερμοτάτας σχέσεις μέ τούς καλούς συγγενείς τού καλού, κ στοργικού, κ υπερμορφωμένου μπαμπά μας. όλοι πολλοί ευκατάστατοι. ...».

Σε επιστολή που έγραψε για την Παρασκευή μια Κυριακή του Μαΐου, επιπλήττει την Παρασκευή γιατί κάποια ρούχα που της στέλνει δεν τα αξιοποιεί με χρήσιμο και πρακτικό τρόπο και γιατί κάποια άλλα τα μοιράζει σε συγγενείς, ενώ εκείνη τα στέλνει κυρίως για τις αδελφές και τις ανιψιές της. Στη συνέχεια βέβαια της επιστολής καθησυχάζει την αδελφή της, λέγοντας πως η οικονομική της κατάσταση έχει βελτιωθεί αρκετά.

20. «...10 Μαΐου. (Κυρ. πρωί). Πιστοποιητικό τής γεννήσεώς μου δέν χρειάζεται πλέον τό έγγραφα πολλάκις. η κουβέρτα είς τό μικρό δέμα ήτο αιθερία μεταξωτή. σύ γράφεις λινή. μή ξεχάσης νά μού τήν περιγράψης λεπτομερώς πώς είναι./ κ βάζετε εσώκλειστα. ύστερα από 6 ½ μήνας τώρα τό έλαβα. καί αφού δέν έχης πανωφόρι καλό γιατί δέν έκανες τό νυφικό μου ζακέτα; ή μπέρτα; πολύ κακήν χρήσιν έκαμες τού ρουχισμού. τό ωραίο καλ. μπλουζάκι μέ τά κοντά μανικ. (πού έγγραφες ότι τό φορείς στό σπίτι τό προόριζα για τή Σόφι. τό φορούσα μέ τό ταγιέρ. ένα μακρύ φαρδύ, ωραίο σάλι, νυκτικές, μία φούστα χονδρή ωραία, τετράδια, επισ. χάρτην, μέλι, 2 μωσχο. σάπουνα. δέν τά αναφέρεις. αφού οι ζακέτες είναι κοντές καθώς γράφης κόψε όσο πρέπει εάν θέλεις τό βελούδινο πανωφοράκι. δέν είναι η ζημία μεγάλη. νά δώσης όλα τά υφασμ. στη Πόπη. τό μέλλον άδηλο. έχει ο Θεός. νά τής ράψη η μαμά της ωραία φορ. τό μεταξωτό που έδωκες τής Ευαγ. τό προόριζα για σεμιζέτα δική Σου που Σού αρέσουν τά χρώματα. από το νυφ. Μου παν. ημπορείτε να κάμητε σκούφους ή τσάντες. τό έγγραφα πολλάκις. άπειρα γρ. μου εχάθησαν. καθώς καί δικά Σου. η κ. Ουρανία ευρίσκεται στό Βαθύ. δέν τής κάνεις ένα γράμμα; στείλε το συστημένο. θά περιμένω λοιπόν τό αγγλ. γράμμα. Σού ορκίζομαι είς τας ψυχάς των προσφιλών μας νεκρών ότι δύναμαι χωρίς νά στερηθώ νά τά αποστείλης. είμαι καλύτερα οικονομικώς. έχω τρόφιμα υπεράφθονα, ωραία, διάφορα, καί πολύ ορεκτικά. ένα τσουβαλάκι γεμάτο...»

Σε επιστολή που γράφει στις 13 Μαΐου, τρεις μέρες μετά την προηγούμενη, δηλώνει στην Παρασκευή ότι το πρόβλημά της κατά τον χειμώνα που διανύει στην Αυστραλία, είναι ότι δεν έχει θέρμανση και κρυώνει πολύ. Οι δύσκολες συνθήκες διαβίωσης των μεταναστών και η αδυναμία κάλυψης ακόμη και βασικών αναγκών (σε κάποιες περιπτώσεις), είναι εμφανείς. Της επισημαίνει επίσης, να μη δίνει σε

κανέναν πια τρόφιμα που της στέλνει παρά να τα μοιράζεται με την Ελισάβετ και τέλος αναφέρει ότι τις θεωρεί ευτυχισμένες που ζουν στην πατρίδα σε αντίθεση με αυτήν που την κατατρώγει η βαθιά νοσταλγία για τους αγαπημένους της νεκρούς και την πατρίδα.

21. «13 Μαΐου. Είμαι λαμπρά. Ακόμα γράμμα Σου δέν είχα. φαίνεται εχάθη πάλιν. ήρχισε ο φοβερός χειμών. παγώνω πάλιν εκτός από τήν θέρμανσι δέν μού λείπει τίποτε. Ευχαριστώ τόν καλόν μάς θεόν. δέν έγγραψες εάν Σού κάνουν τά παπούτσια· γράψε μού όλην τήν αλήθειαν. τά μικρά είναι τής Σόφης. φαίνεται γράμμα πού τά περιέγραφα λεπτομερώς εχάθη. ήτο γιά συστ. τό δεματάκι. αλλά έγινε λάθος. υπήρχε μέσα εκτός τής μεταξωτής αιθήριας, θαυμαστάς κουβέρτας, ένα τενεκεδένιο περίφημο βραχιολάκι καί ένα σάν πορτοφόλι περίφημο, μάλλον γιά σιγαρέττα (ήτο τού μακαρίτη) καί Σού έγγραφα νά τό δώσης τού Γιωργάκη. τά έλαβες αυτά τά πράγματα; μή ξεχάσης ν'απαντήσης. νά γράφης καθαρά. σειρές ολόκληρες δέν κατόρθωσα νά τες διαβάσω. τήν κουβέρτα τήν πλεκτή τής μαμάς που θά λάβητε νά τήν μεταχειρίζεσαι Σύ καί τήν δωρίζης κατόπιν είς τήν Πόπην. Μή δώσεις πλέον τρόφιμα σέ κανένα. νά τά μοιρασθήτε μέ τήν Ελισάβετ. ανέφερες γιά δέμα μέ αμυγδαλί περικάλυμμα. ναι· έστειλα· δέν ανέφερες πλέον τίποτε. εχάθη; γράψε μού όλην τήν αλήθειαν. έγγραφες τό άλλο θά τό στείλω απλούν. αυτό τό απλούν ακόμη δέν έλαβον. καί δικά μού γραμ. εχάθησαν πολλά. η νοσταλγία μού είναι μεγάλη καί απερίγραπτος. είσθε ευτυχείς καί δέν τό γνωρίζετε. όλη μέρα ο νους μου είναι στους προσφιλείς μας κεκοιμημένους καί στήν Πατρίδα μας. (Πατρίς πατρίδα Μου γλυκειά) νά πηγαίνετε συχνά είς τούς συγγενείς μας εκ πατρός. έχουν κτήματα πολλά. θά σάς φαίνονται χρήσιμοι. νά τούς πήτε τούς χαιρετισμούς μου. νά εξέρχεσαι μαζί μέ τήν Σόφι. έπρεπε η Ευαγ. νά έγγραφε.»

Σε επιστολή που στέλνει τον Νοέμβριο στην Παρασκευή, θεωρεί πως καλό είναι να μεριμνήσει ώστε η Πόπη, κόρη της Ελισάβετ, να εισαχθεί σε κάποιο ορφανοτροφείο των Αθηνών και η Παρασκευή θα πρέπει να απευθυνθεί σε σημαίνοντα πρόσωπα για να βοηθήσουν. Επίσης, αναφέρεται σε κάποιους συγγενείς που βρίσκονται στην Αμερική και πιστεύει ότι θα μπορούσε η Πόπη να μεταναστεύσει κοντά τους για ένα καλύτερο μέλλον, όταν μάλιστα δεν θα είναι πλέον στη ζωή ούτε η Ελισάβετ, ούτε η Παρασκευή. Παρομοίως, στις βιβλιογραφικές αναφορές των Παπαδόπουλου

(Παπαδόπουλος, 1995) και Clogg (Clogg, 2004) γίνεται λόγος για Έλληνες που μετανάστευαν πιο εύκολα όταν υπήρχαν ήδη συγγενείς τους στις ξένες χώρες.

22. «22 Νοεμ. Αγαπητή μου αδελφή Παρασκευή. Σού έστειλα άπειρα γρ. Είμαι πολύ καλά. Είμαι όμως πολύ λυπημένη διά τήν Ελισ. Εάν δέν δυνηθής νά εισαγάγης τήν Πόππην μάς σέ καμιάν Σχολήν νά γράψης είς τόν Σεβ. Κύριον Σπυρίδωνα αρχ. Αθηνών (είναι σπουδαίο πρόσωπο) όπως έχω ακούσει νά εισαγάγη τό παιδί μας σέ κανένα ορφανοτροφείο τών Αθηνών όπου θά τρέφεται καλά καί ίσως θά μάθη κάποια τέχνη. Εάν σου απαντήση ότι, δέν είναι τής δικαιοδοσίας τού νά τόν ερωτήσης πού πρέπει, νά απευθυνθής δι' αυτό τό ζήτημα. Εάν οι εν Αμερική συγγενείς της λάβουν ενδιαφέρον όπως σου έγγραφα θά είναι ένα πολύ ευχάριστον. ονομάζονται Γεωρ. Μαρούκης καί Δημ. Μαρούκης. καί πάλιν σ' ερωτώ γιατί; γιατί; νά μήν υπάγῃ είς μακ. ταξείδια; μετά τόν ιδιόν Σου θάνατον τί θα γείνη; σκέψου το καλά. θά υπανδρευθή εκεί, άνευ προικός καί θά ζήση καλύτερα.»

Τον ίδιο μήνα, εκφράζει την υποψία της ότι η Ελισάβετ έχει φύγει από τη ζωή αφού η Παρασκευή δεν της μεταφέρει τα χαιρετίσματά της στις επιστολές προς Αυστραλία και πιστεύει πως της το αποκρύπτει για να μην την στενοχωρήσει. Σε περίπτωση που ζει, η αποστολέας γράφει ότι η Ελισάβετ πρέπει να κάνει Διαθήκη για την Πόπη ώστε και το σπίτι να πουληθεί ευκολότερα.

23. «27 Νοεμβρίου. Αφού αποσιωπάς τό ζήτημα τής Διαθήκης που αφορούσε τό γρ. μου, απέθανεν η Ελ.; Διατί δέν τήν αναφέρεις, είς τά χαιρετίσματα τής επιστολής Σου; είμαι απαρηγόρητος. Έπρεπε νά μού γράψης τήν αλήθειαν. μέ κρατείς είς μίαν αγωνίαν. ή, νά έλειπον τά υπονοούμενα. Εάν ζή πρέπει, πρέπει, εάν δέν έχει κάμει Διαθήκην γιά τήν Πόππη, νά κάμη καί έτσι τό σπίτι θά πουληθή πιό εύκολα...»

Στην ίδια επιστολή, παρακινεί την Παρασκευή να γράψει και η ίδια στους θείους της Πόπης στην Αμερική. Της στέλνει μάλιστα και τις διευθύνσεις τους, εκφράζοντας την ελπίδα ότι θα δείξουν ενδιαφέρον για την Πόπη.

«...νά γράψης καί Σύ είς τούς θείους τής Πόπης. νά τούς περιγράψης λεπτομερώς, τά δεινά τής αδελφής μας. σέ δύο προηγ. γρ. σάς έστειλα τήν διεύθυνσιν τού Γ. Μαρούκη. τήν, τού Δημ. δέν τήν ξεύρω. τού έγγραφα μέσω τού

Κυρίου Ηλιάδη. κάμε και Σύ τό ίδιον. ελπίζω πολύ ότι, θά φροντίσουν τό παιδί μας...»

Συνεχίζοντας την επιστολή της, επαναλαμβάνει την πρότασή της για εισαγωγή της Πόπης σε κάποιο ορφανοτροφείο κι επιμένει στην άποψή της ότι το ταξίδι στην Αμερική κοντά στους θείους της θα της πρόσφερε ένα καλύτερο μέλλον. Σχετικά με τα οικονομικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η Παρασκευή, της στέλνει τις διευθύνσεις δυο Σαμιακών Συλλόγων στην Αμερική, ώστε να ζητήσει βοήθεια, καθώς οι Σύλλογοι της Αμερικής, σύμφωνα με τα γραφόμενά της, έκαναν πολλές δωρεές στην πατρίδα. Με τις συγκεκριμένες πληροφορίες της επιστολής, επιβεβαιώνονται οι βιβλιογραφικές αναφορές των Clogg (Clogg, 2004), Χασιώτη (Χασιώτης, 1993) και Παπαδόπουλου (Παπαδόπουλος, 1995), σύμφωνα με τις οποίες, στην Αμερική είχαν συγκροτηθεί πολλές Κοινότητες και Σύλλογοι Ελλήνων μεταναστών με σκοπό τη διατήρηση του ελληνικού πολιτισμού και τον περιορισμό των ρατσιστικών συμπεριφορών που αντιμετώπιζαν οι πρώτοι μετανάστες στον ξένο τόπο. Επίσης, αναφέρεται ότι υπήρχε ποικιλία ειδικότερων στόχων των συλλόγων οι οποίοι ήταν επιστημονικοί, καλλιτεχνικοί, μορφωτικοί, επαγγελματικοί ενώ κάποιοι σύλλογοι ήταν φιλόπτωχοι και σκοπός τους ήταν η προσφορά αλληλοβοήθειας μεταξύ συμπατριωτών μεταναστών αλλά και προς την πατρίδα όταν υπήρχε ανάγκη.

«...τόρα αυτού χειμών. άς μή φύγει τό παιδί από τό σπίτι. φρόντισε τόρα διά νά ενταχθή σέ κανένα καλό ορφανοτροφείο τών Αθηνών καί μέσω τού Κου Βλιώμη δύνασαι νά ενεργήσης. καί τήν άνοιξι φεύγει. εάν οι θείοι της, θελήσουν νά τήν πάρουν είς τήν Αμερικήν μή αρνηθής. καί εάν δέν τό προτείνουν εκείνοι νά τό προτείνετε Σείς. εδώ δέν ελπίζω καί πολύ. θά ζήση ωραία. θά έχη μέλλον. καί έως ότου γείνη αυτό τό όνειρο θά είνε πλέον ενήλιξ. έχει ο Θεός. Σού στέλνω διευθύνσεις Συλλόγου νά ζητήσης ενίσχυσι. τό έργο τών Συλλόγων ή μάλλον ο σκοπός είναι φιλανθρωπικός. μή διστάσεις. δέν είναι εντροπή. εβοήθησε ο Κορς Γριβελλής τόν εξάδελφό του δηλ. πρό πέντε ετών. τόρα όμως τού έστειλα σπουδαίο γράμμα. δέν έπρεπε νά σου τό γράψω πώς τού έγραψα. τού τό γράφω καί τό ορκίζομαι ότι γράφω εν αγνοία Σάς...»

«...Σού στέλλω δύο διευθύνσεις Σαμ. Συλλόγων εν Αμερική. Γράψε καί ζήτησε βοήθειαν. μή διστάζεις καθόλου. μή αμελήσης. Σείς, δέν πήρατε τίποτε από τάς μεγάλας δωρεάς τής Αμερικής; έ; ή δέν καταδέχθηκες; Σάς φιλώ όλους...»

Σε επόμενη επιστολή, αναφέρεται σε μία θεία της Πόπης που ζει στο Σίδνεϋ και πιστεύει πως η Πόπη θα πρέπει να αρχίσει να της γράφει, σε περίπτωση που δεν ευοδωθεί η προσπάθεια προσέγγισης των θείων στη Αμερική. Εκφράζει την ελπίδα ότι η θεία της ίσως μπορέσει να της βρει και τον μελλοντικό της σύζυγο. Γενικά, φαίνεται πως την απασχολεί το ζήτημα της αποκατάστασης της Πόπης, δεδομένου ότι ο πατέρας της Σταμάτης δεν είναι πια στη ζωή και η μητέρα της οδεύει επίσης προς το τέλος. Δείχνει και πάλι την αγωνία της για το αν ζει ή όχι η Ελισάβετ κι επιμένει στο ζήτημα της διαθήκης σε περίπτωση που είναι ακόμη εν ζωή.

24. «28 Νοεμ . *τήν στιγμήν που θά στείλω πλέον τό γράμμα δέν πρέπει η Πόπη ν' αρχίση νά γράφει εἰς τήν θείαν της εἰς τό Σίδνεϋ; έχω ακούσει ὅτι ἔχει ἐκεῖ μιάν θείαν. Εγώ δεν την ξέρω. ἴσως εὖρη κανέναν γαμβρόν. ἄς μήν αναφέρῃ τίποτε περί τῶν θείων της Αμερικής, ἐν ὅσω ἀκόμη τίποτε δέν γνωρίζομε. εἶμαι καλὰ ἀλλά περὺλνπος μέχρι θανάτου διὰ τήν ἀγαπ. Ελισάβετ μας. εἴαν ἀπέθανε φαντάζομαι τό πένθος Σας καί τήν οδύνην. ὅταν πιά μού γράψεις τήν ἀλήθειαν διὰ τήν Ελ. μας καί τήν παραλ. τῶν δύο ἀκόμη δεμάτων νά μή γράφης συχνά καί ἐξοδεύεσαι. στέλνε ἀπλά τά γραμ. Σού. / Εἴαν ἀπέθανε η Ελισάβετ μας, βάλε ἐπάνω εἰς τόν Σταυρόν τοῦ τάφου της τό παρακάτω ποιηματάκι πού συνέταξα. Εἴαν εἶναι μεγάλο κόψε το λίγο. / (Μέ πολύ οδύνην ζητώ στά υστερνά Σου χρόνια, ἀγαπητή μου ἀδελφή, γλυκειά μου Ελισάβετ, ευρήκες τήν ἀπάντησιν τοῦ ουρανοῦ τό δῶμα· μή κλαῖς, Κορούλα Μου χρυσή, ἀδέλφια Μάς, θρηνήτε τό ἔρημό Μου ὀρφανό, αὐτό, νά λυπηθῇτε.) σάν ζή νά κάμῃ Διαθήκην γιά τή Πόπη. γιατί ἀπέκρυψες αὐτό το ζήτημα; ὥστε ἀπέθανεν. εἶμαι ἀπαρηγόρητος. πρόσεχε τήν υγείαν Σου. σκέψου τά μεγάλα σου καθήκοντα. Σάς φιλώ.»*

Με το νέο έτος, στέλνει γράμμα στην ανιψιά της Καλλιόπη (Πόπη) ζητώντας της να βρει το διαβατήριο των γονέων της γιατί θα της χρειαστεί αν αποφασίσει να πάει στην Αυστραλία. Θεωρεί μάλιστα ότι το ταξίδι αυτό είναι μία πολύ καλή λύση, αφού όπως ισχυρίζεται ο γάμος στην Αυστραλία είναι πολύ εύκολος. Το τελευταίο μάλιστα διάστημα έχουν φτάσει Έλληνες νέοι και μορφωμένοι και οι γάμοι αυξάνονται. Οι βιβλιογραφικές αναφορές του Δαμανάκη (Δαμανάκης, χ.χ.), αναφέρουν ότι οι Έλληνες στην Αυστραλία, παντρεύονταν, δημιουργούσαν οικογένειες και έτσι η ελληνική παροικία γινόταν ακόμη πιο ισχυρή. Οι γάμοι αποτελούσαν σημαντικά

γεγονότα για τους Έλληνες μετανάστες της Αυστραλίας και όταν έφταναν νέοι από την Ελλάδα, γίνονταν συχνά γάμοι μεταξύ Ελλήνων ανδρών και γυναικών.

25. «...*(3 Ιαν.) Αγαπητή Μου ανειψιά Καλλιοπίτσα. μέ χαρά έλαβον τό γραμ. Σου. δέν θέλω νά μέ ευχαριστείτε. απλώς κάμνω τό συγγ. καί χριστ. Μου καθήκον. θά γράψω μόνον τά σπουδαιότερα οικογενειακά ζητήματα καί προσέξετε νά ενεργήσετε καλά. τό διαβατ. τών γονέων Σου χρειάζεται μόνον διά Σέ. (προσοχή) διότι βεβαίως θά Σέ έχουν εγγράψη μέσα ως τέκνον των. καί εάν είναι τυχερόν καί έλθης θά σού χρειασθή βεβαίως χωρίς άλλο. δέν εκαταλάβετε ότι πρόκειται περί αυτού; τό εννοώ κάλλιστα ότι η μαμά Σου δέν δύναται νά ταξιδεύση. Ώστε φροντίσατε αμέσως καί δραστηρίως νά τό πάρετε. μή αμελήσητε. είναι μεγάλη ανάγκη νά έλθης εδώ. όπως ακούω ο γάμος εδώ είναι πολύ εύκολος. διότι ήλθον πολλοί νέοι μετανάσται, πολύ πολιτισμένοι καί πολύ μορφωμένοι. έγιναν πολλοί γάμοι. Σύ μέ τήν εκθαμβωτικήν καλλονήν Σου, αμέσως λαμπρά θά αποκατασταθής. Σάς έστειλα πολλά γραμ. καί Σάς γράφω λεπτομερέστατα διάφορα οικ. ζητήματα καθώς καί διά τήν εδώ πιθανήν άφιξιν Σου. όταν καταλάβω από τά γραμ. Σας ότι παρέπεσαν τά ιδικά Μου, τότε θά επαναλάβω τι, και τι, έγγραφα. Με κουράζετε απερίγραπτα. μόλις Σάς εφρόντισα είς όλα, νά καί πάλιν που διά τής επιστολής Σας, μού παρουσιάζετε τά ίδια, καί τά ίδια ζητήματα...»*

Στη συνέχεια του ίδιου γράμματος, τη διαβεβαιώνει ότι το κτήμα στην Αυστραλία είναι δικό τους εφόσον τους στέλνονται χρήματα από την ενοικίασή του. Για να είναι ακόμη πιο σίγουροι ότι το κτήμα τους ανήκει, προτείνει να στείλουν μια επιστολή στον mr Alexandre ώστε να ξεκαθαρίσει το ζήτημα.

«...τό κτηματάκι εδώ, είναι δικό Σας. τό ξεύρω εκ θετικοτάτης πηγής. εάν δέν ήτο Δικό Σάς βεβαιότατα μέ αποδείξεις θά Σάς τό έκαμνον γνωστόν, καί δέν θά Σάς έστελνον ποτέ, ποτέ, ούτε μίαν πέννα (δεκάρα) τό ότι είναι δικό Σας, δέν Σάς πείθη η αποστολή τών ολίγων χρημάτων πού Σάς στέλνουν από καιρού, είς καιρόν όπως γράφητε. εάν ηθέλατε νά μάθητε εάν είναι δικό Σας, έπρεπε νά γράψητε είς τόν Mr Alexandre καί όχι είς τόν Κον Πρόξενον. ο Mr Alexandre ίσως είναι Συμβολαιογράφος. θά γνωρίζει δι' αυτήν τήν υπόθεσιν.»

Σε άλλη επιστολή προς την Καλλιόπη, την ενημερώνει ότι μια πλούσια κυρία που ζει στην Αυστραλία και γνωρίζει την Ελισάβετ, στέλνει στην Πόπη δυο δέματα κι έπειτα

τη ρωτά αν έχει μονιμοποιηθεί στην εργασία της. Συνεπώς, η Πόπη εργάζεται ως υπάλληλος. Ακόμη, την παρακινεί να αρχίσει να επισκέπτεται την θεία της Χαρίκλεια, η οποία έχει μεγάλη περιουσία, με την ελπίδα ότι η θεία θα αγαπήσει την Πόπη και ίσως της γράψει κάτι από την περιουσία της. Για ακόμη μια φορά, φαίνεται ότι ελπίζει σε οικονομική βοήθεια συγγενικών προσώπων.

«...Ενεργώ δραστήρια πρό δύο ετών όπως Μία πλουσία Κυρία, η οποία γνωρίζει τή μαμά σου, σου στέλνει δύο δέματα, τό υπεσχέθη, νά δούμε. Ουδέποτε άλλο πλάσμα στον Κόσμο, επροστατεύθη τόσο, όσο Σύ από Μένα. Έγινες μόνιμος υπάλληλος;...»

«...τά ρουχαλάκια θά μοιρασθής δίκαια μέ τήν θεία Σου Σόφι. τή ενεργεία Μου, σου τά στέλλει, Μία αγαθοεργός Κυρία, ήτις γνωρίζει τή Μαμά Σου. καί τής στέλλει πολλούς χαιρετισμούς. Νά αρχίσης νά πηγαίνης συνέχεια είς τήν Χαρίκλειαν, νά σέ διδάσκει μοναχήν καί ίσως Σέ συμπαθήση καί Σού γράψει καί τίποτε. τί θά τήν κάμει τόση κολοσσιαία περιουσία πού έχει. προσπάθησε νά κερδίσης τήν αγάπην της.

Σάς γλυκοφιλώ όλους. όλους.»

Σε άλλη μία επιστολή παρακινεί και πάλι την Πόπη να επισκέπτεται την θεία Χαρίκλεια για να της μάθει πιάνο ως σπουδαία πιανίστρια που είναι σύμφωνα με τα λεγόμενά της κι ακόμη να μαθαίνει αγγλικά και χορό. Μάλλον δε φεύγει από το νου της το ενδεχόμενο μετανάστευσης της Πόπης, γι' αυτό θεωρεί πολύ χρήσιμο να μάθει την αγγλική γλώσσα. Οι περισσότεροι Έλληνες που έφευγαν μετανάστες, δεν γνώριζαν την αγγλική γλώσσα κι αυτό τους δημιουργούσε προβλήματα και κατά την άφιξή τους στη χώρα υποδοχής και κατά την εργασία τους. Η Χατζηαθανασίου (Χατζηαθανασίου, 2022) για παράδειγμα, αναφέρει ότι οι μετανάστες με την άφιξή τους από το λιμάνι στο σταθμό των τρένων για να κατευθυνθούν σε συμπατριώτες και συγγενείς που τους περίμεναν, αντιμετώπιζαν προβλήματα ακόμη και στην ακριβή ώρα αναχώρησης του τρένου καθώς δεν γνώριζαν τη γλώσσα. Σχετικά με την εύρεση εργασίας η Τουργελή (Τουργελή, 2020) αναφέρει ότι το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο των Ελλήνων μεταναστών σε συνδυασμό με την άγνοια της αγγλικής γλώσσας, είχαν ως αποτέλεσμα οι μετανάστες να πέφτουν πολλές φορές θύματα εργατομεσιτών, οι οποίοι κατά κύριο λόγο ήταν Έλληνες. Η Χατζηαθανασίου

(Χατζηαθανασίου, 2022) , ακόμη επισημαίνει ότι επειδή οι μετανάστες δεν γνώριζαν αγγλικά, δυσκολεύονταν στην αγορά βασικών προϊόντων για την καθημερινότητά τους αλλά και σε άλλου είδους συναλλαγές όπως ήταν η αποστολή χρημάτων και δεμάτων στους συγγενείς τους στην πατρίδα.

26. «...Νά μή λυπείσαι διά τίποτε. Ναί μέν τά βάσανά Σας είναι μεγάλα, αλλά καί ο Θεός είναι μεγάλος. Σέ περιβάλλω μέ στοργή καί ισχυρά προστασία. νά μελετάς αγγλικά, νά διδάσκεσαι πιάνο, καί χορό. νά επισκεφθής τήν εκλεκτή καί ευγενεστάτην συγγενή Μας Χαρίκλειαν καί νά πηγαίνης νά Σέ διδάσκει πιάνο. Είναι σπουδαία Πιανίστρια. Μέσα εἰς τό ωραῖον Μέγαρόν της, θά Σέ διδάσκει καί θά Σέ ἔχη καί συντροφιά. νά τῆς πῆς τούς ἐγκάρδιους Μου χαιρετισμούς...»

Συνεχίζοντας το γράμμα της η θεία, της υποδεικνύει για πολλοστή φορά, να έχει σχέσεις με ένα ακόμη πρόσωπο του συγγενικού κύκλου και συγκεκριμένα με την εξαδέλφη Μαϊραγκα, με την προσδοκία ότι ως φιλόανθρωπος που είναι σύμφωνα με τα γραφόμενα της θείας, θα μπορούσε να βοηθήσει την Καλλιόπη.

«...Νά σχετίζεσθε τήν εἰς. Μαϊράγκα, είναι ανεκτίμητη, νά τῆς πῆτε τούς χαιρετισμούς Μου, καί ὅτι πολύ ἐλυπήθην διά τόν θάνατον τοῦ υἱοῦ της. εἰάν τή συναναστρεφεσθε, ἴσως, καί Σάς βοηθήσῃ. Είναι πολύ φιλόανθρωπος...»

Σε άλλη μία επιστολή προς την Καλλιόπη, επανέρχεται στο θέμα του γάμου της Καλλιόπης και της γράφει να επισκεφθεί μια συγγενή τους που μένει στο Βαθύ της Σάμου και όπως γνωρίζει η θεία, η συγκεκριμένη συγγενής έχει παντρεύσει πολλά κορίτσια. Γιατί λοιπόν όχι και την Καλλιόπη; Αυτή η επίμονή της θείας για την αποκατάσταση της Καλλιόπης, δείχνει ότι θεωρούσε τον γάμο μια μορφή «προστασίας» για την ανιψιά της σε περίπτωση που έφευγε και η μητέρα της από τη ζωή. Της υπενθυμίζει επίσης, να φροντίσει για το διαβατήριό της σε περίπτωση που αποφασίσει να μεταναστεύσει και να αναζητήσει τους νέους νόμους της Καμπέρας σχετικά με τη μετανάστευση. Την πληροφορεί μάλιστα ότι φεύγει από το λιμάνι του Πειραιά ελληνικό βαπόρι με το οποίο θα μπορούσε να ταξιδέψει στην Αυστραλία. Αν μάλιστα πουλούσε το σπίτι της στο Καρλόβασι θα ήταν πιο εύκολα τα πράγματα.

27. «...Εἰς τό Βαθύ ὑπάρχει μία συγγενής τοῦ παππού Σου (Πατρός Μου) ἔχω πολλά κορίτσια, τά ὁποῖα βεβαίως θά ἀπεκατέστησε· είναι ενεργητική καί πολύ καλή. τό καλοκαίρι δέν κάνεις κανένα ταξιδάκι νά τήν γνωρίσης; θά Σέ χαρή πολύ. ἴσως φροντίσῃ καί διά γαμβρόν. σέ τέτοια, είναι πολύ ἐξυπνη. θά ἀλλάξης

καί περιβάλλον. Μη αμελήσετε, όταν η μαμά Σού, ήτο στό Βαθύ, έγγραφα στή
θεία Σου (Βιβή, Παρασ.) νά υπάγη νά τήν επισκεφθή αλλά όπως φαίνεται δέν
έλαβε τό γραμ. Μου. Νά διαβάζετε μέ μεγάλη προσοχή τά γραμ. μου, διά νά, μή,
μέ ανησυχείτε. Σού επαναλαμβάνω. φρόντισε διά τό διαβ. θά χρειασθή διά Σέ.
δέξου νά σέ φέρουν. τό πώς θά φερθής διά νά μή καταποντισθή τό κτηματάκι
απέναντι τών ναύλων θά σέ οδηγήσω Εγώ. ούτε από μακράν, (εάν σου στείλουν
κανένα έγγραφο) ούτε εκ τού πλησίον εάν έλθης, επ' ουδενί λόγω νά υπογράψης
σέ τίποτε. γράψετε είς Καμπέρραν διά νά μάθιτε τούς νέους νόμους
μεταναστεύσεως. εδώ όπως ήκουα επί δύο έτη ήρχετο υπερωκεάνειο βαπόρι
ελληνικό· πρό Μηνών ήκουσα ότι, αυτό τό δρομολόγιον έπαυσε, δέν γνωρίζω
εάν τό αντικατέστησε, άλλο ελλ. βαπόρι· εάν ναι, δύνασαι νά πωλήσης τήν
έπαυλιν σας, καί νά έλθης, εδώ από τόν Πειραιά, μέ ελλ. βαπόρι. Βλέπεις αγάπη
Μου, πόσες φερέλπιδες ιδέες κάμνω για Σένα· νά παρακαλής νά είμαι υγιής. καί
θά Σέ προστατεύω πάντα.»

Η θεία εξ Αυστραλίας στέλνει γράμμα και στην ανιψιά της Ευαγγελία και την
πληροφορεί ότι της έχει στείλει δέματα με ρούχα και δώρα για το νέο έτος. Της
γράφει να μην στέλνει στην Αυστραλία αεροπορικά γράμματα, εφόσον μάλιστα ήταν
πιο ακριβά από όσα στέλνονταν μέσω ταχυδρομείου, γιατί επιβαρύνεται οικονομικά.
Αντί αυτού της προτείνει να εσωκλείει τα γράμματά της στα γράμματα της Πόπης για
να μην ξοδεύεται. Η Ευαγγελία έχει χηρέψει και τη συμβουλεύει να ξαναπαντρευτεί
εφόσον είναι ακόμη νέα. Μάλιστα, επικαλούμενη και πάλι το συγγενικό καθήκον, της
λέει πως αν χρειάζεται βοήθεια θα πρέπει να απευθυνθεί στην αδελφή του μακαρίτη
άνδρα της, Αρχοντούλα, καθώς υπήρξε καλή σύζυγος για τον αδελφό της κι έτσι έχει
χρέος να τη βοηθήσει.

28. «Αγαπημένη Μου εξ. Ευαγγελίτσα. Δέξου τās καλυτέρας καί θερμότερας Μου
ευχάς διά τό Ν. Έτος. Θα λάβης από τήν Παρασκευήν μερικά μικρά δώρα Μου.
Έχω για Σένα ωραία ζακετίτσα καί ωραία υποδήματα· μόλις δυνηθώ θά Σού τά
αποστείλω. νά μή μού γράφεις κατ' ευθείαν είς τήν διεύθυνσίν Μου καί αερ.
καί εξοδεύεσαι. Τής πόπης τά γραμ. έρχονται πολύ ελαφρά. Δύνασαι, καί αυτό
πολύ θά μέ ευχαριστήση νά μού γράφης εσωκλείστως, στής Πόπης, κανένα
γραμματατάκι. Τά ωραία καί ευγενικά Σου γραμμ. μού είναι πάντοτε πολύ
ευπρόσδεκτα. Τί γίνεσαι; Πώς είσαι; Σέ ενθυμούμαι πάντοτε καί λυπούμαι διά
τήν χηρείαν Σου καί τήν δυστυχίαν Σου. Σύ η Πολύφερνος Μοναχοκόρη καί

χαϊδεμένη υπέφερες τά πάνδεινα. Έχεις ακόμη ενοικιάσει τό σπίτι στό Κύριο Ντικάκη; Εάν ευρεθή κανένας γαμβρός κύτταζε νά υπανδρευθής. Νέα είσαι ακόμη. πώς θα ζήσης; από τήν Αρχοντούλα νά ζητάς αδιάστακτα βοήθεια. υπήρξες καλή διά τόν αδελφόν της. καί έχη καθήκον νά Σέ φροντίση. μά πρέπει καί Σύ νά ενεργείς δι' αυτό. πρέπει μάλιστα νά Σέ πάρη τήν άνοιξι ένα διάστημα πλησίον τής χάριν αναψυχής. μή διστάξεις νά τής τό προτείνης.»

Σε επιστολή που στέλνει στην Ελισάβετ, για την οποία ξέρει πια ότι είναι εν ζωή και δεν έχει πεθάνει όπως νόμιζε, εκφράζει παράπονα. Παρότι έχει στείλει τόσα δέματα και τόση βοήθεια κι έχει εκφράσει με διάφορους τρόπους το ενδιαφέρον της για την Πόπη, η Έλλη φαίνεται να μην εκτιμά και αναγνωρίζει την προσφορά και την αγάπη της αδελφής της, αφού έχει πάρα πολύ καιρό να της γράψει. Τα γράμματα μάλιστα της Παρασκευής, δεν έδιναν σαφείς πληροφορίες για την Ελισάβετ, σε σημείο που η αδελφή της στην Αυστραλία να τη θεωρεί νεκρή.

29. *«Αγαπητή Μου Έλλη. Σέ ευχαριστώ διά τας ευχάς Σου. πάντοτε υπήρξες ευγενεστάτη. έγραψα για Σένα χιλιάδες λέξεις, διά τά συμφέροντά Σου, καί τό θυγάτριόν Σου. καί Σύ, δέν έγραψες δύο (Έτη πολλά) τίποτε δέν Σέ συνεκίνησε· τίποτε δέν Σέ υποχρέωσε. ούτε πολύτιμα δώρα, ούτε στοργικότατο, καί ευγενέστετο ενδιαφέρον. τό φυσικό ενίκησεν, η σκληρότης καί η βαρβαρότης. πέρυσι επένθησα καί ησθένησα νομίζουσα ότι, απέθανες. τά γράμ. τής Βιβής ήσαν πολύ εσφαλμένα. τουλάχιστον αφού κινδυνεύεις, καί βλέπεις τήν ματαιότητα τών ανθρωπίνων δέν σωφρονίζεσαι;»*

Σε επόμενη επιστολή προς την Έλλη, την καθησυχάζει ότι όσο ζει θα προστατεύει την Πόπη σε περίπτωση που αποφασίσει να μεταβεί στην Αυστραλία. Τη συμβουλεύει να φροντίσει για το διαβατήριό της Πόπης, την διαβεβαιώνει ότι το κτήμα στην Αυστραλία της ανήκει και την πληροφορεί ότι το επόμενο διάστημα θα της σταλούν δέματα με ρούχα.

30. *«Νά διαβάσης μέ μεγάλη προσοχή, όλα, όλα τά γραμ. Μου. έχεις καιρό στό κρεβάτι Σου αναπαυμένη νά μελετήσης ώς μάθημα τά γραμ. μου. για νά μή μού γράφει η Πόπη, καί η Βιβή εσφαλμένα. Εγώ, εάν υπάρχω θά προστατεύσω μέ*

όλη τή ψυχή Μου, τήν Πόπην Σου, καί νά είσαι ήσυχος. δηλ. εάν έλθη εδώ. φροντίσατε νά πάρετε τό διαβατήριο. τό κτήμα είναι Δικό Σου καί μή λυπείσαι. Ενεργώ δραστήρια όπως εκτός δύο πλούσια δέμ. για τήν Πόπη, άλλη γνωστή Σου Κυρία σου στείλη φανέλλες, νυκτικές κανένα ωρ. επαν. κ.τ.λ. νά κάμνης δίαιτα. καί ότι λέγουν οι ιατροί. νά δώσης τό κτήμα στόν Ατζέντη. Σέ φιλώ.»

Σε γράμμα που στέλνει στην Ελισάβετ, της εύχεται για την κόρη της Καλλιόπη γιατί προφανώς γιορτάζει. Την παροτρύνει έπειτα να απευθυνθεί την Κοινότητα της Αυστραλίας για αποστολή βοήθειας, τονίζοντας ότι η Κοινότητα βοηθά όσους έχουν ανάγκη. Για άλλη μια φορά γίνεται φανερό ότι οι Κοινότητες του εξωτερικού έστελναν βοήθεια στην πατρίδα όταν υπήρχε ανάγκη, δείχνοντας με αυτόν τον τρόπο την αγάπη και το ενδιαφέρον τους για τους συμπατριώτες τους που αντιμετώπιζαν οικονομικές δυσκολίες.

31. *«(Ελλη) Έτη πολλά. περαστικά. να σου ζήση η υπερεκλεκτή κορούλα Σου. εδώ η καλή μας κοινότης, ήκουσα ότι βοηθεί προθύμως, πτωχούς και δυστυχείς. γράψε όπως σάς οδηγώ, καί παρακάλεσε αδίστακτα για χρ. βοήθεια. είμαι βεβαία ότι, θα τό κάμουν. μή αμελήσης, εμέ. μή μέ αναφέρετε καθόλου εις τό γραμ σας. Σέ ευχαριστώ διά τό γραμ σου. είσαι πάντα αβρωτάτη καί πονετική. Σού στέλνω ευγενής μου κυρία μιά φανέλα εξωτ. και μιά σπουδαία νυχτικιά. νά ξεστένεσαι. Πάντα Σέ θυμούμαι. Σάς φιλώ.»*

Τον Οκτώβριο του 1948, ένας φίλος του Πλούταρχου Πανέρη, ο Αθανάσιος Παναγιωτόπουλος, του έστειλε μια επιστολή από την Πάτμο όπου διέμενε προσωρινά. Σε αυτή την επιστολή ο κ. Παναγιωτόπουλος τον πληροφορεί ότι ο γιος του είχε ανοίξει δερματοπωλείο στη Ρόδο και το επόμενο διάστημα θα μετέβαινε κι εκείνος να ζήσει εκεί. Στην επιστολή εκθειάζει τη Ρόδο ως ένα πλούσιο και ωραίο νησί και συγχρόνως εκφράζει τη θλίψη του για την κακή κατάσταση στην οποία βρίσκεται η Σάμος εξαιτίας των εγκληματικών ενεργειών που λαμβάνουν χώρα εκείνη την περίοδο όπως έχει πληροφορηθεί από ένα τρίτο προσωπο: *«...ο Δημητριάδης μού είπε τούς χαιρετισμούς σας καί τήν κατάστασιν τής Σάμου καί ελιπίθηκα πάρα πολύ αλλά άς έχω μέσα εδώ τόν ύψιστον όπως τούς φωτίση αυτούς τούς κακούργους καί παύσουν πλέον τάς εγγιγματικές των πράξεις...».*

Επισημαίνει μάλιστα ότι στην Πάτμο όπου διαμένει ο ίδιος προς το παρόν και στην Ρόδο όπου θα εγκατασταθεί στο εγγύς μέλλον, δεν υπάρχει αυτό το «μικρόβιο» : «...Εμείς εδώ είμεθα πολύ ίσχυοι δώξα τώ θεώ τό μικρόβιο αυτό δέν υπάρχη στά νησά μας...».

Ο κ. Παναγιωτόπουλος στην επιστολή του αναφέρεται στον εμφύλιο πόλεμο που ξεκίνησε στη Σάμο στις 25 Μαρτίου του 1947. Ο Δημοκρατικός Στρατός Σάμου δημιουργήθηκε το θέρος του 1947 και αποτελούνταν από στελέχη της Αριστεράς που είχαν εμπειρία στον ένοπλο αγώνα. Ο εμφύλιος πόλεμος στο νησί πήρε πολύ μεγάλες διαστάσεις με τις κυβερνητικές δυνάμεις να προσπαθούν να αποδυναμώσουν τον ΔΔΣ χωρίς όμως να τα καταφέρνουν. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να ενισχύεται αριθμητικά ο ΔΣΣ, να ελέγχεται ένα μεγάλο μέρος του νησιού από αντάρτες και ο ΔΣΣ να επιτίθεται με επιτυχία στις βάσεις των κυβερνητικών δυνάμεων σε διάφορα τμήματα του νησιού. Τον Μάρτιο του 1949 οι κυβερνητικές δυνάμεις εκκένωσαν τις περιοχές που ελέγχονταν από τους αντάρτες και φυλάκισαν στη Μακρόνησο 2.000 υποστηρικτές του ΔΣΣ καθώς και συγγενείς των μελών του ΔΣΣ. Ο ΔΣΣ γρήγορα έχασε τη δύναμή του κι έτσι ο εμφύλιος πόλεμος στη Σάμο έλαβε τέλος ουσιαστικά τον Ιούλιο του 1949. Οι δυνάμεις του ΔΣΣ διαλύθηκαν και το μεγαλύτερο μέρος των μαχητών του συνελήφθη κι εξοντώθηκε (Ζαφείρης, 2004).

Συνεπώς, την περίοδο που έστειλε η Άννα τις επιστολές της στους θείους της, η κατάσταση στο νησί ήταν πολύ δύσκολη και η όποια βοήθεια ερχόταν από τους ανθρώπους τους που βρίσκονταν στο εξωτερικό ήταν πολύτιμη.

32. «Πάτμος τή. 28. οκτωβρίου 1948.

Αγαπητέ καλάδελφε Πλούταρχε

Καρλόβασι Σάμου

Έλαβα τό γράμμα σου από 25 παρελθόντος καί εχάριμεν διά τό αίσιον τής υγείας σας δώξα τώ θεώ καί ημείς καλόν υγιένομεν.

Εγώ έλιπα είς Ρόδον όπου ο μεγαλύτερος μας υιός έχει πανδρευθή καί έχει δερματοπωλείον είς Ρόδον καί κατά διαστήματα πηγένω καί τόν βλέπω, ο Δημητριάδης μού είπε τούς χαιρετισμούς σας καί τήν κατάστασιν τής Σάμου καί ελιπίθηκα πάρα πολύ αλλά άς έχω μέσα εδώ τόν ύψιστον όπως τούς φωτίση αυτούς τούς κακούργους καί παύσουν πλέον τάς εγγιλιματικάς των πράξεις.

Εμείς εδώ είμεθα πολύ ίσχυοι δώξα τώ θεώ τό μικρόβιο αυτό δέν υπάρχη στά νησά μας.

*Τόν ερχόμενον άν έχωμεν υγείαν αγαστέ καλάδελφε θά πάμε νά
ενκατασταθούμε είς τήν Ρόδον διότι εδώ είς τήν Πάτμον, δέν υπάρχει ζωή πολύ
μικρώ καί μέ δυόμιση χιλιάδες πλυθησμό τά έξωδά μας τά δυσκολοβγάζουμε
γι' αυτό αποφασίσαμε νά φύγομε άν θέλη ο Θεός τό ερχόμενον πλέον ξεύρω
αγαπητέ καλάδελφε η Ρόδος είναι πολύ ωραίο νησή τόσον ωραίω ώστε κανένα
από τά ελληνικά νησιά δέν τής μιάζη είναι η βασίλισσα τών νήσων φέτος ήλθον
πολύ εξ Ελλάδος τουρίσται κι έμειναν μαγευμένοι έκαμαν πολάς αγοράς είς
ακίνητα σπίτια εργοστάσια οικόπεδα οι δρόμοι τά ανθοκήποια τά ωραία κτήρια
τά θαυμάζουν όσοι έρχονται
η Πηνελόπη σάς χαιρετά καθώς καί υιός μου Χριστόδουλος
τά σέβη μάς παρακαλώ είς τήν κυρίαν Παρασκευή*

*Σέ ασπάζωμαι
ο καλαδελφός σου
Α. Παναγιωτόπουλος»*

Η Άννα Γεωργίου, σύζυγος Νικολάου Γεωργίου και ανιψιά του Πλούταρχου Πανέρη, στη δεκαετία του 1940 όπου λαμβάνει χώρα ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, είναι μετανάστρια με την οικογένειά της στο Peabody της Μασαχουσέτης. Σύζυγός της είναι ο Νικόλαος Γεωργίου και παιδιά της η Πάτρα και ο Άκης. Την περίοδο 1949-1951 στέλνει επιστολές από την Αμερική στους θείους της Πλούταρχο και Παρασκευή Πανέρη που ζουν στο Καρλόβασι της Σάμου.

Σε επιστολή του Απριλίου 1949 εκφράζει το ενδιαφέρον της για την υγεία των θείων της και αναφέρει πως γνωρίζει για την κατάσταση που επικρατεί εκείνη την περίοδο στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου. Μάλιστα, ενημερώνεται για την πατρίδα της διαβάζοντας εφημερίδες. Στο ΚΚΕ επικρατούν οι αδιάλλακτοι και αρχίζει ο εμφύλιος πόλεμος που αποτέλεσε τη μεγαλύτερη τραγωδία για την Ελλάδα μετά τη μικρασιατική καταστροφή. Οι αντάρτικες ομάδες συλλάμβαναν όσους θεωρούσαν ότι συνεργάστηκαν με τον κατακτητή και τους οδηγούσαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης ή τους εκτελούσαν. Όλες οι προσπάθειες συμβιβασμού ναυάγησαν και μόνο το Σύμφωνο της Βάρκιζας στις 12 Φεβρουαρίου του 1945 συνέβαλε στην επιστροφή της χώρας στην ομαλότητα. Η αναταραχή που προηγήθηκε όμως ανέκοψε κάθε ελπίδα για συνολική πρόοδο και ανόρθωση της χώρας και δημιούργησε καχυποψία μεταξύ των πολιτών. Η κατάσταση είχε απελπίσει πολλούς Έλληνες και τους έστρεψε προς τη μετανάστευση. Το ΚΚΕ όμως τον Ιανουάριο του 1946 ήθελε

και πάλι να επιβληθεί και οδήγησε τη χώρα σε νέο αιματοκύλισμα που διήρκησε τρία ολόκληρα χρόνια. Με τον νόμο 509 της 27 Δεκεμβρίου του 1947 το ΚΚΕ, το ΕΑΜ και οι λοιπές αριστερές οργανώσεις διαλύθηκαν. Το αποτέλεσμα όμως ήταν να χάσουν τη ζωή τους γύρω στους 160.000 άνθρωποι κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου και άλλοι 50.000-100.000 να καταφύγουν σε γειτονικά κράτη (Βακαλόπουλος, 2000).

Η Άννα Γεωργίου στην επιστολή της αναφέρεται στα «μαύρα νέφη του Κομμουνισμού» και εκφράζει την ελπίδα της ότι το κακό θα τελειώσει στην Ελλάδα και θα ξαναρθούν ευτυχισμένες μέρες. Ακόμη, αναφέρεται στην καθημερινότητα της οικογένειάς της και σε αρρώστιες, όχι σοβαρές, που τους ταλαιπώρησαν. Στην επιστολή φαίνεται ότι σκέφτεται να πουλήσει το σπίτι της στη Σάμο για να μπορέσουν να αγοράσουν ένα σπίτι στην Αμερική ώστε να φύγουν από τα ενοίκια, επισημαίνει όμως ότι εκεί που βρίσκονται υπάρχει έλλειψη σπιτιών και για ενοικίαση και για αγορά.

«Peabody-Mass
Απρίλιος 18, 1949

33. Πολυαγαπημένοι μου:

θείε Πλούταρχε, θεία Παρασκευή,

Έχει περάσει τόσοσ καιρός αφ' ότου σάς έστειλα τό τελευταίο μου γράμμα κι ακόμη απάντησή σας δέν πήρα. Τό ξέρω πως η γύρω σας κατάσταση σας απογοητεύει ή δέν έχετε τί τό ευχάριστο νά μου γράψετε. Αλλά εμείς μόνο γιά τήν υγεία σας ενδιαφερόμεθα, όταν μας γράφετε ότι είστε καλά, αυτό μας είναι αρκετό. Γιά τήν κατάσταση τά διαβάζουμε στις εφημερίδες, λυπούμεθα που δέν μπορεί ακόμη νά καθαρίσει η ατμόσφαιρα από τά μαύρα νέφη του κομμουνισμού. Υπομονή χρειάζεται καί τās ελπίδες στο Θεό, σιγά σιγά όλα θά κανονισθούν ή θά ησυχάσουν, μόνον νά κυττάξετε τόν εαυτό σας γιά νά βρεθούμε γεροί όταν θα' ρθουν ευτυχισμένες ημέρες.

Πλησιάζουν αι εορταί του Πάσχα κ εύχομαι νά τīs περάσετε μέ υγεία καί χαρά καθώς ο Νίκος, η Μαριγούλα, παιδιά. Τόν Άκη μας τόν είχαμε άρρωστο, πήρε τό μικρόβιο στου σκάρλελ φίβερ, επειδή είναι κολλητική αρρώστεια, μās είχανε βάλει κάρτα στήν πόρτα από τό υγειονομείον, μας εκράτησαν από τό σχολείο

μένα, τήν Πατρίτσα ημέρες. Τό είχε πάρει πολύ ελαφρά αλλά λάβαμε όλα τά προφυλακτικά μέτρα.

Τώρα είναι καλά μόλις μία εβδομάδα σήμερα που πήγε στο σχολείο κ είναι έκτακτος. Πήραμε αρκετή στενοχώρια κ αγωνία πάλι αλλά όταν είναι περαστικά όλα ξεχνιούνται. Πιστεύω νά μάθατε τά ευχάριστα νέα του Κώστα Κατεβαίνη που αρραβωνιάστηκε μέ τήν Αντιγόνη Ορφανού πολύ καλό κορίτσι τό χάρηκα πολύ καί κουμπάρα θά είναι η Αγγέλα μας.

Στόν Κώστα θείε, έγραψα ότι του αφήνω τό σπίτι μόνον 2000 δολ. Επειδή θέλω νά πέσει σέ δικά μας χέρια, ή πάλι δέν τίς δίνει θέλει λιγότερα αλλά δέν υποχωρώ πλέον προτιμώ νά γκρεμίσει παρά νά τό δώσω λιγότερα. Θά τό γράψω στή Φλώρα, λυπούμαι που θά τή λυπήσω, αλλά αυτή είναι η αλήθεια, ευτυχώς κείνη αναγνωρίζει τό δίκιο μου κι εκείνη έκαψε τήν τιμή γιά 2000 δολ. Ο Ξενοφών μου' γραψε ότι η αξία του σπιτιού είναι 40 εκατομμύρια, τί νά τό κάνω όμως αφού στά χέρια μου δέν μπορούν να' ρθουν τα χρήματα. Αυτό τό ζήτημα πολύ μάς απασχολεί διότι σκεπτόμεθα αργότερα νά αγοράσουμε εδώ ένα σπιτάκι, μάς έφαγαν τά ενοίκια, αυτή η Εβραία που έχει τό σπίτι μένει κάτω στό πρώτο πάτωμα είναι πολύ κακιά καί υποφέρουμε. Αν πάρουμε λοιπόν κάτι απ' τό σπίτι μας θά τό δώσουμε γιά προκαταβολή όταν βρεθεί κανένα κατάλληλο σπιτάκι διότι τώρα υπάρχει μεγάλη έλλειψις στέγασης ή δέν βρίσκει κανείς ούτε νά ενοικιάσει ούτε νά αγοράσει. Γράψτετ' μου κανένα γραμματάκι επιθύμησα νά ακούσω κάτι από σάς. Τά χαιρετίσματά μας στήν Ελισάβετ, Πόπη καί Σοφάκι καθώς καί σ' όλους τούς συγγενείς, γείτονες καί φίλους. Ο Νίκος, η Μαριγούλα καί τά παιδιά σάς γλυκοφιλούν.

Μέ άπειρη αγάπη,
σάς φιλώ Άννα»

Σε επιστολή του Μαΐου του 1949 η Άννα γράφει ότι αντιμετωπίζει προβλήματα υγείας λόγω ηλικίας κι έτσι αρκετά χρήματα ξοδεύονται σε γιατρούς. Ο γιος της Άκης είναι παιδί του ιερού στην εκκλησία όπου εκκλησιάζονται ενώ ιερέας εκεί είναι ο Ν. Παλαιολόγος. Η δε κόρη της Πάτρα, κάθε Κυριακή παίζει στο πιάνο τα τραγούδια του ελληνικού κατηχητικού σχολείου. Και τα δυο της παιδιά, όπως η ίδια υποστηρίζει, είναι η ψυχή της εκκλησίας. Αυτές οι πληροφορίες πιστοποιούν τις

βιβλιογραφικές αναφορές των Παπαδόπουλου (Παπαδόπουλος, 1995), Θεοδοσόπουλου (Θεοδοσόπουλος, 2012) και Χασιώτη (Χασιώτης, 1993), σύμφωνα με τις οποίες βασική μέριμνα των μεταναστών ήταν η διατήρηση της θρησκείας τους. Πήγαιναν στη Θεία Λειτουργία την Κυριακή και μετά συναθροίζονταν στις αίθουσες των εκκλησιών όπου έπιναν τον καφέ τους και μάθαιναν τα νέα της πατρίδας. Επίσης, με βάση τις ίδιες αναφορές, δεύτερο βασικό μέλημα των μεταναστών ήταν η οργάνωση των σχολείων των απόδημων. Πράγματι, η Άννα στην επιστολή της γράφει ότι τα παιδιά της αριστεύουν στο σχολείο. Επίσης, η Άννα, πληροφορεί τον θείο της ότι βρέθηκε αγοραστής για το σπίτι της στη Σάμο. Είναι ο συγγενής τους Κώστας κι εκφράζει την ανακούφισή της που το σπίτι θα «πέσει» σε συγγενικά κι όχι σε ξένα χέρια. Εκφράζει όμως ταυτόχρονα και τη δυσαρέσκειά της, καθώς η τιμή πώλησης είναι πολύ φθηνή σε σημείο να σκέφτεται να πουλήσει και ένα δεύτερο σπίτι στη Σάμο. Τέλος, δυσανασχετεί επειδή η Εβραία ιδιοκτήτρια του τωρινού σπιτιού σκοπεύει να τους κάνει έξωση και είναι δύσκολο να βρουν κάτι άλλο μέχρι να αγοράσουν το δικό τους σπίτι, καθώς: «...Πάνω σ' αυτή τήν έλλειψη σπιτιού, σ' αυτή τήν ακρίβεια μάς ήλθε σάν μαχαιριά στήν καρδιά. Νά ενοικιάσουμε αδύνατον δέν υπάρχει ούτε τρύπα άδεια νά αγοράσουμε τό ίδιο διότι αι τιμαί σέ κείνα τά σπίτια που αζίζουν είναι απρόσητοι...».

«15 Davis Terrace
Peabody-Mass
30 Μαΐου, 1949

34. Αγαπημένοι μου: θείε Πλούταρχε και θεία Παρασκευή,

Δέν θυμάμαι ακριβώς πόσον καιρό έχω νά λάβω καί νά στείλω γράμμα σας, μου παράπεσε τό φύλλο που κρατούσα τάς ημερομηνίας ή τά θαλάσσωσα, πάντως μου φαίνεται ότι έχω καιρό νά επικοινωνήσω μαζί σας κι αισθάνομαι ότι πρέπει νά σας γράψω. Εύχομαι τό γράμμα μου νά σας βρει καί τούς δύο εν αρίστη υγεία καί χαρά.

Τά δικά μας τά νέα τά ίδια, είμαστε καλά, δόξα τω θεώ, εγώ πιά θείε τά δικά μου τά μαράζια τά έμαθα, πόσα χρόνια θά υποφέρω ούτε εγώ δέν ξέρω, άφθονα χρήματα φεύγουν στό γιατρό ή στά φαρμακεία, όλα προέρχονται από τήν αλλαγή τής ηλικίας, έχω υψηλή πίεση, αρθριτικά, προσβάλλομαι ευκολώτατα από κρυολογήματα, ένα σωρό μαράζια που δέ θέλω νά τά λέω. Για όλα ή χωριστά

για τὸ καθένα κάνω θεραπεία ἢ δὲν προχωροῦν μὲ τὴν δύναμιν πρῶτα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ, δὲν θέλουν νὰ υποχωρήσουν τελείως κ νὰ μ' ἀφήσουν ἡσυχὴ νὰ χαρῶ τὴ ζωὴ ὅπως νοιώθω μὲ τὸν καλὸν μου Νίκον ἢ τὰ χρυσὰ μας τὰ παιδιά. Εὐτυχῶς ἔχω υπομονὴ διότι γνωρίζω ὅτι ἀν ἐξάπτωμαι χειροτερεύω τὴν κατάστασή μου. Ἡ Μαριγούλα μας υποφέρει ἀπὸ υψηλὴ πίεση κι ἐτσι νοσοκομεῖο καὶ φαρμακεῖο τὸ καταντήσαμε τὸ σπίτι. Τὰ παιδιά εἶναι καλὰ, ὕστερα ἀπὸ τὸ τελευταῖο που πέρασε ὁ Ἀκης τὸν Μάρτιο (σκάρλετ φήβερ) ἐγινε ἀκόμα πιο γερὸς καὶ ροδοκόκκινος, ξεχωρίζει μέσα σ' ὅλα τὰ παιδάκια. Τώρα εἶναι παιδί τοῦ ιεροῦ, νὰ τὸν δεῖτε με τὰ ωραία ράσα τὰ μεταξωτά, ἄσπρα, κόκκινα, μαύρα εἶναι σὰν κούκλος κι ἐμάθε τὴ δουλειὰ τοῦ ιεροῦ μιά χαρά, ἐπὶ τὸ ὅλον παιδάκια ἔχομε στό ιερό, ἀν τὰ δεῖτε στὴ Λειτουργία πὼς φέρονται ἢ πὼς υπηρετοῦν, τὰ ἔχει κάμει ξεφτέρι ὁ ιερεὺς μας Ν. Παλαιολόγος τῆς Φεβρονίας ὁ γυιός. Στὸ σχολεῖο, ἐπίσης ἀριστεύει ὁ Ἀκης καὶ φαίνεται ὅτι δὲν θὰ υστερήσει τῆς Πάτρας ἴσως καὶ νὰ τὴν ξεπεράσει διότι συγκρατῇ καλλίτερον ἐκείνη ὅ,τι μάθει ἢ ὅ,τι διαβάσει.

Ἀλλὰ καὶ τὸ Πατρί μας τὸ φρόνιμο, τὸ υπόδειγμα αὐτοῦ τοῦ καλοῦ κοριτσιοῦ διατηρεῖ τὴν πρώτη θέσι στὴ στήλῃ τῶν ἀνωτάτων τιμῶν (σὰς ἐσωκλείω τὸ φύλλο τῆς τελευταίας διμηνίας). Τὸ ἐρχόμενο τελειώνει τὸ Γυμνάσιο καὶ γιὰ ἐπιστήμῃ διάλεξε τὸ τῆς μικροβιολόγου. Θὰ πάῃ σ' ἓνα πολὺ αὐστηρὸ καὶ σοβαρὸν σχολεῖον κοριτσιῶν στὴ Βοστώνη, ὁ κατώτερος βαθμὸς που ἐπιτρέπουν εἶναι ἐν μόνον 85 δεδομένου ὅτι 100 εἶναι τὸ ἀρίστα. Λοιπὸν ἀπὸ τώρα ἀπετάνθην στό σχολεῖον αὐτό, ὁ διευθυντὴς τοῦ σχολείου ἐστεῖλε τοὺς βαθμοὺς της, μία καθηγήτρια, εἶναι γιατρός. ἐστεῖλαν συστατικὰς ἐπιστολάς ὅπως ἀπαιτοῦν οἱ κανονισμοὶ τοῦ σχολείου καὶ ἀν καὶ βρίσκεται στὸν τρίτο χρόνο, ἐν τούτοις ἐγένετο ἀπὸ τώρα δεκτὴ καὶ εἶναι γεμάτῃ χαρά.

Στὶς 19 Ιουνίου ἡ δασκάλα της τοῦ πιάνου δίδει recital (συναυλίαν) καὶ ἡ Πάτρα θὰ παίξει δυσκολώτατα τεμάχια εἶναι ἡ καλλιτέρα της μαθήτρια. Πιστεύω νὰ ικανοποιεῖσθε γιὰ τὰ ἀνήψια σας μὰ πόσο καλλίτερο ἀν τὰ βλέπατε ἀπὸ κοντά. Καὶ τὰ δύο εἶναι ἡ ψυχὴ της Ἐκκλησίας, ἡ Πάτρα παίξει τὸ ὄργανο γιὰ τὸ κατηχητικὸν σχολεῖο κάθε Κυριακὴ καὶ μετὰ ψάλλει στὴ χορωδία, αὐτὴ μὰς βοηθεῖ, παίξει στό πιάνο τὰ τραγούδια τοῦ ἐλληνικοῦ μας κατηχητικοῦ μας σχολείου, χωρὶς τὴν Πάτρα βῆμα δὲν κάνουμε φαντασθεῖτε ὅτι αἱ ἐξετάσεις τοῦ κατηχητικοῦ θὰ γινόταν στίς 19, ἐπειδὴ εἶναι τὸ κονσέρτο της ἀναβλήθησαν αἱ

εξετάσεις διότι η Πάτρα είναι απαραίτητος. Τώρα θείε γελούν τά μουστάκια σου καί ευχαριστείσαι μά δέν θέλω κ δέν πρέπει νά γράφω τίποτε διότι δέν θέλω νά εκλαμβάνονται ως περιαιτολογία γι' αυτό καί αποφεύγω αλλά σύ στό πόδι της γιαγιάς τών πρέπει νά' χης επί τέλους μιά μικρά ιδέα γιά τά ανηψάκια σου. Τώρα άς πούμε καί κάτι άλλο. Τό σπίτι μας θείε δέχθηκε νά αγοράση ο Κώστας γιά 2000 δολ. καί μάς έγγραψε πώς θα 'ρθει εδώ νά κάμουμε τά χαρτιά, αλλά μετά πάλι μάς έγγραψε ότι περιμένει τήν γνώμην τού Κλεάνθους, έκτοτε νέα τού δέν είχα.

Θά εσωκλείσω ένα σημείωμα γιά τήν Φλώρα καί σέ παρακαλώ πολύ νά τής τό δώσης. Τό ξέρω θείε μου πώς η τιμή αυτή είναι πολύ φθηνή, αλλά τί νά κάμουμε που είναι τό μόνον μέσον που μπορούμε νά πάρουμε τά δολλάρια στά χέρια μας.

Πού θά βρεθεί άλλος τέτοιος αγοραστής; Καί εκτός αυτού θέλω νά πέση στά χέρια συγγενών, δή τής Φλώρας νά πηγαίνη καί θείε μου νά πίνη τόν καφεδάκο της καί νά νομίζη πώς κι εμείς είμεθα εκεί καί ξέρεις πώς μάς ήλθαν τά πράγματα; Η Εβραία η ιδιοκτήτρια τού σπιτιού που μένουμε μάς βγάξη διότι τό θέλει τό σπίτι καί πάμε νά σκάσουμε. Πάνω σ' αυτή τήν έλλειψη σπιτιού, σ' αυτή τήν ακρίβεια μάς ήλθε σάν μαχαιριά στήν καρδιά. Νά ενοικιάσουμε αδύνατον δέν υπάρχει ούτε τρύπα άδεια νά αγοράσουμε τό ίδιο διότι αι τιμαί σέ κείνα τά σπίτια που αξίζουν είναι απρόσητοι άν όμως πωλούσαμε καί τά δυό τα σπίτια στή Σάμο θά είχαμε ίσως τή μισή αξία γιά ένα σπίτι εδώ θά τά καταθέταμε στή Τράπεζα καί θά τό παίρναμε νά ησυχάση τό κεφάλι μάς. Αλλά βλέπεις θείε είναι δύσκολο εκτός άν βρεθούν εδώ διαμένοντες αγορασταί. Η Μαρία τί γίνεται; Έχει καιρό νά μάς γράψη καί νοιαζόμαστε πέστε τής χαιρετισμούς καί νά γράψη. Αυτά είναι τά νέα μας. Θά περιμένω τά δικά σας τά οποία εύχομαι νά είναι ευχάριστα. Αυτή τήν εβδομάδα έχομε ελεεινό καιρό, βρέχει συννεφιά καί κρύο χειμωνιάτικο καιρό καιρός θανάσιμος γιά όσους υποφέρουν από αρθριτικά. Φυτέψαμε καί ντομάτες αλλά δέν θά γίνουν μ' αυτόν τόν παλιόκαιρο. Ο Νίκος έγινε τέλειος κηπουρός αλλά έπρεπε να' χαμε δικό μας σπιτάκι σ' αυτής τής παλιοεβραίας τής πληρώνουμε ακόμα καί τό νερό που εξοδεύουμε στή φάρμα καί δέν ευχαριστείται. Κύτταξε θείε πές τής Φλώρας νά γράψη στού Κώστα ναρθή νά τελειώνουμε τή δουλειά ίσως κι εμείς μπορέσουμε αργότερα νά αγοράσουμε κανένα δικό μας σπιτάκι.

Έχετε απείρους και θερμούς χαιρετισμούς από τόν Νίκον μου, Μαριγούλαν, Πατρίτσα, Αγγελάκη τούς οποίους μετά τών ιδικών μου δώσατε στην αγαπητή κα Ελισσάβετ, Πόπη, Σοφάκι, Φλώρα, Γιώργο, Ξενοφώντα, Άννα και σ' όλους μας τούς συγγενείς, γειτόνους και φίλους.

*Σάς φιλώ μέ πολλή αγάπη
η ανηψιά σας
Άννα Ν. Γεωργίου»*

Σε επιστολή του Αυγούστου του 1949 η Άννα πληροφορεί τον θείο Πλούταρχο ότι τελικά το σπίτι της πουλήθηκε στους αδελφούς Κατεβαίνη κι όχι στον Κώστα. Επίσης, αναφέρει ότι θα μπορούσε να το πουλήσει πιο ακριβά αλλά θα έπαιρνε τα χρήματα σε δραχμές κι όχι σε δολάρια, κάτι που δεν την συνέφερε. Ήταν λοιπόν, προτιμότερο να το πουλήσει σε χαμηλότερη τιμή και να πάρει το ποσόν σε δολάρια, παρά να γίνει κατάθεση δραχμών σε Τράπεζα της Ελλάδας. Επίσης, του επαναλαμβάνει τον σκοπό της να αγοράσουν με τον σύζυγό της σπίτι για να γλιτώσουν από τα ενοίκια καθώς και την έξωση που τους κάνει η Εβραία σπιτονοικοκυρά.

*«15 Davis Terrace
Peabody-Mass
Αυγούστου 8, 1949*

35. *Αγαπημένε μου θείε Πλούταρχε,*

Καιρό έχω να πάρω γράμμα σου. Τί γίνεσθε; Εύχομαι νά σάς εύρη το γράμμα μου εν καλή υγεία. Σού γράφω λίγα εσωκλείστως στο γράμμα τού αγαπητού Ξενοφώντος γιά νά σου πω αγαπητέ θείε ότι επώλησα ήδη το σπίτι στους αδελφούς Κατεβαίνη κι ότι ως γράφω στόν Ξεν. Εντός ολίγου θά σταλούν τά χαρτιά στη Σάμο. Έγραψε η Φλώρα στόν Κώστα ότι πήγες καί τής είπες ότι τό πήραν πολύ φθηνά καί πολλά άλλα. Σέ ευχαριστώ αγαπητέ θείε διότι γνωρίζω ότι θέλεις νά υποστηρίξεις τό συμφέρον μου. Καί μεις γνωρίζουμε τό συμφέρον καί πώς τό επωλήσαμε φθηνά, αλλά αι περιστάσεις μάς ανάγκασαν. Τί νά τό κάμω θείε νά πωληθή 4000 δολ. καί νά τά πάρω ως δραχμές; Αδύνατον νά δεχθούμε δραχμές καί κατάθεσι σέ Τράπεζα τής Ελλάδος – καλλίτερα λιγότερα καί είς δολλάριαν. Ο σκοπός μας είναι να αγοράσουμε ένα σπίτι εδώ. μάς έφαγαν τά

ενοίκια και τώρα η σπιτονοικοκυρά θέλει το σπίτι και μάς είπε να φύγουμε. Δεν ξέρεις θείε σέ πόσο δύσκολη θέσι βρισκόμαστε διότι δεν υπάρχουν κ σπίτια. Γι' αυτό τώρα που έγινε η πώλησις μὴν λες τίποτα στή Φλώρα, αφήσέ τήν διότι τά γράφει στὸν Κώστα κι εγὼ ἔδωσα τὸν λόγο μου καὶ δὲν θέλω φιλονικίες καὶ συζητήσεις. Διότι μού ἔγραψε ο Κώστας ὅτι αν βρίσκω ἔστω με 100 δολ. περισσότερο ευχαρίστως δέχεται νά τό πωλήσω σέ ἄλλον καὶ νά προτιμήσω το συμφέρον μου. Πού νά βρω ἄλλον που νά μού δώσει τά δολλάρια στό χέρι; Αν ξέρετε σείς ἄλλον αγοραστή τότε πέστε του νά αγοράση τῆς Μαριγούλας τό σπίτι. Θα σάς ξαναγράψω πάλι ὅταν τελειώση ἡ πράξις. Πῶς εἶναι ἡ θεία Παρασκευή; Θερμούς χαιρετισμούς σ' ὅλους με τῇ σειρά. Θά περιμένω γράμμα σας.

Ο Νίκος, ἡ Μαριγ. καὶ τά παιδιά
σάς φιλοῦν. Πῶς πάνε τά σταφυλάκια;
Τά σάλια μου τρέχουν.....

Μέ πολλή αγάπη
σέ φιλώ ἡ ανηψιά σου
Ἄννα»

Σε επιστολή που ἔστειλε ἡ Ἄννα τον Οκτώβριο, δηλώνει πως τελικά το σπίτι αγοράστηκε τελικά ἀπό τους συγγενεῖς τους Κώστα και Φλώρα (και ὄχι ἀπό τους ἀδελφούς Κατεβαίνη) και ἡ διαδικασία αγοραπωλησίας ἔχει ολοκληρωθεῖ. Εκφράζει τὴν ευχαρίστησή της που το σπίτι πουλήθηκε σε συγγενεῖς, χαρίζει στον θείο Πλούταρχο τα ενοίκια που εισέπραξε ὅσο ἦταν διαχειριστής του σπιτιοῦ κι εὐχεται να βρεθεῖ ἓνας ἀκόμη αγοραστής για να αγοράσει το σπίτι της Μαριγούλας ἡ οποία βρίσκεται ἐπίσης στην Ἀμερική. Στο γράμμα της εσωκλείει και φωτογραφίες της οικογένειας ἀπὸ ἓνα πικ - νικ, κάτι που δείχνει ἓναν ἀπὸ τους τρόπους που επέλεξαν οἱ μετανάστες για να ψυχαγωγηθοῦν και να αξιοποιήσουν τον ελεύθερο χρόνο τους.

«15 Davis Terrace
Peabody-Mass
Οκτώβριος, 1949

36. Πολυαγαπημένε μου θείε Πλούταρχε,

Γιὰ τῇ σημερινή ονομαστική σου γιορτῇ, ευχόμεθα ὅλοι μάς ἀπὸ καρδιάς νά ζήσης χρόνια πολλά καὶ ὁ Θεός νά μάς αξιώση νά ξανασιμίζουμε. Ἐχουμε θείε ἀρκετό καιρό νά πάρουμε γράμμα σου. Σοῦ ἔχω γράψει εσωκλείστως τοῦ

Ξενοφώντος για τη μεταγραφή που έπρεπε να γίνει στην Εφορεία αλλά ούτε από κείνον δεν είχα γράμμα να μάθω αν ετελείωσε τη δουλειά. Από εδώ θείε επί τέλους τελειώσαμε έγιναν τα χαρτιά ανεγνωρίσθησαν από το ανώτατο δικαστήριο υπό του Ελληνικού Προξενείου ο φόρος κατόπιν νεωτέρου νόμου εισπράχθη εδώ κι έτσι δεν θα έχουν να πληρώνουν στη Σάμο, θα λάβη τάς σχετικές αποδείξεις η Φλώρα και θα είναι σε όλα εν τάξει προέβλεψα για όλα. Ευτυχώς τα έξοδα που έκανα, μού τά επλήρωσεν όλα ο αγαπητός Κλεάνθης ήταν 100 δολ. κι έτσι πήρα καθαρά τα 2000 δολ. Ας είναι με γειά τους και καλορίζικο τους το δώσαμε με την καρδιά μας, αν και τόσο φθηνά, διότι ήταν συγγενείς και γνωρίζω ότι θα ευχαριστηθούν και οι ψυχές κείνων που έζησαν μέσα σ' αυτό τό σπίτι τόσα χρόνια. Δεν ξέρω θείε πόσα ενοίκια εισέπραξες αφ' ότου ανέλαβες την πληρεξουσιότητα πάντως μείς σου τά χαρίζουμε κράτησέ τα σύ να πιής έναν καφέ στην υγεία μας. Σπίτι ακόμα εδώ δεν μπορέσαμε να βρούμε να αγοράσουμε, είναι τόσο ακριβά κείνα που μάς αρέσουν και υπάρχει και μεγάλη έλλειψη, γι' αυτό περιμένουμε την κατάλληλη ευκαιρία. Ευχής έργο θα ήταν εάν επωλούσε και η Μαρ. τό σπίτι της, να ησύχαζε κ κείνη, έχετε τό νου σας αν βρεθή κανείς αγοραστής ο οποίος να έχη συγγενείς στην Αμερική να μάς γράψετε.

Θέλω να γράψω και στη Φλώρα να της ευχηθώ τό σπίτι αλλά έχω κι εγώ γίνει πολύ αμελής, δεν είμαι η Άννα που ξέρατε, γήρασα και τά κέφια βρίσκονται εις ύφεσιν. Αυτό τό μαράζι που μέ βρήκε τόσο εύκολα δεν περνά και πρέπει να' χω υπομονή.

Ευτυχώς τά παιδιά ο Νίκος, η Μαριγ. είναι καλά. Είχαμε τη Μαριγ. τελευταίως άρρωστη μέ ανεμοπύρωμα τώρα είναι καλά πηγαίνει στό θέατρο σήμερα. Σού εσωκλείω φωτογραφία του Άκη μέ τό άσπρο ράσο να τόν καμαρώσης και κάτι άλλες που βγάλαμε σ' ένα πικ-νικ. Δώσε στη θεία Παρασκευή πολλά φιλιιά εκ μέρους όλων μάς και χαιρετισμούς σ' όλους τους συγγενείς, γειτόνους, φίλους.

Μ' άπειρη αγάπη
Άννα»

Στην επιστολή της 26^{ης} Ιουλίου αναφέρει στον θείο της ότι πληροφορήθηκε την κακή κατάσταση της υγείας της κουνιάδας του Ελισάβετ και του συνιστά θάρρος και

υπομονή. Κάνει λόγο και για τα δικά της προβλήματα υγείας, τα οποία, σύμφωνα με τον γιατρό οφείλονται στην αλλαγή της ηλικίας. Στη συνέχεια της επιστολής, τον ενημερώνει ότι βρήκαν ένα σπίτι για να αγοράσουν, το οποίο χρειάζεται επιδιορθώσεις και το αγόρασαν μέσω δημοπρασίας. Επισημαίνει όμως, ότι η αγορά του σπιτιού έγινε την χειρότερη περίοδο καθώς μόλις είχε ξεκινήσει ο πόλεμος στην Κορέα. Η πολεμική σύρραξη στην Κορέα κράτησε από τις 25 Ιουνίου 1950 και τερματίστηκε στις 27 Ιουλίου 1953. Η σύρραξη έγινε μεταξύ των δυο τμημάτων της διχοτομημένης Κορέας σε Βόρεια και Νότια. Η Βόρεια Κορέα ήταν κομμουνιστικό τμήμα ενώ η Νότια φιλοδυτικό. Η Βόρεια Κορέα στις 25 Ιουνίου του 1950 έκανε αιφνιδιαστική επίθεση στη Νότια και κατέλαβε ένα πολύ μεγάλο μέρος της, συμπεριλαμβανομένης και της Σεούλ που ήταν η πρωτεύουσά της. Έτσι ξεκίνησε εκείνος ο πόλεμος που έληξε μετά από τρία χρόνια με συνθήκη χωρίς να υπάρχουν νικητές και αποτέλεσε καμπή στην ιστορία του Ψυχρού Πολέμου. Μάλιστα είναι γνωστός ως «Ο Ξεχασμένος Πόλεμος» γιατί ιστορικά συμπίεστηκε ανάμεσα στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και στον Πόλεμο του Βιετνάμ. Επίσης, υπήρξαν πολλά θύματα και τελικά κανένα εμφανές όφελος για καμία από τις δυο πλευρές (Χατζηβασιλείου, 2010).

Όπως αναφέρει η Άννα στην επιστολή της, αγόρασαν το σπίτι στην χειρότερη περίοδο γιατί εξαιτίας του πολέμου στην Κορέα είχαν αυξηθεί κατά πολύ οι τιμές όλων των ειδών και προϊόντων και φυσικά και των σπιτιών. Μάλιστα, κάνει λόγω και για την αισχροκέρδεια που ευνοήθηκε λόγω του πολέμου. Χαρακτηριστικά αναφέρει αγανακτισμένη ότι από το σπίτι που αγόρασαν έλειπαν ο νιπτήρας του μπάνιου, η βρύση της κουζίνας καθώς και άλλα αντικείμενα που σύμφωνα με την Άννα «...τά έκρυψαν οι αλιτήριοι για αισχροκέρδεια...».

Επίσης, έχει βγάλει σε πώληση και ένα ακόμη σπίτι στο Καρλόβασι όπως και αμπέλια με σκοπό να είναι λιγότερο το χρέος στην Τράπεζα για την αγορά του σπιτιού στην Αμερική.

Τα παιδιά της γράφει ότι εργάζονται. Η Πάτρα για να πληρώνει το σχολείο της ενώ ο Άκης πουλά εφημερίδες με πολύ χαμηλή αμοιβή κάτι που βεβαιώνεται και από τη βιβλιογραφική αναφορά της Χατζηαθανασίου (Χατζηαθανασίου, 2022), σύμφωνα με την οποία στην παιδική εργασία οι αμοιβές ήταν εξαιρετικά πενιχρές.

37. Πολυαγαπημένοι μου: θείε Πλούταρχε καί θεία Παρασκευή,

Έλαβα προχθές τό από 16^η τρεχ. γράμμα σας καί χάρηκα τόσο πολύ διότι είχατε αρκετό καιρό νά μάς γράψετε. Είχα εν τώ μεταξύ πληροφορηθεί από τήν Κική τή λυπηράν κατάστασιν τής αγαπητής κ. Ελισσάβετ καί είμεθα όλοι γεμάτοι αγωνία διότι τόσον εκείνη όσον κ σεις υποφέρετε κ λυπούσθε. Έχει ο Θεός. Μήν στενοχωρήσθε. Θά γίνη καλά, αι παρακλήσεις τής καλής τής κορούλας μαζί μέ τά ιδικά σας θά εισακουσθούν ή θά βρή πάλι τήν υγεία της. Γνωρίζω από αρρώστιες κ από αγωνίες, αλλά η υπομονή γιατρεύει μόνον, ώστε θάρρος καί κουράγιο τά οποία πρέπει ολοκληρωτικά νά μεταδίδετε καί σέ κείνη.

Εγώ τό ξέρω πώς έχω παραμελήσει τήν αλληλογραφία μου, κάνω πολύ άσχημα, αλλά αι περιστάσεις μ' άλλαξαν, αυτή η αγωνία νά βρούμε σπίτι μέ κρατεί σέ διαρκή έξαψιν, κάνει τήν υγεία μου χειρότερη. Εσκόπευα νά πάω στή Βοστώνη σ' ένα διαγνωστικόν Νοσοκομείον νά μ' εξετάσουν αλλά σήμερα έφερα πάλι τό γιατρό καί μού είπε πώς δέν χρειάζομαι διότι όλαι αι ενοχλήσεις που έχω προέρχονται από τήν αλλαγή τής ηλικίας.

Έχω υψηλή πίεση καί αναιμία συνάμα, σήμερα μού έδωσε φάρμακα διά τήν αναιμίαν καί τά αρθριτικά βυζάνουν όλο μου τό σώμα. Έρχονται φορές που λέω ότι δέν θά ξαναγίνω καλά αλλά ευτυχώς μέ τήν δύναμιν τού καλού μας Θεού περνούν καί πάλι ξανάρχονται. Χθές πέθαινα, σήμερα είμαι καλά έτσι είναι η ζωή μου καί προσέχω σέ όλα ώσπου νά περάσω αυτά τά επικίνδυνα χρόνια. Δέν θέλω νά σάς τά γράφω νά μή σάς στενοχωρώ αλλά καμμιά φορά δέν βαστώ κ μέ συγχωρείτε.

Μέ τό ζήτημα τού σπιτιού νομίζω ότι κοντεύουμε νά τά καταφέρωμε. Δύο δρόμους παρά κάτω από αυτού που μένομε ήταν ένα σπιτάκι παραμελημμένο διότι οι γέροι είχαν πεθάνει καί τά παιδιά τους (όλα παντρεμμένα) μάλωναν μέ αποφάσεις τού δικαστηρίου τό σπίτι βγαίνει σέ δημοπρασία. Επειδή ο Νίκος εργαζότανε, πήγα εγώ, αφού προηγουμένως συνεβουλεύθην έμπιστον τεχνίτην μαραγγόν-ηλεκτρολόγον καί τυχερό ήταν τό σπίτι τό πήρα εγώ. Έδωσα μιá προκαταβολή καί θά περάσουν ακόμα 2-3 εβδομάδες ώσπου νά γίνουν τά χαρτιά καί νά μεταφερθούν οι τίτλοι. Έπειτα δέ θά έχωμε τό άλλο πρόβλημα, πότε θά φύγη ο ένας γυιός που μένει μέσα, για νά αρχίσωμε τίς επιδιορθώσεις. Τό κατήντησαν ερείπιο αλλά είναι γερό κ θά διορθωθή. Έχει κήπο μεγάλον κ

έχει 6 δωμάτια μέ κουζινάκι κ μπάνιο. Τό αγοράσαμε πάλι τή χειροτέρα εποχή που μ' αυτόν τόν πόλεμο στήν Κορέα, όχι μόνον αι τιμαί όλων τών ειδών υψώθησαν, αλλά και τά έκρυσαν θά χρειαστούμε μπάνιο, νιπτήρα, αποχωρητήριο, βρύση τής κουζίνας και δέν έχουν όπως πρώτα, τά έκρυσαν οι αλιτήριοι γιά αισχροκέρδεια.

Τέλος πάντων ο Θεός βοηθός. Αυτή η εβραία ή καλό θά μάς φέρη ή κακό που μάς ηνάγκασε νά μουβάρωμε. Εάν βρίσκαμε θά ενοικιάζαμε. Αλλά που νά βρεθή σπίτι άδειο στή περίστασι αυτή; Μείς σκοπεύουμε 2-3 χρόνια νά μένουμε εδώ. Ίσως πωλούσαμε κ τά άλλα ή χτίζαμε ένα καινούργιο, αλλά αφού μπήκε ο διάβολος μέσα τής τί νά κάνουμε; Πήραμε αυτό που δέν θά στοιχίση σάν τό καινούργιο. Πές τά και στή Μαριώ τά νέα νά χαρή. Εγώ έστειλα στόν κ. Ηλιάδη νά δημοσιεύση στό «θάρρος» ότι πωλείται στό Ν. Καρλόβασι οικία και αμπέλια ίσως κατά πάνω σέ άλλα μέρη που μένουν τόσοι χωρικοί τά ιδούν κ έλθωμε είς επαφήν κ τά πωλήσωμε. Και η Μαρία τό εδημοσίευσαν. Νά ιδούμε εύχομαι νά πωληθούν γιά νά μή βάλωμε πολύ χρέος στή Τράπεζα κ πληρώνωμε τόκους. Σάς τά γράφω πιά σάν νά σάς έχω εμπρός μου νά σάς κουβεντιάζω κ ευχαριστήθηκε η ψυχή μου, πιστέψατέ μέ, διότι σάς λαχταρώ σάν τόν πατέρα μου.

Σάς ευχαριστώ απείρως γιά τας ευχάς σας γιά τά παιδιά, σάς εσωκλείω φωτογραφίας νά τά καμαρώνετε τουλάχιστον στό χαρτί εφ' όσον η μοίρα τό θέλησε νά ζούμε τόσο μακριά σάς. Τό Πατράκι εργάζεται δυστυχώς μόνον Παρασκευή κ Σάββατο, δέν τήν πήρε όλη τήν εβδομάδα όπως τής υπεσχέθη, είναι όλο θυμό που δέν θά μαζέψη μόνη τής αρκετά γιά τό σχολείο της. Ο άλλος ο παλληκαράς πωλεί εφημερίδες τό απόγευμα στά σπίτια και κερδίζει .. μήν τρομάξετε...2 δολ. ...τήν εβδομάδα! Δέν πειράζει, συνηθίζουν στή δουλειά, άσχετα άν δέν κερδίζουν πολλά. Χαρήκαμε τόσο πολύ που είδατε τήν κ. Ελένη θά μάς έλθη γρήγορα διότι η κορούλα της τής τηλεγράφησε νά φύγη, φοβώταν μή γίνη πόλεμος κι έτσι είναι η σειρά μας νά μάθωμε τώρα τά δικά σας νέα.

Γιά τήν Πόπη, αγαπητή θεία Παρασκευή, θά φροντίσω νά κάμω τό καλλίτερο. Και γιά τή σημερινή γιορτή σου, εύχομαι νά ζήσης μαζί μέ τόν καλόν μου θείον χρόνια πολλά κ ευτυχή.

Ο Νίκος η Μαριγούλα μας και τά παιδιά σάς στέλνουν τας ευχάς τών κ τά φιλιών κ πάντα σάς θυμούνται κ σάς αγαπούν.

Φιλήστε μού τήν κ. Ελισσάβετ, Ποπούλα, Σοφάκι, κ χαιρετισμούς σ' όλους τούς συγγενείς, φίλους κ γειτόνους.

*Μέ άπειρη αγάπη σάς φιλώ
Άννα»*

Στην επιστολή του Αυγούστου αναφέρεται αρχικά στην ασθένεια της Ελισάβετ και στη δεινή επαγγελματική και οικονομική κατάσταση που βρίσκονται οι άνθρωποι στη Σάμο το 1950. Λίγα χρόνια μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και του εμφυλίου η Ελλάδα δεν έχει καταφέρει ακόμη να γιατρέψει τις πληγές του πολέμου κι έτσι οι οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες είναι δύσκολες. Γράφει όμως ότι και στην Αμερική δεν είναι καλύτερα τα πράγματα κι ότι κι εκεί υπάρχουν δυσκολίες παρότι η Αμερική «...θεωρείται χώρα ευτυχίας κ πλούτου...». Θεωρεί ότι θα πρέπει όλοι να υπομένουν τις δοκιμασίες που τους στέλνει ο Θεός και τους προτρέπει με αυτό το σκεπτικό να αντιμετωπίζουν την αρρώστια της Ελισάβετ. Επικαλείται για ακόμη μια φορά σε επιστολή της το θέλημα του Θεού, επιβεβαιώνοντας την πίστη της και την ελπίδα της σε αυτόν. Συνεχίζει, πληροφορώντας ότι έχουν αρχίσει τις εξωτερικές επισκευές του νέου σπιτιού που αγόρασαν, με δάνειο που έχουν πάρει από την Τράπεζα, εκφράζοντας παράλληλα την ανησυχία της ότι θα δυσκολευτούν προς την αποπλήρωσή του.

*«Peabody-Mass
Αυγούστου 28,1950*

38. Πολυαγαπημένοι μου θείε Πλούταρχε κ θεία Παρασκευή,

Γράμμα σας δέν είχα, αλλά από τήν αγαπητήν κ. Ελένην έμαθα τά νεώτερά σας κ σάς γράφω πόσο χαρήκαμε όλοι μάς που μάς εβεβαίωσε ότι είσθε όλοι καλά εκτός τής αγαπητής κ. Ελισάβετ. Έτσι είναι ο κόσμος κ αυτά έχη η ζωή! Κανείς δέν ξέρη τί τόν περιμένη ή τί τέλος θά έχη γι' αυτό νά δοξάζωμε τό θεό γιά τήν κατάστασι που βρισκόμαστε κ νά λέμε μή χειρότερα. Διότι υπάρχουν κ χειρότερα όχι μόνον στή Σάμο που ο κόσμος υποφέρει κ εργασίαι δέν υπάρχουν γιά νά ικανοποιηθή ο εργάτης, αλλά κ μέσα στήν Αμερική που θεωρείται χώρα ευτυχίας κ πλούτου.

Η αλήθεια είναι ότι η αρρώστειες μάς πτοούν κ μάς αποθαρρύνουν αλλά κατά βάθος πρέπει νά είμεθα ευτυχείς γιά τās δοκιμασίας αυτās είς τās οποίας μάς υποβάλλει ο θεός κ νά προσπαθούμε μέ υπομονή κ αφογγύστως νά τās δεχόμεθα διότι αυτό σημαίνει ότι συμπεριλαμβανόμεθα μεταξύ τών εκλεκτών κ ότι άν όχι εδώ κάπου αλλού μάς περιμένει η ικανοποίηση κ η χαρά. Άν

μπορούσαμε σέ κάθε αναποδιά νά είχαμε αυτά στό νου μας θά βγαίναμε νικηταί αλλά σάν θνητοί ολιγόπιστοι επηρεαζόμαστε, αγωνιούμε, γκρινιάζουμε καί πολλές φορές φθάνουμε σέ σημείο νά επικρίνουμε τά έργα τού Παντοδύναμου με κείνα τά «γιατί πιά; Δέν φθάνουν όσα πέρασα;» κι έτσι χάνομε ό,τι εκερδίσουμε. Έχετε αυτά στό νού σας καί παρηγορηθείτε γιά τήν αρρώστεια τής αγαπητής κ. Ελισάβετ κ παρακαλείτε ό,τι θέλει ο Θεός κ ό,τι είναι τό καλλίτερο εκείνο να γίνη.

Εμείς όλοι μας ευχόμεθα περαστικά της κ νά έχωμε ευχάριστα νεώτερα.

Είς τάς 26 Ιουλίου σάς έστειλα γράμμα μέ φωτογραφία κ 1 δολ. κ σάς έγραψα ότι αγοράσαμε ένα σπιτάκι κ πιστεύω νά χαρήκατε. Έχομε όμως φασαρίες διότι αυτός που μένει μέσα δέν μπορεί νά βρη σπίτι νά μουβάρη κ έτσι ακόμα ίσως 2-3 μήνες νά μένωμε εδώ κ νά πληρώνωμε ενοίκια. Αρχίσαμε τίς επιδιορθώσεις εξωτερικώς διότι ως σάς έγραψα τό είχαν παραμελήσει κ είναι χάλια αφού ο κήπος ήταν σάν δάσος. Θά εξοδεύσωμε πολλά γιά νά γίνη σπίτι αλλά θά μάς δανείση η Τράπεζα κ θά πληρώνωμε τόκους κύριος οίδε πόσα θά πληρώνωμε τόν μήνα. Γι' αυτό παρακαλούμε νά βρεθή αγοραστής νά αγοράση τό σπίτι τής Μαριγούλας καί τά αμπέλια μας ίσως ξαλαφρώσωμε τό χρέος μας. Έχω τάς ελπίδας μου στό θεό ότι κάποιον θά μάς φανερώση νά τά αγοράση.»

Στην επιστολή της 4^{ης} Σεπτεμβρίου αναφέρει ότι ετοιμάζεται να στείλει δέματα στη Σάμο παρότι τα έξοδά τους είναι πολλά και ότι όλη η οικογένεια πηγαίνει στο ελληνικό σχολείο. Πράγματι και οι βιβλιογραφικές αναφορές των Παπαδόπουλου και Χασιώτη αναφέρουν ότι στα ελληνικά σχολεία που οργάνωναν οι απόδημοι, φοιτούσαν τα ελληνόπουλα και διδάσκονταν την ελληνική γλώσσα, γεωγραφία, ιστορία, μουσική και χορό.

Επίσης, δηλώνει ότι γνωρίζει από την Ελένη, μετανάστρια εκ Σάμου στην Αμερική, την κακή κατάσταση του νησιού και γενικά της Ελλάδας. Το 1950 την κυβέρνηση Βενιζέλου είχε διαδεχθεί η κυβέρνηση Πλαστήρα ο οποίος όμως δεν ήταν αρεστός σε πολλούς κύκλους και κυρίως στους Αμερικανούς. Μάλιστα, οι Αμερικανοί δήλωναν ότι εφόσον υπήρχε φόβος για έναν γενικό πόλεμο εξαιτίας της Κορέας, η κατάσταση στην Ελλάδα δεν ήταν ασφαλής με την κυβέρνηση Πλαστήρα, κάτι το οποίο σχεδόν επιβεβαίωσε και ο ίδιος ο Πλαστήρας σε ομιλία του στην Τήνο (Λιναρδάτος, 1978). Πέραν αυτού, η Ελλάδα μετά το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου είχε ερειπωθεί,

χιλιάδες άνθρωποι είχαν φύγει από τη ζωή, τα πάθη των ανθρώπων οξύνονταν και η φτώχεια και οι δύσκολες συνθήκες διαβίωσης έστρεψαν πολλούς Έλληνες στη μετανάστευση σε Αμερική, Αυστραλία, Αφρική και Ευρώπη αναζητώντας μια καλύτερη τύχη.

Στο τέλος του γράμματος ενημερώνει τον θείο Πλούταρχο για το περιεχόμενο των δεμάτων που σκοπεύει να τους στείλει τα οποία περιέχουν τρόφιμα και ρούχα, υποσχόμενη μάλιστα ότι θα τους στείλει και άλλα το επόμενο διάστημα. Είναι εμφανές λοιπόν, ότι οι Έλληνες μετανάστες έστελναν βοήθεια στους συγγενείς τους στην Ελλάδα είτε στέλνοντας εμβάσματα είτε δέματα με είδη διατροφής και ρουχισμού ώστε να ελαφρύνουν όσο μπορούν τα έξοδα και τι δυσκολίες που περνούσαν στην πατρίδα.

39. «...Σεπτεμβρίου 4 Καθυστέρησα τό γράμμα μου διότι κάποια μάς έδωσε ρούχα κ ετοιμάσαμε δέματα τώρα προτού αρχίσουμε τό μουβάρισμα.

Έχομε τήν ευχαρίστηση όλους νά τούς βοηθούμε αλλά δέν έχομε κ μεις. τά έξοδα είναι πολλά. η Πατρίτσα τήν 1^η Ιουλ. Αρχισε σχολείο. πηγαίνει στη Βοστώνη φεύγει στάς 7 ½ τό πρωί κ επιστρέφει στάς 6 ½ το βράδυ. Και ο Άκης αρχίζει τήν 6^η Ιουλ. ως κ ημείς τό Ελληνικό μας σχολείο. Υγεία Παναγία μου νά έχωμε όλοι μάς κ σείς κ μείς, μικροί κ μεγάλοι ή νά περάσωμε καλά τή χρονιά μας.

Μάς περιέγραψε κ η Ελένη τήν κατάντια τού χωριού μας κ όλης τής Ελλάδος, επέστρεψε απογοητευμένη μού είπε ότι κάτι σάς έδωσε κ ευχαριστήθηκα καμμιά φορά νά τής γράφετε κανένα γραμματάκι τά Χριστούγεννα πιά, εγώ θά σάς στείλω τή διεύθυνσί της ίσως κάτι νά σάς ξαναστείλη έχει τόσα πολλά μα κ τόσο καλές εργασίες που γιά κείνη δέν είναι τίποτα η αλήθεια όμως είναι ότι πρώτη θέσι σ' όλα έχει η καλή της καρδιά είναι πονόψυχη αφού μάς τά έλεγε κ δάκρυζε, τό πιστεύετε; Λοιπόν τώρα νά σάς γράψω τί έχουν τά δέματα κ όταν τά λάβετε νά μού γράψετε. Τό ένα δέμα έχει, ζάχαρι, καφέ, ρύζι, τσάι, κακάο, 1 πανταλόνι καινούργιο, 1 σακάκι, κ 6 ρόμπες τής Πόπης, ίσως κ κάτι άλλα. Τό άλλο δέμα έχει 1 μπεζ παλτό τής Πόπης που ήταν τής Πατρίτσας, 1 ζεύγος παπούτσια καφέ δικά σου, 4 μπλουζάκια, 1 μάλλινη καρό πράσινη, κ μία καλοκαιρινή ρόμπα τής Πάτρας γιά τήν Πόπη, ζάχαρι κρυσταλλωτή γιά τό τσάι σας κ κάτι μικροπράγματα χρήσιμα. Δέν γνωρίζω τό μέγεθος που φορεί η Πόπη αλλά γνωρίζω ότι τά χεράκια σας είναι χρυσά κ θά τά διορθώσετε.

Καί πάλι αργότερα θά σάς στείλω τρόφιμα.

Τώρα θά σάς αφήσω έχω νά γράψω κ άλλα γράμματα. Έχετε απείρους χαιρετισμούς από τόν Νίκον μου, Μαριγούλα, Πατρίτσα κ Άκη. Πολλά φιλιά στήν κ. Ελισάβετ, Πόπη κ Σοφάκι κ χαιρετισμούς σ' όλους τούς συγγενείς μας γειτόνους κ φίλους.

Δέν έχετε μιά φωτογραφίτσα σας νά μου στείλετε;

Θά τήν χαρώ πάρα πολύ.

*Σάς φιλώ μ' αγάπη
η ανηψιά σας Άννα»*

Στις 30 Νοεμβρίου του 1950, η Παρασκευή λαμβάνει μία επιστολή από κάποια ανιψιά της με το όνομα Γαρυφαλιώ, η οποία διαμένει στην Αθήνα. Από το περιεχόμενο της επιστολής, πληροφορούμαστε ότι η Ελισάβετ πάσχει από νευρολογικά προβλήματα και οι οικείοι της αναζητούν λύση σε κάποιο ψυχιατρείο της Αθήνας. Η Γαρυφαλιώ λοιπόν, έχει αναλάβει αυτή την αναζήτηση. Οι πληροφορίες που έχει συλλέξει δεν είναι ενθαρρυντικές, καθώς όπως ενημερώνει την Παρασκευή, η νοσηλεία στο Δρομοκαΐτειο και στο Αιγινήτειο στοιχίζει πολύ ακριβά. Αυτό δείχνει βέβαια και τις περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες της Ελισάβετ και γίνεται φανερό ότι μάλλον δεν επέστρεψε από την Αυστραλία έχοντας δημιουργήσει μια περιουσία που θα της επέτρεπε μια αξιοπρεπή ζωή και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη για τα γεράματά της. Η Γαρυφαλιώ, επισκέφθηκε και ιδιωτικές νευρολογικές κλινικές αλλά ήταν το ίδιο ακριβές. Έφτασε μέχρι και σε γραφείο βουλευτή για να ζητήσει βοήθεια, χωρίς όμως αποτέλεσμα. Γι' αυτό στο τέλος της επιστολής, διατείνεται ότι μια καλή λύση ίσως θα ήταν να εισαχθεί η Ελισάβετ σε Δημόσιο Ψυχιατρείο. Εκεί τουλάχιστον, θα έχει κάποια ιατρική επίβλεψη και ίσως μελλοντικά καταφέρει να μεταφερθεί σε ένα πιο κατάλληλο ίδρυμα.

40. «Αθήνα 30.11.50

Αγαπημένη μου θεία Παρασκευή

Πάλι καί τούτη τή φορά δέν κατόρθωσα νά φανώ συνεπής από τήν άποψη τού χρόνου μαζί σας. Αυτό ίσως νά χρωσιέται στό ότι είχα αρκετές ατομικές εκκρεμότητες ώστε νά απορροφηθώ κάπως, μά δέν θά πρέπει νά παραμερίσω καί τό ότι σέ μία τέτοια περίπτωση σάν τής θείας Ελισσάβετ θά έπρεπε νά εξεταστεί κάθε δυνατότητα γιά μιά μελλοντική καλυτέρευσή της.

Καί για νά είμαι πιο σαφής, αρχίζω απ' τό τρόπο πού ενήργησα.

Στήν αρχή πήγα στό Δρομοκαϊτειον γιατί τό θεώρησα ώς τό πιο κατάλληλο για τή προκειμένη περίπτωση όμως οι πληροφορίες δέν ήταν καί τόσο ευχάριστες. Για τή τρίτη θέση δέν υπάρχει κρεβάτι παρά ύστερα από δύο μήνες. Τούς άπορους δέν τούς δέχονται. Τό δέ αντίτιμον είναι 640.000 δρχ. για ένα μήνα.

Ήλπιζα πώς κάπως καλύτεροι θα' ταν οι όροι στό Αιγινήτειον καί πήγα, όμως χειρότεροι. Τό αντίτιμον τής θεραπείας ενός μηνός ανεβαίνει στό 1.050.000 για νά εισαχθεί δέ η άρρωση θα πρέπει νά εξεταστεί πρώτα καί άν θεωρηθεί ανάγκη καί υπάρχει κρεβάτι θα εισαχθεί. Έτσι βλέποντας πως οι όροι είναι αρκετά επιβαρυντικοί άρχισα νά πηγαίνω σέ διάφορες ιδιωτικές Νευρολογικές κλινικές όπως τού Μελετάκου στά Πατήσια τού Μαυρομιχελάκη στό χαλάνδρι αλλά αυτού ούτε μπορεί νά πλησιάσει κανείς είναι πολύ ακριβά. Ενώ είχα τελειώσει από τίς διάφορες αναζητήσεις πήρα τό γράμμα σάς πού μού γράφατε νά πάω στό Βουλευτή κο Σπύρου για νά ενεργήσουμε από κοινού. Παρά τίς επανειλημμένες μου επισκέψεις στό γραφείο τού κυρίου Ξένου Εμμανουήλ-Μπενάκη 24 όπου εδέχετο ο κύριος Σπύρου δέν κατώρθωσα νά τόν συναντήσω. Στό τέλος έμαθα ότι δεχόντανε Δευτέρα Τετάρτη καί Παρασκευή 8-9 τό πρωί. Θα μού πήτε γιατί δεν τόμαθα νωρίτερα για νά μήν έχει φύγει όταν για έκτη φορά πήγα στά κανονικά χρονικά όρια πού δεχόντανε τό κοινό, ίσως γιατί υπήρξα άτυχη κι όσες φορές πήγαινα δέν ήταν παρά οι ιδιοκτήται, πού βαρυστημένοι ίσως απ' τίς επισκέψεις των διαφόρων δέν τολμούσες ούτε καί νά τούς μιλήσεις.

Τώρα δέν ξέρω άν ο κος Σπύρου κανόνισε τό ζήτημα και πώς.

Εάν θέλετε τή γνώμη μου, είναι αυτή:

Εάν η κατάσταση τής θείας Ελισσάβετ χειροτερεύει τότε θα πρέπει νά εισαχθεί έστω καί στό Δημόσιον ψυχιατρείον. Διότι όσο ελλιπές κι άν είναι η θεραπεία , πάντως δέν θα μένει καί χωρίς ιατρική επίβλεψη όπως συμβαίνει αυτού. Εν τώ μεταξύ κάτι μπορεί νά γίνει για νά τοποθετηθεί σέ καταλληλότερο ίδρυμα.

Σέ περίπτωση πού αποφασίζετε νά ρηήτε στήν Αθήνα θα είμουνα πολύ ευχαριστημένη άν μπορούσα νά σάς βοηθήσω σέ ότι μπορέσω. Θα πρέπει όμως νά ξέρω ποια ακριβώς μέρα θα φθάσετε στό Πειραιά.

Ελπίζω νά μου δικαιολογήσετε τήν αργοπορία μου νά σάς ενημερώσω σέ όλα τά πιο πάνω. Η ευγενικιά κι υπομονητική σάς υπόσταση δίνει συγχώρεση σ' όλους. Εύχομαι γρήγορα νά βρεθεί ή λύση σ' αυτό τό ζήτημα κι όσο γίνεται καλύτερα.

*Σάς φιλώ όλους
Γαρυφαλιώ»*

Στην επιστολή του Μαρτίου 1951 η Άννα δικαιολογείται στον θείο της γιατί έχει αργήσει να τους γράψει, αναφέροντας δυο λόγους γι' αυτή την αργοπορία «... *Πρώτος ήτο τό μουβάρισμα. Στίς 13 Ιανουαρίου μουβάραμε στό σπίτι μας...*», «...*Δεύτερος δέ λόγος ή καί σπουδαιότερος είναι τό ότι από τήν κούρασι κ έξαψι που πήραμε προέκυψαν αρρώστειες...*». Πρώτος λόγος ήταν η μετακόμιση στο νέο τους σπίτι, μάλιστα χρησιμοποιεί την ελληνοαμερικανική λέξη «μουβάρω» που σημαίνει μετακινώ, μετακομίζω και προκύπτει από το αγγλικό ρήμα move. Δεύτερος λόγος είναι η κούραση που προκύπτει από τις αρρώστιες. Τον πληροφορεί ότι είχε σκοπό να στείλει δέμα αλλά δεν είχε χρόνο και του υπενθυμίζει ότι είχε στείλει ένα δέμα τον Φεβρουάριο. Εκφράζει τη δυσαρέσκειά της για το γεγονός ότι θα ήταν πιο χρήσιμο να στείλει χρήματα αλλά όπως γράφει στον θείο της οι αμοιβές του συζύγου της και η δική της είναι πολύ χαμηλές με αποτέλεσμα να δυσκολεύονται να ανταποκριθούν και οι ίδιοι στις ανάγκες τους, δεδομένου ότι έχουν να πληρώνουν και δόσεις για το νέο σπίτι και επιπλέον έξοδα για τους γιατρούς και τα φάρμακά τους. Όπως βεβαιώνεται και από τις βιβλιογραφικές αναφορές της Τουργελή (Τουργελή, 2020), οι Έλληνες έφυγαν μετανάστες για να συγκεντρώσουν χρήματα ώστε να στέλνουν στις οικογένειές τους και να επιστρέψουν στην πατρίδα τους το συντομότερο. Επίσης, η ίδια αναφέρει ότι οι μετανάστες ασκούσαν κυρίως χειρωνακτικά επαγγέλματα και οι αμοιβές ήταν πενιχρές. Σύμφωνα μάλιστα με τις πληροφορίες της Χατζηαθανασίου (Χατζηαθανασίου, 2022) οι γυναίκες που εργάζονταν πληρώνονταν 50% λιγότερο από τους άνδρες. Στο τέλος της επιστολής η Άννα ζητάει από τους θείους της να της γράφουν πιο μεγάλα γράμματα χωρίς να φοβούνται ότι αυξάνεται το κόστος και τους ενημερώνει για τον θάνατο δυο συμπατριωτών τους ο ένας από τους οποίους, κατά τα λεγόμενα της Άννας, έκανε μεγάλη περιουσία στην Αμερική. Έτσι, επιβεβαιώνονται οι πληροφορίες του Θεοδοσόπουλου (Θεοδοσόπουλος, 2012) και της Ηλιού (Ηλιού, 2008) ότι πέρα από τους μετανάστες που δούλευαν ως ανειδίκευτοι με χαμηλούς μισθούς, υπήρχαν και κάποιοι που κέρδισαν αρκετά χρήματα και απέκτησαν μεγάλες περιουσίες.

*37 Highland Park
Peabody-Mass*

Μαρτίου 13, 1951

41. Πολυαγαπημένοι μου θείε Πλούταρχε κ θεία Παρασκευή,

Ωρισμένως θά νοιάζεσθε μέ τή σιωπή μου. Καί έχετε δίκιο διότι μόνον λόγοι σοβαροί μέ ηνάγκασαν νά αμελήσω. Πρώτος ήτο τό μουβάρισμα. Στίς 13 Ιανουαρίου μουβάραμε στό σπίτι μας. Αλλά τί φασαρία τί κόπος ώσπου νά ξεσηκωθούν τόσα πράγματα από τό παλιό σπίτι κ νά τακτοποιηθούν στό καινούργιο; Σάς αφήνω νά φαντασθήτε.

Δεύτερος δέ λόγος ή καί σπουδαιότερος είναι τό ότι από τήν κούρασι κ έξαπι που πήραμε προέκυψαν αρρώστειες. Στίς 10 Φεβρουαρίου αρρώστησε η Μαριγούλα έπαθε ελαφρά θρόμβωση εξ ής τό δεξί της χεράκι περιήλθε σέ μεγάλη αδυναμία. 4 εβδομάδες έμεινε διαρκώς στό κρεβάτι κ τώρα άρχισε νά κατεβαίνει κάτω δύο φορές τήν ημέρα τό μεσημέρι κ τό βράδυ γιά 1-2 ώρες. Πολύ η λύπη κ η δουλειά μαζί μέ κούραση κ μέ κετέβαλλον 1 μήνα σέ σημείο που ανησύχησα τό γιατρό κ αφήστε τα πιά μέ τό φόβο κάνω τίς δουλειές μου κ πηγαίνω στό σχολείο μου. Δοκιμασίαι φοβεραί, έξοδα μεγάλα, αγωνίαν, λύπη κούρασις μ' έχουν κάμει κ μένα πτώμα. Καί παρακαλώ τό Θεό νά μέ κρατή στά πόδια μου γιά νά υπηρετώ κ τούς άλλους που έχουν τήν αναγκην μου. Αυτός ο λόγος μ' έκαμεν νά πιάσω πέννα κ μέ συγχωρείτε.

Σείς τί κάνετε; Είσθε καλά; Πώς είναι η κ. Ελισσάβετ; Τήν πηγατε στάς Αθήνας; Εύχομαι νά εκαλλιτερευσε κ νά μή χρειασθήτε τό ταξείδι αυτό. Καί είχα στό νου μου νά σάς στείλω καί άλλο δέμα αλλά τώρα γιά τήν ώρα δέν μπορώ δέν έχω καιρό, αργότερα θά στείλω. Σάς έστειλα ένα δέμα μέ τρόφιμα στάς αρχάς Φεβρουαρίου νομίζω. Αυτά είναι μπαλώματα κ δέν σάς ωφελούν. Έπρεπε νά είχα χρήματα νά σάς έστελνα νά σάς έβγαζα από τό αδιέξοδο που βρίσκεσθε. Δέν ξέρετε τή ζωή τής Αμερικής καί ίσως νά λέτε πως τά παραλέμε. Όχι όμως, ομιλώ εντίμως ότι ο μισθός τού Νίκου μου κ ο δικός μου μόλις επαρκεί γιά νά τά φέρνωμε βόλτα. Τώρα έχομε κ τόσους ανοιχτούς λογαριασμούς που πληρώνομε μέ δόσεις για πράγματα που μάς χρειάστηκαν γιά τό σπίτι κι έτσι τή λουρίδα μας τή σφίξαμε γιά καλά επιπρόσθετες δέ αρρώστειες 14 φορές έχει γιά τήν ώρα που έρχεται ο γιατρός, φάρμακα πανάκριβα κ νά ιδούμε πώς θά τά καταφέρωμε.

Αν θέλη ο Θεός όλα θά ρθουν καλά άς έχομε υγεία κ τά άλλα υποφέρονται. Όταν μού στέλνετε γράμμα δέν είναι ανάγκη νά περιορίζεσθε σέ μιά τόσο μικρή κολλίτσα κ νά γράφης πρό παντός σύ θεία μου τόσο μικρά σάν τού ψύλλου τό

μάτι, που γώ δέν μπορώ νά τά διαβάσω. Αν κ μ' αυτό μού δώσατε νά καταλάβω ότι δέν γηράσατε κ ότι η όρασις σας είναι τελεία πάντως σέ μένα φανέρωσε τήν αδυναμία μου, θά τρέξω στόν οφθαλμίατρο νά ιδώ τί θά γίνω. Μπορείτε κ τρείς (τέταρες) κόλλες νά βάλετε χωρίς νά βαρύνη τό γράμμα κ περισσότερα θά γράψετε πρός μεγάλην μου χαρά κ ευκολώτερα θά τά διαβάσω. Σέ άλλο δέμα θά προσπαθήσω νά θυμηθώ νά σάς στείλω κόλλες κ φακέλλους. Μέ τά γραμματόσημα που σάς στέλνω ελπίζω νά κάνετε τή δουλειά σας. Απεβίωσε στίς 22 Φεβρ. ο Νίκος Ζαφειρίου από τή τσιγκουνιά του! Αν έπαιρνε γιατρό μέ τήν ώρα του θά γλύτωνε αλλά πού νά δώση χρήματα τόν είχε καβάλλα η φιλαργυρία. Αν ήταν εδώ η καϊμένη η Αγγελική θά ήταν καλά τώρα αν κ υπάρχει διαθήκη κύριος οίδε τί θά ξεκαθαρίση. Μείς λυπούμασθε κατάκαρδα κ γράψαμε στό Σταμάτη αν μπορή νά ρθή εδώ νά ξεκαθαρίση μόνος του τίς δουλειές του. Επίσης πέθανε κ ο Γεώργιος Παριανός αυτός άφησε μεγάλη περιουσία έχει δύο κόρες παντρεμένες κ μία ελευθέρα.

Στό σχολείο κ εκ διαλειμμάτων κατόρθωσα νά σάς γράψω τό γράμμα αυτό κ τόσο ευχαριστήθηκα διότι ξέρω ότι θά ανησυχήτε. Τόσες φορές σάς παρακάλεσα νά μού στείλετε μία φωτογραφία σας. Δέν έχω καμιά κ μού φαίνεται τόσο άνοστον σάς παρακαλώ στείλτε μου μία τωρινή, θά μου δώσετε μεγάλη χαρά.

Τί κάνει η Φλώρα; Τήν έβγαλε τή Σπυροπούλου ή ακόμα; Ούτε κ σ' αυτή έγραψα. Δώσατέ τής τούς θερμούς μου χαιρετισμούς κ πές τής πώς πάντα τή θυμούμαι κ τήν αγαπώ. Επίσης στήν αγαπητή κ. Ελισσάβετ, Πόπη, Σοφάκι κ σ' όλους τούς συγγενείς μας, γειτόνους κ φίλους απείρους χαιρετισμούς μου. Τά παιδιά μάς μεγαλώνουν κ προοδεύουν κ σάς στέλνουν τά φιλιά τους. Επίσης η Μαριγ. κ ο Νίκος μάς πού πάντα σάς θυμάται κ λέει τά Καρλαβασίτικα τού 39-40 δέν τά ξεχνά στιγμή. Η Μαριγ. είναι καλλίτερα κι εγώ επίσης μήν ανησυχήτε. Υ.Γ. Εσωκλείω 2 δολ για νά πιής ένα καφεδάκο στήν υγεία μου

Σας φιλώ όλους
Άννα»

Στις 6 Ιουνίου του 1953, το φιλικό ζεύγος Αθανασίου και Πηνελόπης Παναγιωτόπουλου, στέλνουν μια συλλυπητήρια επιστολή στο ζεύγος Πανέρη από τη Ρόδο όπου διαμένουν. Αφορμή της επιστολής είναι ο πρόσφατος θάνατος της

Ελισάβετ, αδελφής της Παρασκευής. Εκφράζουν τη λύπη τους για το θλιβερό γεγονός κι εύχονται ο χρόνος να επουλώσει τις πληγές των οικείων της και φυσικά της κόρης της αποθανούσης, Πόπης. Πληροφορούμαστε λοιπόν, μέσα από την επιστολή, ότι η Ελισάβετ που για μεγάλο χρονικό διάστημα αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα υγείας και ήταν υπό την προστασία και φροντίδα της αδελφής και της κόρης της, δεν είναι πια στη ζωή.

42. «Ρόδος τή 6/5/53

Αγαπητέ καλὰδελφε κ. Πλούταρχε

Νέον Καρλόβασι Σάμου

Μέ μεγάλην θλίψιν επληροφορηθείμεν τόν θάνατον τής προσφιλεστάτης Ελισσάβετ.

Ο πανάγαθος Θεός ἄς αναπαύσῃ τήν ψυχὴν της. Βέβαια τό πλήγμα εἶναι μεγάλο καθὸς καί προερχομένη λύπη ἐπίσης μεγάλη.

Εἶναι πάντα ἀνθρωπίνη συνήθεια καί δρόμος τόν ὁποῖον ὅλοι βαδίζωμεν.

Ο χρόνος ἄς επουλώσῃ τήν λύπην τήν ὁποίαν ὁ θάνατος ἐπροξένησεν εἰς υμᾶς καί εἰς ἡμᾶς οἱ καλοὶ ἄνθρωποι καί μετὰ τοῦ θάνατου ζοῦν κοντά εἰς τόν θεόν, δέν ἀποθνήσκουν

Ἀς εἶναι αὐτή ἡ παρηγοριά καί αἰωνία ἡ μνήμη της.

τά συνλιπυτήρια μᾶς εἰς τήν Καλιόπην καί ὁ θεός νά τής δίδῃ ὑπομονή καθὸς καί εἰς τήν κ. Παρασκευή

*Μέ ἀγάπη οἱ καλαδελφοί σας
Ἀθανάσιος κ Πηνελόπη Παναγιωτοπούλου»*

Στις 15 Ιουνίου του 1953 η Παρασκευή λαμβάνει μια επιστολή από την ξαδέλφη της Ευαγγελία η οποία όπως φαίνεται τώρα πια ζει στην Αθήνα. Προσπαθεί να παρηγορήσει την Παρασκευή για την απέραντη θλίψη που βιώνει για τον θάνατο της αγαπημένης της αδελφής που είχε υποφέρει τόσο πολύ. Προς το τέλος της επιστολής η Ευαγγελία, αναφέρει πως είδε την Ελισάβετ σε ένα όνειρό της και τη χαρακτηρίζει «αλησμόνητη». Η Ελισάβετ, δεν είναι πια στη ζωή. Σύμφωνα με τα γραφόμενα της Ευαγγελίας ο θάνατός της συνέβη τον Μάρτιο ή Απρίλιο, αφού η επιστολή έχει γραφτεί Ιούνιο και η Ευαγγελία γράφει στην Παρασκευή «...ὡς φαίνεται θά είχατε τὰ τρίμηνα...». Στη συνέχεια της επιστολής, η Ευαγγελία γράφει τα νέα της δικής της οικογένειας, επιμένοντας στην κλονισμένη υγεία του συζύγου της Στέλιου κι έπειτα

ρωτά την Παρασκευή αν η Πόπη εξακολουθεί να εργάζεται. Αυτό σημαίνει ότι μέχρι εκείνη τη στιγμή, η Πόπη, που έχει χάσει πια και τους δυο γονείς της, δεν είχε μεταναστεύσει στην Αμερική ή την Αυστραλία όπως της είχε υποδείξει αρκετές φορές στις επιστολές της η θεία της που ζούσε στην μακρινή Αυστραλία.

43. «N. Φάληρον τη 15.6.53

Αγαπημένη μου Παρασκευή

Πολύ μέ συγκίνησε τό γράμμα σου ότι κ νά πης έχεις δίκηο, αλλά πρέπει ν' αντιδράσης, κ νά μή επιμείνης στή θλίψι επ άπειρον. Ας κλαύσωμε όσο τής αρμόζει, ας μή ζήσωμε αιωνίως μέ τάς λυπηράς αναμνήσεις, αλλά μέ τάς ελπίδας ίσως ξημερώση κ γιά μάς ένα καλύτερο αύριο.

Η σκέψις μου πετά πάντα κοντά σας, κ μέ τή φαντασία μου βρίσκομαι μαζί σας, γιά νά βρω μία ηθική υποστήριξι από Σένα τήν τόσο δοκιμασμένη.

Έχομε κ μείς μεγάλα βάσανα, γιά τόν Στέλιον, η υγεία του έχει κλονισθή κ πρό παντός τό νευρικό του σύστημα.

Ο γιατρός που πήγε τού συνέστησε ανάπαυσιν κ αυστηράν δίαιταν, τόν έχει εκνευρίσει τό περιβάλλον τής εργασίας του, πολύ ανθυγιεινό τό γραφείο του εν τώ μέσω δύο αποχωρητηρίων κ επάνω σ' ένα πατάρι, αφού ήρchiσε νά δηλητηριάζεται ο οργανισμός του, σκέπτεται νά παραιτηθή τά περαιτέρω τά καταλαβαίνεις. Είχαμε κι απ' τό Σταύρο ένα μήνα νά λάβωμε γράμμα του, ευτυχώς είχαμε προχθές, κι αυτός πάντα άρρωστος η ζωή μας περνά μέσα σέ μιá εκνευριστική ατμόσφαιρα, χωρίς καμιá αναψυχή.

Έχω πολύ κουρασθή απ' όλα, κ που ζω τί καταλαβαίνω;

Χθές είδα στόν ύπνο μου τήν αλησμόνητη Ελισσάβετ, ώς φαίνεται θά είχατε τά τρίμηνα. Η Πόπη τί κάμνει εξακολουθεί τήν εργασία; Θά ξεχνά τό δυστυχημένο μέσα σ' αυτή τή συμφορά της!

Ο αγ. Πλούταρχος είναι καλά;

Τό Σοφάκι; Τό έμαθε η Βασιλεία; Τής έγραψα.

Όταν δέ σού γράφω μή μέ παραξηγής κάτι θά συμβαίνει.

Τώρα θά γράψω κ του Σταύρου, δέν παύω σέ κάθε γράμμα μου νά τού μεταβιβάζω τά φιλιá σου, δέν τού έγραψα γιά τό δυστύχημα, φοβούμαι γιά τήν κατάστασί του.

Μάς είχε έλθει κ η Άρτεμις κ εκείνη πολύ λυπημένη μέ τήν κατάστασι τού Χριστοδούλου, λείπει κ τό χρήμα γιά νά κάμει μιά σχετική θεραπεία.

Έχεις πολλούς χαιρετισμούς.

Φίλησέ μάς τούς άγ. Πλούταρχον, Πόπην κ Σοφάκι.

Ο Στέλιος Βάσω κ Μαρία

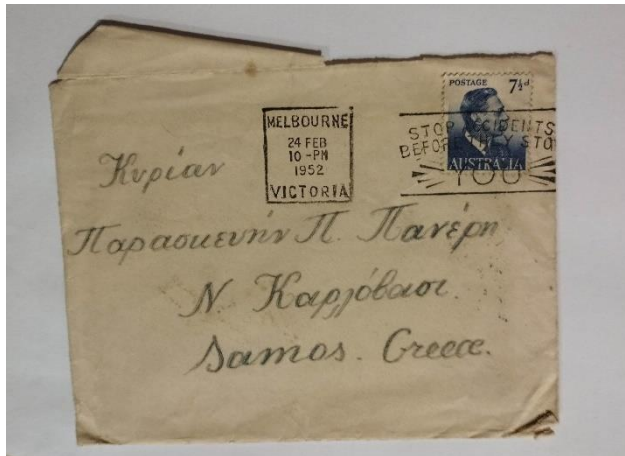
Σάς γλυκοφιλούν

Σέ γλυκοφιλώ μέ πολλήν

αγάπην Ευαγγελία»

Παρακάτω παρατίθενται κάποιοι από τους φακέλους που περιείχαν τις επιστολές που εστάλησαν από Αμερική και Αυστραλία στο ζεύγος Πανέρη στο Καρλόβασι Σάμου.

Συμπεράσματα

Από τις βιβλιογραφικές αναφορές προκύπτει ότι η μετανάστευση σε Αμερική και Αυστραλία στις αρχές του 20ού αιώνα ήταν μια επιτακτική ανάγκη για πολλούς Έλληνες. Οι οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες και οι διαρκείς πόλεμοι άφησαν μια Ελλάδα ερειπωμένη, γεμάτη αδιέξοδα που δεν μπορούσε να προσφέρει μια αξιοπρεπή διαβίωση στους κατοίκους της και κυρίως σε αυτούς που προέρχονταν από τις αγροτικές περιοχές. Η μετανάστευση άλλωστε ευνοούσε και το ελληνικό κράτος από τη στιγμή που δεν μπορούσε να ανταποκριθεί στις ανάγκες των κατοίκων, για αυτό και ενθάρρυνε τους Έλληνες να αποδημήσουν.

Οι δυσκολίες που πέρασαν σε ξένους και αφιλόξενους τόπους ήταν πολλές και η νοσταλγία που ένιωθαν για την πατρίδα και τους κοντινούς τους ανθρώπους, συγγενείς και φίλους, μεγάλη. Με την εξαντλητική τους εργασία όμως κατάφεραν να στέλνουν εμβάσματα στις οικογένειές τους κι έτσι να βοηθήσουν και τους ίδιους αλλά και να αναζωογονηθεί οικονομικά και η πατρίδα τους σε κάποιο βαθμό. Επίσης, υπήρχαν αρκετοί μετανάστες που όταν έβρισκαν εργασία στην ξενιτιά έπειτα, καλούσαν συγγενείς και φίλους, πείθοντας κι εκείνους να μεταναστεύσουν, υποστηρίζοντας ότι εκεί τους περίμενε ένα καλύτερο μέλλον. Με την ίδρυση Κοινοτήτων διατήρησαν τους συνεκτικούς δεσμούς μεταξύ τους και πρόσφεραν σημαντική βοήθεια (υλική κυρίως) σε συμπατριώτες τους μετανάστες αλλά και σε Έλληνες που ζούσαν στην Ελλάδα και αντιμετώπιζαν οικονομικές δυσκολίες. Η συγκρότηση Κοινοτήτων σε συνδυασμό με την ενασχόλησή τους με τα πολιτιστικά δρώμενα είχαν ως αποτέλεσμα να διατηρήσουν τη γλώσσα και τον ελληνικό πολιτισμό και να τα μεταβιβάσουν και στη νέα γενιά των παιδιών τους. Κάποιοι από αυτούς διακρίθηκαν ως πετυχημένοι επιχειρηματίες σε Αμερική και Αυστραλία ώστε τα ονόματά τους έγιναν γνωστά. Κάποιοι δεν κατάφεραν να αποκτήσουν τα χρήματα που ονειρεύονταν και ουσιαστικά δεν επέστρεψαν στην Ελλάδα περισσότερο πλούσιοι απ' όσο ήταν πριν φύγουν από την χώρα τους.

Όλες αυτές οι πληροφορίες, πιστοποιούνται και στις επιστολές του ιδιωτικού αρχείου του Πλούταρχου Πανέρη. Μέσα από αυτές φαίνεται ότι η ξενιτιά ήταν μια δυσάρεστη κατάσταση για όσους αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν. Οι δυσκολίες ήταν πολλές, η εργασία σκληρή και πεινιχρή, η ηθική και υλική εκμετάλλευση μεγάλη και η νοσταλγία για την πατρίδα βασανιστική. Οι επιστολές της Άννας Γεωργίου από Αμερική και της Ελισάβετ και της αδελφής της από Αυστραλία επιβεβαιώνουν τα

παραπάνω με την εξιστόρηση της καθημερινότητάς τους. Αναφέρονται σε προβλήματα που αντιμετώπιζαν με την εύρεση σπιτιού, με τις πολλές ώρες εργασίας και τις χαμηλές αμοιβές καθώς και με τις αρρώστιες που προέκυπταν. Εντούτοις, πάντα φρόντιζαν να διατηρούν δεσμούς με την πατρίδα και τους οικείους τους. Με εφημερίδες, περιοδικά, με τις μεταξύ τους συζητήσεις και τις επιστολές που αντάλλασσαν με τα προσφιλή τους πρόσωπα, μάθαιναν τα νέα της πατρίδας. Ένιωθαν λύπη για την κακή οικονομική και πολιτική κατάσταση της χώρας και πάντα έστελναν στους οικείους τους οικονομική βοήθεια, όση μπορούσε ο καθένας. Στην ξένη γη οι μετανάστες αλληλεπιδρούσαν μεταξύ τους, ήταν ενωμένοι και βοηθούσαν ο ένας τον άλλον. Μέσα από την ίδρυση Κοινοτήτων προσπάθησαν να διαφυλάξουν τη γλώσσα και τον πολιτισμό τους και να τα μεταδώσουν και στα παιδιά τους. Οι Κοινότητες μάλιστα πρόσφεραν βοήθεια και σε ανθρώπους που περνούσαν δύσκολα στην πατρίδα. Γι' αυτό άλλωστε η αδελφή της Ελισάβετ την παρακινεί να ζητήσει βοήθεια από τους Σαμιακούς Συλλόγους της Αμερικής. Η ίδρυση εκκλησιών και σχολείων ήταν επίσης βασικές τους προτεραιότητες στους ξένους τόπους.

Κάποιοι από τους μετανάστες θεωρούσαν ότι η ζωή στους ξένους τόπους ήταν καλύτερη από αυτήν της Ελλάδας και πίστευαν ότι όποιος μετανάστευε θα είχε μια καλύτερη τύχη. Έτσι, η θεία της Πόπης, την παροτρύνει επανειλημμένα να μεταναστεύσει στην Αμερική ή Αυστραλία από τη στιγμή μάλιστα που είχε εκεί συγγενείς. Αρκετοί ήταν οι μετανάστες που αφότου έφευγαν στην ξένη γη, μετά έστελναν γράμματα σε συγγενείς και φίλους προσπαθώντας να τους πείσουν να μεταναστεύουν και οι ίδιοι.

Κάποιοι κατόρθωσαν να κάνουν μεγάλες περιουσίες και αποτέλεσαν αντικείμενο θαυμασμού από τους συμπατριώτες τους και τους γηγενείς. Οι περισσότεροι όμως, καθώς και τα πρόσωπα του συγκεκριμένου αρχείου, δεν ανήκαν σε αυτή την κατηγορία. Η πλειοψηφία των μεταναστών επέστρεψαν στην Ελλάδα χωρίς να έχουν δημιουργήσει μεγάλες περιουσίες παρά τη σκληρή δουλειά στην ξενιτιά και όσοι έμειναν εκεί για πάντα δεν έπαψαν ποτέ να νοσταλγούν και να πονούν για την πατρίδα.

Φωτογραφικό υλικό

Εικ.1 Ο ένας πάνω στον άλλον Έλληνες μετανάστες στο μακρύ ταξίδι για την Αμερική
(πηγή: διαδίκτυο, https://www.efsyn.gr/nisides/226464_dikin-ktinon-oi-ellines-sti-gi-tis-epaggelias)

Εικ.2 Δεκαετία του '30. Diner Ελληνοαμερικανών στην περιοχή District Hill του Πίτσμπουργκ, οι οποίοι δέχονταν σε εποχές απόλυτου φυλετικού διαχωρισμού μαύρους πελάτες (πηγή: διαδίκτυο, <https://www.lifo.gr/now/world/ellines-kai-mayroi-stin-ameriki-mia-problimatiki-shesi-anazita-epeigontos-nees-prooptikes>)

Εικ.3 Έλληνες μεταλλωρύχοι στη Μοντάνα. Οι πιο άτυχοι από τους μετανάστες. Εξαντλητικά ωράρια, ομαδική κατοίκηση σε άθλια παραπήγματα, αρρώστιες και ακρωτηριασμοί

(πηγή: διαδίκτυο, https://anemourion.blogspot.com/2017/10/blog-post_758.html)

Εικ.4 Σιδηρουργοί σε ελληνικό καφενείο Aliquippa, PA, Ιανουάριος 1941

(πηγή: διαδίκτυο, <https://popaganda.gr/art/ta-kafenia-ke-ta-estiatoria-ton-ellinon-tis-amerikis-tis-arches-tou-20ou-eona/>)

Εικ.5 Παιδιά που δούλευαν ως λούστροι στην Ινδριανάπολη και έρχονταν από την Ελλάδα ειδικά γι' αυτό τον σκοπό

(πηγή: διαδίκτυο, <https://popaganda.gr/art/ta-kafenia-ke-ta-estiatoria-ton-ellinon-tis-amerikis-stis-arches-tou-20ou-eona/>)

Εικ.6 Έλληνες γιορτάζουν στο κέντρο του Detroit κατά τη διάρκεια του «Greek Town Freedom Festival», 7 Ιουλίου 1966

(πηγή: διαδίκτυο, <https://popaganda.gr/art/ta-kafenia-ke-ta-estiatoria-ton-ellinon-tis-amerikis-stis-arches-tou-20ou-eona/>)

Εικ.7 Το πλοίο «Patris» που μετέφερε χιλιάδες Έλληνες στην Αυστραλία

(πηγή: διαδίκτυο, <https://enromiosini.gr/apodhmos-ellhnismos/%E1%BC%95%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B5%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%AE%CE%BD-%CE%B1%E1%BD%90%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CE%BB%CE%AF%CE%B1/>)

Εικ.8 Έλληνες μετανάστες φτάνουν στην Αυστραλία

(πηγή: διαδίκτυο, <https://www.mixanitouxronou.gr/i-istoria-tou-ioanni-kai-tis-efterpis-pou-megalosan-mazi-alla-ksanavrethikan-tyxaia-stin-afstralia-os-metanastes-arravoniastikan-me-daneikes-veres-kai-pantrefthikan-makria-apo-tous-goneis-tous/>)

Εικ.9 Υποψήφιος Ελληνίδες νέφες στην Αυστραλία

(πηγή: διαδίκτυο, <https://www.mixanitouxronou.gr/ta-nifokarava-gia-tin-afstralia-otan-efthan-sto-limani-i-ipopsifies-nifes-kratousan-psila-ti-fotografia-tou-agapimenou-ke-tindichnan-gia-na-tis-anagnorisoun-i%CE%84ellines-metanastes-foto/>)

Εικ.10 Ο Μικ Γεωργιάς, μια σερβιτόρα και ο μάγειρας Τζον, στα μέσα της δεκαετίας του '50 στο Busy Bee Café, 400 χιλιόμετρα βορειοδυτικά του Σίδνεϊ

(πηγή: διαδίκτυο, <https://www.penna.gr/prosopa/6594-ta-kafe-ton-ellinon-tis-afstralias>)

Εικ.11 Το «Black and White Fruit Milk Bar» στο Wollongong, το πήραν το 1956 τα αδέρφια Πέτρος, Χάρης και Τεό Ταμπάκης και σύντομα έγινε από τα πιο πετυχημένα γαλακτοπωλεία

(πηγή: διαδίκτυο, <https://www.penna.gr/prosopa/6594-ta-kafe-ton-ellinon-tis-afstralias>)

Ελληνική Βιβλιογραφία

- Βακαλόπουλος, Α. (2000). *Νέα Ελληνική Ιστορία 1205-1985*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Clogg, R. (επιμ.). (2004). *Η Ελληνική Διασπορά στον 20ό Αιώνα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Δάλκος, Γ.- Κυρκίνη, Α. (επιμ.). (1999). *Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας*, Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων.
- Δαμανάκης, Μ. (Επιμ.). (χ.χ.). *Από τη ζωή των Ελλήνων στην Αυστραλία*, Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων.
- Ζαφείρης, Γ. Α. (επιμ.). (2004). *Ο αγώνας του δημοκρατικού στρατού στη Σάμο*. Αθήνα: ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ.
- Ηλιού, Μ. (επιμ.). (2008). *Το Ταξίδι: Το ελληνικό όνειρο στην Αμερική 1890-1980*, Αθήνα: Μουσείο Μπενάκη.
- Θεοδοσόπουλος, Γ. (2012). *Η Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής: Κοινωνιολογική και Ιστορική Προσέγγιση*, (Διδακτορική διατριβή). Διαθέσιμο από: ΙΚΕΕ – ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ – ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ.
<https://ebooks.epublishing.ekt.gr/index.php/helaasdp/catalog/book/65>
- Καναράκης, Γ. (1985). *Η λογοτεχνική παρουσία των Ελλήνων στην Αυστραλία*, Αθήνα: Ίδρυμα Νεοελληνικών Σπουδών.
- Λαλιώτου, Ι. (2006), *Διασχίζοντας τον Ατλαντικό: Η ελληνική μετανάστευση στις ΗΠΑ κατά το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα*, Αθήνα: Πόλις.
- Λαμπριανίδης, Λ. (2017). *Οικονομική Γεωγραφία*. Αθήνα: Πατάκη.
- Λιναρδάτου, Σ. (1978). *Από τον εμφύλιο στη χούντα*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Ναζάκης, Χ.- Χλέτσος, Μ. (επιμ.). (2003). *Μετανάστες και μετανάστευση: Οικονομικές, Πολιτικές και Κοινωνικές Πτυχές*, Αθήνα: Πατάκη.
- Ξανθοπούλου-Κυριακού, Α. (2004). *Ο Ελληνισμός της Αυστραλίας*, Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Παπαδόπουλος, Π. (1995). *Η ελληνοχριστιανική παράδοση στη διασπορά: Η διάδοση της εθνικής κληρονομιάς με μουσική και χορό*, Θεσσαλονίκη.

- Πελαγίδης, Ευ. (2006), *Ο ελληνισμός της διασποράς, Ο θαυμαστός καινούριος κόσμος*, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη α. ε.
- Πετρόχειλος, Γ. (Επιμ.). (1985). *Η Ελληνική Διασπορά στη Δυτική Ευρώπη*, Αθήνα: Σ. Δ. Βασιλόπουλος.
- Ραπατζίκου, Τ.– Γεμεντζή, Σ. (επιμ.). (2021). *Απ-εικονίσεις της Αμερικής*, Θεσσαλονίκη: Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης/Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών. Ανακτήθηκε από:
- Σταυράκης, Γ. (1999). *Στα βήματα του Οδυσσέα: Κοινωνιολογική και ιστορική αναδρομή για την Ελληνική μετανάστευση Αμερική – Αυστραλία*, Αθήνα: Παπαζήση.
- Τάμης, Α. (1997). *Ιστορία των Ελλήνων της Αυστραλίας, τόμος Α*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Τάμης, Α. (Επιμ.). (2004). *Ο Ελληνισμός της Αυστραλίας*, Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Ταμπούρης, Π. (2008). *Το ρεμπέτικο τραγούδι στην Αμερική 1900-1940*, Αθήνα: FM RECORDS.
- Τουλουμάκου, Ι. (1996). *Η Ελλάδα έξω από τα σύνορα: Ένα μικρό αφιέρωμα στον Ελληνισμό της Διασποράς*, Θεσσαλονίκη: Μαλλιάρης Παιδεία.
- Τουργελή, Γ. (2020). *Οι Μπρούκληδες, Έλληνες μετανάστες στην Αμερική και μετασχηματισμοί στις κοινότητες καταγωγής 1890-1940*, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Χασιώτης, Ι. (1993). *Επισκόπηση της Ιστορίας της Νεοελληνικής Διασποράς*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Χατζηαθανασίου, Α. (2022). *Μετανάστες στην Αμερική: Από τη Σάμο στο Πίτσμπουργκ (1912-1921)*, Ιωάννινα: Αυτοέκδοση. Ανακτήθηκε από: ebooks4greeks.gr/metanastes-stin-ameriki
- Χατζηβασιλείου, Ε. (2010). *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, Αθήνα: Πατάκη.

Ξένη Βιβλιογραφία

Ruhs, M. & Anderson, B. (2010). *Who Needs Migrant Workers?: Labour Shortages, Immigration, and Public Policy*. New York: Oxford University Press.

Ηλεκτρονικές Πηγές

Κτενάς, Χ. (2017). Θρησκευτική μετανάστευση: Η πίστη με ένα δισάκι στην πλάτη. Ανακτήθηκε από: <http://ikivotos.gr/post/4446/thrshskeytikh-metanasteysh-h-pisth-mena-disaki-sthn-plath>

Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης: ιστορικό. (χ.χ.). Ανακτήθηκε από: <https://www.miet.gr/foundation/history>

Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης: Θεσσαλονίκη. (χ.χ.). Ανακτήθηκε από: <https://www.miet.gr/foundation/cultural-centres/thessaloniki/>

Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης: αρχεία ΕΛΙΑ. (χ.χ.). Ανακτήθηκε από: <http://www.elia.org.gr/archives-collections/archives/>

Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης: αρχεία ΕΛΙΑ Θεσσαλονίκης. (χ.χ.). Ανακτήθηκε από: <http://www.elia.org.gr/elia-thessaloniki/>

Προέλευση εικόνων

Εικ.1: Διαδίκτυο, https://www.efsyn.gr/nisides/226464_dikin-ktinon-oi-ellines-sti-gitis-epaggelias

Εικ.2: Διαδίκτυο, <https://www.lifo.gr/now/world/ellines-kai-mayroi-stin-ameriki-mia-problimatiki-shesi-anazita-epeigontos-nees-prooptikes>

Εικ.3: Διαδίκτυο, https://anemourion.blogspot.com/2017/10/blog-post_758.html

Εικ.4: Διαδίκτυο, <https://popaganda.gr/art/ta-kafenia-ke-ta-estiatoria-ton-ellinon-tis-amerikis-stis-arches-tou-20ou-eona/>

Εικ.5: Διαδίκτυο, ο.π.

Εικ.6: Διαδίκτυο, ο.π.

Εικ.7: Διαδίκτυο, <https://enromiosini.gr/apodhmos-ellhnismos/%E1%BC%95%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B5%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%AE%CE%BD-%CE%B1%E1%BD%90%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CE%BB%CE%AF%CE%B1/>

Εικ.8: Διαδίκτυο, <https://www.mixanitouxronou.gr/i-istoria-tou-ioanni-kai-tis-efterpis-pou-megalosan-mazi-alla-ksanavrethikan-tyxaia-stin-afstralia-os-metanastes-arravoniastikan-me-daneikes-veres-kai-pantrefthikan-makria-apo-tous-goneis-tous/>

Εικ.9: Διαδίκτυο, <https://www.mixanitouxronou.gr/ta-nifokarava-gia-tin-afstralia-otan-eftanan-sto-limani-i-ipopsifies-nifes-kratousan-psila-ti-fotografia-tou-agapimenou-ke-tin-edichnan-gia-na-tis-anagnorisoun-i%CE%84ellines-metanastes-foto/>

Εικ.10: Διαδίκτυο, <https://www.penna.gr/prosopa/6594-ta-kafe-ton-ellinon-tis-afstralias>

Εικ.11: Διαδίκτυο, ο.π.